

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Fakulta humanitních studií
Pracoviště Orální historie – soudobých dějin

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Kam se poděla dělnická třída na Kladensku?

Where was the Kladno region's working class lost?

autor: **Bc. Libor Šťáhlavský**

vedoucí: **Mgr. Jiří Hlaváček**

Praha 2015

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „*Kam se poděla dělnická třída na Kladensku?*“ zpracoval samostatně a použil jen literaturu v uvedeném seznamu.

V Kladně dne

.....

Bc. Libor Šťáhlavský

Poděkování

Děkuji Mgr. Jiřímu Hlaváčkovi za odborné vedení mé diplomové práce, za jeho čas, ochotu i cenné připomínky.

Bc. Libor Šťáhlavský

OBSAH

1. ÚVOD.....	7
2. TEORETICKÁ ČÁST.....	9
2.1. Literatura a zdroje k uvedenému tématu.....	9
2.1.1. Zdroje literatury.....	9
2.1.2. Vyprávění pamětníků.....	12
2.2. Metodologie.....	13
2.2.1. Orální historie jako metoda výzkumu.....	13
2.3.2. Narátor jako součást dějin.....	14
2.2.3. Metodika výzkumu.....	15
2.2.4. Realizace výzkumu.....	25
3. EMPIRICKÁ ČÁST.....	28
3.1. Současnost (nejen) kladenského mikroregionu z pohledu soudobých dějin.....	28
3.1.1. Konec mnohaleté průmyslové tradice.....	28
3.1.2. Bylo to nutné?.....	29
3.1.3. Kladensko po roce 1989.....	32
3.2. Hornický skanzen Mayrau.....	34
3.2.1. Provoz na dolech očima pamětníků.....	35
3.2.2. Udržování hornických tradic.....	47
3.2.3. Sociální výhody.....	50

3.2.4. Politická rivalita a milníky „velkých dějin“	55
3.3. Zašlá sláva Poldi.....	58
3.3.1. Proč pracovat v ocelárnách a ne na dolech?.....	58
3.3.2. Všední den na „Poldovce“.....	62
3.3.3. Život po pracovní době.....	70
3.3.4. Jak to vidí dnes.....	74
4. ZÁVĚR.....	85
5. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	88
5.1. Životopisná vyprávění.....	88
5.2. Literatura a další zdroje.....	89
6. PŘÍLOHY.....	92

Abstrakt

Kladno bývalo jedním ze symbolů průmyslu v období před rokem 1989 s mnohaletou tradicí v těžbě uhlí a ve zpracování oceli. A tak celé Kladensko bylo po několik generací pracovním spojením s těmito aktivitami ať už přímo v průmyslu samotném či odvětví služeb nezbytných pro provoz v dolech a ocelárnách. Počátek let devadesátých znamenal pro tuto oblast veliké rozčarování a nepochopení, hutnické a hornické provozy postupně ukončily svoji činnost a region se začal potýkat s doposud neznámým jevem, s nezaměstnaností.

Tato diplomová práce se zabývá „osudem“ tohoto regionu v období od 2. poloviny 20. století až po současnost. Metodou kvalitativního výzkumu ve formě orálně historických rozhovorů se snaží zmapovat životní příběhy jednotlivců spjatých s výše uvedenými změnami, jejich adaptací na nové společenské okolnosti a názory na jejich život před a po roce 1989.

Klíčová slova: dělnická třída, nezaměstnanost, rekvalifikace, transformace, orální historie, hospodářské a sociální dějiny, postindustriální společnost.

Abstract

Kladno used to be one of the symbols of industry in the period before 1989, with a long tradition in coal mining and steel processing. And so the whole Kladensko been several generations of labor associated with these activities either directly in the industry itself or sector services necessary for the operation of mines and steel mills. The beginning of the nineties meant for this area great bewilderment and incomprehension, metallurgical and mining operations gradually ceased operating and the region began to grapple with a hitherto unknown phenomenon of unemployment.

This thesis deals with the "destiny" of the region during the second half of the 20th century to the present. Qualitative research methods in the form of oral history interviews will try to map out the life stories of individuals associated with the aforementioned changes, to adapt to new social circumstances and views about their life before and after 1989.

Keywords: working class, unemployment, retraining, transformation, oral history, economic and social history, postindustrial society.

1. ÚVOD

Tato diplomová práce si klade za cíl poskytnout pohled na problematiku regionu Kladenska, a to v souvislosti s jeho pověstí bývalé průmyslové ikony našeho státu. Jen málokdo nikdy neslyšel o kladenských dolech či ocelárnách, mající v dobách před několika desítkami let pověst jakési vlajkové lodi československého průmyslu. Tato dvě významná odvětví průmyslu zajišťující výrobu uhlí a oceli zasáhla významným způsobem do životů několika generací obyvatel zdejšího regionu, ať už v roli jejich zaměstnavatele nebo v rámci sektoru služeb potřebných pro jejich každodenní provoz. Snad v každé rodině na Kladensku byl minimálně jeden z jejich členů, který měl s doly nebo ocelárnami něco společného. Navíc i zdejší školy byly do určité míry spjaty s tímto průmyslem, a to jak z hlediska tehdejší ideové osvěty i jako zdroj budoucích pracovních sil.

Éra této formy existence v regionu započala v souladu s rozvojem průmyslu celkově, tedy jako součást určité historické etapy a z kdysi malého a bezvýznamného městečka se stává postupně průmyslový gigant, do kterého se za novými pracovními příležitostmi sjíždějí lidé i z dalekých končin tehdejší rakouské monarchie. Tomu se postupně podřizuje veškeré zdejší dění, politické, kulturní i sociální. Celý region prošel několika převratnými změnami jako je vznik Československé republiky, německá okupace nebo budování socialismu. Rozdílné ideologie, s takovými změnami související, měly samozřejmě vliv i na zdejší dění, utvářely postoje zdejších obyvatel a společně s postupnou modernizací výroby spoluvytvářely pestrost celého dějinného období nesporně popsatelnou v krátké větě. Poslední převratnou změnou zde bylo fatální ukončení těžby uhlí i výroby oceli, které měly dlouholetou tradici. Tato radikální změna znamenala pro Kladensko alespoň zpočátku velký sociální problém. Počátkem 90. let 20. století se několik tisíc lidí ocitá bez zaměstnání, přičemž hledání nového výdělků silně komplikuje jejich jednostranná profesní zaměřenost, jež najednou nenachází v širokém okolí žádné uplatnění.

S takovou změnou bylo nutné se vyrovnat. To nebylo možné uskutečnit bez výrazné podpory státu, ačkoliv podstatný podíl na těchto změnách nutně patřil každému jednotlivci,

kterého se tento problém týkal. Situace o to obtížnější, že občané se v této době navíc vyrovnávali s převratnými společenskými změnami po listopadu 1989. Poprvé čelili situaci, ve které museli nutně projevit vlastní iniciativu bez jasných a daných instrukcí shora. Tato nezáviděníhodná situace trvala po několik let a její důsledky jsou patrné dodnes. V místech továren s kouřícími komíny stojí ruiny připomínající zašlou slávu a vyvolávající mnohé vzpomínky pamětníků. Region však žije dál, jinak a s jinými problémy. V mnohých místních lidech ale zůstal zakořeněný pocit křivdy, nepochopení a nostalgie. Většina z nich považuje změny po roce 1989 spojené s transformací za fatální, neuznává jejich radikální průběh a snaží se hledat viníky. Přesto, že se lze setkat s i s jistým pochopením, i tato názorová skupina ze současné perspektivy vidí možné východisko v pouhém útlumu výroby a jejím zefektivnění. Napříč celým názorovým spektrem panuje názor o špatném politickém rozhodnutí, a tradují se i některé konspirační teorie.

Pro pochopení problematiky je nutné začít v období před rokem 1989, v dobách, kam sahá vyprávění pamětníků, obvykle na přelomu 50. a 60. let 20. století. V této době většina z nich přichází do zaměstnání, ať už do dolů či oceláren, a popisuje své osobní zkušenosti postupně získávané v těchto průmyslových odvětvích. Z jejich vyprávění vyplývá na jedné straně určitá kontinuita, zdánlivě nekorespondující s historickými událostmi, například události týkající se let 1968 nebo 1989 hodnotí jako vcelku marginální záležitost, při bližší analýze lze ale vysledovat známky určitých změn postojů v průběhu času. Jedním z mezníků jsou například stranické prověrky v roce 1970, mající na některé narátory karierní dopad. Události v roce 1989 ale nezmiňuje téměř nikdo z nich, ty se v jejich vyprávění odrážejí až v podobě pozdějších důsledků souvisejících s uzavíráním provozů a nutností změny jejich zaměstnání.

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1. Literatura a zdroje k uvedenému tématu

Na uvedenou regionální problematiku lze nahlížet z různých, odlišných pohledů. To je koneckonců důležité pro správné chápání celkového kontextu, ale i pro pochopení skutečných, běžných a každodenních jevů, které právě takový celkový obraz utvářejí. Pro objasnění skutečné podstaty zdejšího života je potřeba se nejprve seznámit s historií regionu, s tím, jak se v této souvislosti měnil celkový ráz regionu. Tématem této práce je historie poměrně nedávná, počínající 2. polovinou 20. století, s čímž souvisí i časové vymezení použité literatury. Podstatným pro správné chápání tématu je i odkaz na zdroje zabývající se hospodářskými a sociálními dějinami.

Z tohoto hlediska lze související literaturu a zdroje roztrždit do několika skupin, které umožní získat celkový náhled na danou problematiku.

2.1.1. Zdroje literatury

Jako úvod do dané problematiky slouží v této práci publikace zabývající se **hospodářskými a sociálními dějinami** u nás.¹ Důležitým zdrojem dat jsou i *statistiky Českého statistického úřadu*, například *statistika zaměstnanosti mezi roky 1993 a 2013*,

¹ Např. Heumosova publikace *Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví!*, zabývající se stalinismem nebo vztahy a konflikty v období 1945 – 1968.

nebo *základní demografické údaje včetně Kladna mezi roky 1949 a 2007*.² Nezanedbatelným zdrojem je dále **regionální historie** s možností zisku detailních informací. A jelikož podstatnou část vyprávění tvoří popis konkrétních provozů a s tím spojených specifických druhů činností, nelze se obejít ani bez zdrojů, které se tímto tématem zabývají. Mnohdy se lze v průběhu vyprávění setkat s odbornými výrazy a slangem, jejichž význam nelze bez takovéto literatury, ať už **odborné**³ či **vzpomínkové**⁴ chápat.

Takováto literatura lze navíc třídit **podle data svého vzniku**. Dobové zdroje⁵ mají svou nezastupitelnou vypovídací hodnotu a vhodně doplňují vyprávění. Oproti tomu zdroje současné, zabývající se historií mohou nabídnout retrospektivní pohled, nahlížející události s odstupem času v odlišných nebo i zcela jiných souvislostech.

Doplněním celku je **umělecká literatura**⁶, romány líčící osudy pracujících, jejich každodenní strasti, mnohdy čtivějším a o to přitažlivějším způsobem nežli literatura faktu. V umění se setkáváme s hrdinou, jenž při zápletce překonává vlastní osud.⁷

² Přestože orální historie preferuje metody kvalitativního výzkumu, považuji za důležité odkázat i na kvantitativní údaje, a to v rámci objektivního chápání zkoumané problematiky.

³ Během realizace rozhovorů s pamětníky – havíři mi byla opakovaně doporučena obsáhlá kniha, kterou v roce 2006 vydaly OKD Ostrava s názvem *Dobývání uhlí na Kladensku*, v ní lze nalézt informace všemožného druhu od historie regionu, tradice, popis jednotlivých činností v těžbě uhlí apod. Tuto knihu vydal tehdejší nový vlastník kladenských dolů, tak trochu paradoxně bývalý „rival“.

⁴ Mj. viz Malá, R.: *Takovýho uhlího* nebo Lukášek, J. (což je navíc i jeden z narátorů): *Vzpomínky báňského záchranáře*.

⁵ K dobovým zdrojům patří v tomto případě například publikace M. Kárného z roku 1959 s názvem *Sto let kladenských železáren* nebo Kovaříkovy *Proměny. Z historie kladenských hutí* (1982). Nelze opomenout ani podnikové archivy, bohužel archiv Poldi je dnes podle sdělení jednoho z pracovníků zdejšího regionálního muzea prakticky nedosažitelný, hovořil i o jeho rozprodávání na nedaleké burze během 90. let. V tomto ohledu jsou na tom kladenské doly přeci jen o něco lépe, a to díky nadšení pracovníků Hornického skanzenu Mayrau, založeného již v období před rokem 1989. Z následných interpretací rozhovorů plyne, že havíři byli, alespoň podle jejich tvrzení, jaksi více dbalí tradic, než pracovníci místních oceláren, důvodem je mimo jiné vyšší sociální mobilita pracovníků Poldi a s ní související menší nárok na jejich kvalifikovanost, to samozřejmě neplatí beze zbytku, i zde u profesí tavičů a některých dalších byla kvalifikace pro tuto profesi nezbytnou nutností.

⁶ Jen málokdo v nedávných dobách neznal *Sirénu* Marie Majerové nebo Zápotockého *Rudou záři nad Kladnem*. Paradoxem období socialismu je fakt, že přes znalost existence těchto děl, jejíž nutnost vyplývala s nutné a nucené konformity, málokdo tyto knihy skutečně četl a pro jejich zprofanovanost se na ně dnes mnohdy nahlíží se značným despektem. Jsou ale součástí historie a z tohoto důvodu je jistě dobré se o nich zmiňovat.

⁷ Příkladem v daném kontextu může být Havířská balada Marie Majerové, dílo navazující na známou *Sirénu*. Hrdina románu Rudolf Hudec je zde zobrazen ve snaze o zajištění obživy pro svou rodinu, kdy jako aktér stávkový odchází pod cizím jménem za výdělkem do ciziny. Tady se mu i díky přátelům začíná dobře dařit, nicméně přichází krize, on po svém odhalení nuceně odchází do války a po návratu se vrací s rodinou do

Metodologická část, jejímž základem je vyprávění⁸ pamětníků, se nezbytně opírá o zdroje umožňující provádět efektivní analýzy a následné interpretace.⁹ Výzkum je založen na kvalitativní formě, čemuž odpovídá i použitá literatura. Jedná se jednak o samotnou **metodiku kvalitativního výzkumu**¹⁰ a také o samotné **metody orální historie**.¹¹ V rámci výzkumu pracujícího s vyprávěním a tedy logicky i paměti narátorů, byla použita i tomuto odpovídající literatura.¹² A vzhledem k tomu, že orální historie je obor interdisciplinární, je v práci samotné použito i zdrojů s různých vědních oborů, **sociologie**¹³, **psychologie**¹⁴ či **kulturní antropologie**.¹⁵ Tolik ke zdrojům následné diplomové práce. Je zde ve stručnosti popsáno jejich určité množství, a ty jsou pro přehled určitým způsobem rozříděny tak, aby bylo možné přistupovat k další práci z různých a záměrně i odlišných úhlů pohledu.

Základem a hlavním zdrojem v empirické části práce jsou **rozhovory s pamětníky**, s lidmi, kteří ač si to možná mnohdy nemyslí, mají co říct a bez kterých by koneckonců nemohly fungovat dole ani ocelárny. Mnozí z těch, kteří souhlasili s vyprávěním o svém životě, nepovažovali svůj život za tolik atraktivní, aby o něm kdokoli psal, během rozhovorů ale vycházelo najevo, že atraktivitu lze najít všude, a že i život bývalých havířů a ocelářů je součástí soudobých dějin.

vlasti. I v této době se potýká z krizí a nezaměstnaností, nakonec se smíří s rolí žebráka jako jediným možným zdrojem výtěžku..

⁸ Viz např. Ricoeur, P.: *Čas a vyprávění*.

⁹ Viz např. Eco, U.: *Meze interpretace*.

¹⁰ V rámci uvedeného kvalitativního výzkumu uvádím na čelném místě Hendlovu publikaci, která se podrobně touto metodou zabývá, za důležité v tomto ohledu považuji také Dismanovu monografii *Jak se vyrábí sociologická znalost*.

¹¹ Základní literaturou umožňující orientaci v problematice orální historie je kniha M. Vaňka a P. Mückeho *Třetí strana trojúhelníku*.

¹² Otázkou kolektivní paměti se zabývá např. Halbwachs, o paměti též např. R. Švaříčková – Slabáková.

¹³ Nejobsáhlejší monografií je Giddensova *Sociologie*, obsahující v novém vydání všechny podstatné aspekty tohoto vědního oboru a umožňující tak získat jistý přehled.

¹⁴ Odkazy na psychologii jsou při použití metod orální historie rovněž nezastupitelné v průběhu analýz rozhovorů v rámci vyhodnocování stylu řeči, nonverbálních projevů, ale i z hlediska „nevýřčeného“. Zde viz např. Vybíral, Z.: *Psychologie komunikace*.

¹⁵ Viz např. Soukup, V.: *Antropologie, teorie člověka a kultury*.

2.1.2. Vyprávění pamětníků

Samotné vyprávění pamětníků tvoří jádro celé práce. Rozhovory s nimi, v této práci se jednalo konkrétně o osm narátorů, probíhaly postupně a první z nich byl realizován v prostorách Hornického skanzenu Mayrau se zdejším kronikářem. Dlužno podotknout, že žádný z nich neprojevil neochotu k požadavku vyprávění, jakýsi odstup zpočátku panoval pouze z důvodu pocitů vlastní nedůležitosti většiny z nich. Během rozhovorů samých se projevil zřetelný zájem o probíraná témata a hlavně postupně během vyprávění i radostný prožitek ze zájmu o životní příběhy každého z nich. Nejsnáze se pamětníkům hovořilo o jejich práci, velmi živě popisovali jednotlivé druhy dříve vykonávaných činností. Někdy bylo patrné, že mluvit o osobních záležitostech pro ně není úplně snadné, u mnohých patrně i z toho důvodu, že svou práci považovali za životní náplň. V realizovaných rozhovorech se vyskytuje množství odborných výrazů, vyžadujících předchozí znalosti, tedy alespoň základní, o dané problematice. Takové znalosti lze jednak vyčíst z výše uvedené literatury, jež se touto problematikou zabývá (publikace R. Malé například obsahuje i slovníček odborných či slangových výrazů), navíc pamětníci ve svých rozhovorech velmi ochotně objasňují případné nejasnosti při popisu odborných činností a konečně i určitá znalost prezentovaného prostředí byla pro mne v roli tazatele jistou výhodou. Přes předchozí neznalost většiny z narátorů se mi podařilo získat pokaždé kontakt či doporučení na dalšího z nich. Nikdo tedy neplnil roli gatekeepera¹⁶, spíše během výzkumu fungoval princip¹⁷, kdy prostřednictvím jednoho každého z nich vznikla možnost realizace dalšího rozhovoru. Z hlediska genderové (ne)vyváženosti mají většinové zastoupení muži, a to i vzhledem k charakteru tohoto pracovního odvětví, a pouze jediný realizovaný rozhovor se uskutečnil se ženou. Druhou z nich, která připadala v úvahu, se nepodařilo během výzkumu kontaktovat. Přestože má mezi narátory žena výrazně menšinové zastoupení, je jistě cenným zdrojem nejen informací samotných, ale i vhodným prvkem při celkové analýze

¹⁶ Pouze s výjimkou prvního narátora, který mi umožnil kontakt s dalším pamětníkem, svým kolegou. Pojem „gatekeeper“ je v souvislosti s tímto výzkumem používán pro označení člověka poskytujícího kontakt na další potencionální narátory, zároveň také jako znalec problematiky zkoumaného prostředí.

¹⁷ Princip tzv. „snowball sampling“, technika sněhové koule, tedy nabalování narátorů, kdy prostřednictvím jednoho narátora získáme kontakt na dalšího atd. Viz např. Vaněk, M., Mücke, P.: *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Praha: FHS UK – ÚSD AV ČR, 2011, s. 140.

tohoto výzkumu, ať už z hlediska jejích postojů¹⁸, nebo postojů mužů v tomto převážně (tradičně) „mužském“ odvětví průmyslu. Zastoupení žen v rámci tohoto projektu nekorresponduje s poměrným zastoupením žen v provozech těžkého průmyslu, v tomto případě v kladenských dolech a ocelárnách, kdy ženy vykonávaly nejen administrativní práce, případně pomocné dělnické jako třeba uklízečky nebo svačkářky, ale pracovaly přímo v samotném výrobním procesu (v případě těžby uhlí ovšem na povrchu, ne v šachtách), na rozdíl od mužů bylo ovšem velmi obtížné realizovat s nimi rozhovory o jejich bývalém zaměstnání, narátorka v této práci je skutečně výjimkou. Důvodem může být zřejmě určitý despekt mužů vůči takto zaměstnaným ženám pramenící z tradičně chápaných společenských rolí, jež vede k neochotě většiny žen vzpomínat a sdílet své zážitky.

2.2. Metodologie

2.2.1. Orální historie jako metoda výzkumu

Základem této práce, respektive její empirické části, je využití metody orální historie (OH). Ve formě rozhovorů s pamětníky se snaží zodpovědět některé hypotézy, popsané v následujícím textu. Jinak řečeno, „...*orální historie je obraz (lidské) minulosti popsaný vlastními slovy.*“¹⁹ V současné historiografii existuje diskurs o jejím definování jako metody nebo samostatného vědního oboru. Osobně jsem se v rámci výzkumu setkal s negativními postoji vůči OH a preferováním tzv. klasického přístupu v historiografii.²⁰

¹⁸ V případě rozhovoru s touto ženou zřejmě nejvíc ze všech narátorů dokázala hovořit o svém soukromém životě a z celého jejího vyprávění byl také znát jistý podvědomý odstup, reprezentující roli jakési „bílé vrány“.

¹⁹ Vaněk, M., Mücke, P.: *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Praha: FHS UK – ÚSD AV ČR, 2011, s. 9.

²⁰ O klasickém historismu píše např. Iggers, počátkem 19. st. se historie stává odbornou vědeckou disciplínou, na nově vzniklé berlínské univerzitě Ranke prosazuje význam primárních pramenů pro

Vyprávění pamětníků jako základ historického bádání bývá přijímán jako ne zcela plnohodnotný zdroj oproti písemným pramenům jako jsou archiválie nebo odborná literatura. Takové argumenty spočívají v nepřesnosti údajů ve vyprávění a v neschopnosti uvést prezentované informace do celkových dějinných souvislostí. V této souvislosti je potřeba říci, že tato metoda (OH) netvoří práci v jejím celku, bez využití zdrojů literárních a koneckonců i dat kvantitativních průzkumů využitelných pro dané téma by nebylo možné získat komplexní perspektivu.

Co se však týká archivních zdrojů, zde se projevila určitá negativa hovořící ve prospěch metody OH, a to, že jsou tyto zdroje z velké části nedosažitelné.²¹ Pokud se budu držet samotného tématu této práce, obsaženého již v jejím názvu, pak právě rozhovory s pamětníky – aktéry zkoumaného období v daném regionu tvoří neodmyslitelnou součást výzkumu. Jeho cílem není pouhý popis historických událostí v podobě prezentace dat, například statistické údaje výroby oceli v určitém konkrétním období, ani popis historického vývoje kladenského průmyslu. Cennost kvalitativního výzkumu v tomto případě spočívá ve zdrojích získaných během rozhovoru s lidmi, kteří nejenže spolupřispěli dějinám, byť jen na regionální úrovni a kteří mnohdy neměli na dějinné události žádný vliv, ale jsou pamětníky skutečných událostí schopných popsat známé události ze svého pohledu.

2.2.2. Narátor jako součást dějin

Popis historických událostí bývá mnohdy podepřen různými archivními zdroji. Jakýmsi základem pro získání znalostí z našich dějin, se kterým se každý z nás setkal, je výuka dějepisu ve školách. V souvislosti s dějinami bývá (nejen ve školách) spojována

historiografii a zároveň odmítá veškeré hodnotové soudy, což ve svém důsledku znamenalo odklon od kulturních dějin. Ranke zároveň uznává pouze dějiny západní a střední Evropy bez kontextu se „zbytkem“ světa. Přes následný příklon k sociálním dějinám jsou primární zdroje a hledání přesných vědeckých metod rozhodujících v historickém bádání i ve spojení historie a sociologie jako v případě Webera. Iggers dále zmiňuje L. Stonea jako zásadní zlom v podobě „návratu k vyprávění“ v 70. letech 20. st., akceptující kulturu skupiny či vůli jednotlivce jako plnohodnotný příčinný faktor. Takové vyprávění má i v současnosti své zastánce i kritiky.

²¹ Již výše se např. zmiňuji o informaci jednoho z regionálních historiků, který mě upozornil na nesnadný přístup k archiváliím bývalé Poldi, a to vzhledem ke změnám v majetnických právech a které byly podle něj v 90. letech navíc i rozprodávány.

potřeba znalostí konkrétních historických událostí, zásadních a přelomových, tedy jakýchsi historických mezníků.²² Do obecného povědomí se pak vžívá idea o homogenním prožívání takové události, které může vyvolat zkreslený dojem o realitě. Zde pak vzniká tendence k jistým obecným pravdám o konkrétní dějinné události bez ohledu na prožitek individuálního pamětníka takové události. Velký význam má v této souvislosti poznávání širších souvislostí v podobě vyprávění, které může odkrýt fakta sociálního, kulturního významu z regionální perspektivy.

Dalším z aspektů vyprávění je fenomén paměti. Ta má ve své selektivní funkci možnost různé interpretace událostí v odlišných časech. Jinak hodnotí událost současný aktér, jinak tu stejnou událost interpretuje ten samý aktér ve svém retrospektivním pohledu. Uvedu příklad. Během vyprávění by se zřejmě dalo předpokládat, že jako fatální událost budou pamětníci prezentovat vpád vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Jistě nejsem první, koho poněkud překvapilo marginální hodnocení této události ve vyprávění pamětníků. Popisují tuto dobu jako jakousi téměř běžnou věc, s níž stejně nemohli nic udělat, a která na ně neměla prakticky žádný vliv.²³ Není ale pochyb, že tu samou událost, líčenou v reálně prožívaném čase, by popisovali zcela odlišně, jistě velmi emotivně a bez náznaků rezignace.²⁴ Je tedy evidentní, že můžeme pozorovat rozdíl v interpretaci tzv. oficiální (a snad i politické) a mezi retrospektivním postojem jednotlivce – pamětníka. V této souvislosti je ještě dobré připomenout jistou výjimku z takového pravidla. Tou jsou memoáry politiků aktivně se účastnících oněch historických událostí. U nich, i přes retrospektivu jejich postoje, se přeci jen projevuje jistá fatálnost projevu při popisu takových událostí.²⁵ Motivem je snad jejich přímá účast na změnách, nebo negativní důsledky projevené v nesrovnatelné míře oproti „běžným“ lidem.

²² S těmi bývá spojován i pojem symbolických center, jež Halbwachs považuje za uzlové momenty kolektivní paměti, viz mj.: Halbwachs, M.: *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. Individuální dění je tak jejím prostřednictvím konfrontováno s děním celospolečenským, viz dále kapitola o paměti.

²³ Jedna z mála, ne-li jediná věc zmiňovaná částí pamětníků v této souvislosti, jsou následně stranické prověrky v roce 1970, které ve svém důsledku v případě projevené kritiky znamenaly kariéerní pád.

²⁴ Toto mé tvrzení zdánlivě vypovídá v neprospěch metod OH. Při zachování principů metodiky OH práce se ale může stát naopak cenným zdrojem pro následnou analýzu a interpretaci.

²⁵ V této souvislosti např.: Mlynář, Z.: *Mráz přichází z Kremle*. Praha: Mladá fronta, 1990. Memoáry bývalého čelního politika popisujícího s několikaletým odstupem události kolem „pražského jara“. Kniha nabízí pohled do zákulisí vysoké politiky konce 60. let očima reformátora kritizujícího tvrdý postoj Sovětského svazu, který vyvrcholil invází vojsk na naše území v srpnu 1968. Zdeněk Mlynář napsal tuto knihu na konci 70. let již během své emigrace v Rakousku.

Nebo také: Šik, O.: *Jarní probuzení. Iluze a skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 1990.

2.2.3. Metodika výzkumu

Paměť

Jedním z nejdůležitějších fenoménů, se kterým OH výzkum pracuje, je **paměť**. Tu lze definovat jako *schopnost přijímat, podržet a znovu oživovat minulé vjemy*.²⁶ Pro potřeby realizace následného výzkumu, respektive interpretace rozhovorů, je důležité zmínit v souvislosti s pamětí ještě to, že *zapamatování a vybavování není výlučně reproduktivním procesem, ale je i produktivní, tvořící a přetvářející záležitostí. Je v něm patrná snaha porozumět, pochopit, uvést do souvislostí pro jedince samozřejmých či významných*.²⁷ To je třeba zohlednit právě během interpretací rozhovorů, kdy informace, s nimiž badatel pracuje, musí chápat v časovém (historickém) kontextu a chápat postojové i interpretační změny narátora v jeho současném vyprávění právě z hlediska paměťové produktivity.

Žádný příběh ale není jen vyprávěním jednotlivce bez souvislosti s prostředím, nýbrž jako součástí daného celku, prostředí, a s ním spojené **interakce se skupinou**, jejímž je vypravěč členem.²⁸ Proto v rámci práce s příběhem nutně zohledňujeme i paměť individuální a paměť kolektivní. *Pojem kolektivní paměť proslavil francouzský sociolog Maurice Halbwachs (1871-1945)... ve svém díle rozvinul myšlenku, že kolektivní paměť se*

Publikace zabírající se nejen stejným historickým obdobím jako ta Mlynářova, navíc i z pohledu obdobné společenské pozice. I Ota Šik zvolil v 70. letech emigraci, tuto knihu ovšem vydává až v roce 1990, tedy s poněkud větším odstupem a tím i nadhledem. Autor byl navíc i iniciátorem ekonomických reforem 60. let, které ale nestihl kvůli normalizaci realizovat.

²⁶ Hartl, P.: *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004, s. 171.

²⁷ Helus, Z.: *Úvod do psychologie*. Praha: Grada, 2011, s. 140. Autor v tomto závěru odkazuje na Bartlettův výzkum z roku 1932.

²⁸ V této souvislosti je nutné brát v potaz i pozici zkoumaného v určité skupině, ať už se jedná o jeho rodinu, kolektiv v zaměstnání nebo přátele, kdy taková situace vede k jeho jistému ovlivnění a změnám postojů. *Psychologicky vzato vede intimní spojení mezi členy skupiny až k určitému stupni smíšení osobností ve společný celek... Nejjednodušeji může být tento celek popsán tak, že jej lze označit jako „my“; obsahuje onu sympatii a onu vzájemnou identifikaci, jejímž přirozeným výrazem je toto „my“*. Viz Nakonečný, M.: *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999, s. 216.

vztahuje k sociálním rozměrům lidského vzpomínání a že individuální paměť je veskrze podmíněná, strukturovaná a závislá na paměti nejrůznějších kolektivů...²⁹

V souvislosti s pamětí jako jedním z „nosných pilířů“ OH je dobré odkázat na stat³⁰ jednoho z historiků a zároveň jakéhosi agitátora metody OH, A. Portelliho. Portelli metodu orální historie hájí, nikoli však jako revoluční chápání historiografie, která zatracuje doposud fungující metody, ale jako metodu novou, jenž může s tradiční historiografií koexistovat a vzájemně se doplňovat. Každá z nich má své specifické funkce, každá je v něčem jiná, a tyto rozdíly je potřeba využít ve prospěch historické vědy a nikoli jako nástroj k soupeření a odmítání té druhé metody.

Nestačí však pouhá transkripce nahraného příběhu, orální historie není jen popisnou, důležité je proniknout do hloubky. Nejedná se přeci o pouhý děj či popis určitých událostí, ale o prožitek vypravěče. Proto je důležité si všimnout i okolností, stylu řeči, pomlky, emotivity vyprávění³¹. Za těmito aspekty se často skrývá pravá podstata příběhu.

Konečně i paměť, jejíž problematice se Portelli úzce věnuje, hraje v orální historii velkou roli. Je prostředkem při odkrývání historických souvislostí, které viděny pohledem neprivilegovaných vrstev, tzv. „mlčící většiny“, dokreslují celkový a pravdivější obraz historie v celkových souvislostech.

S nutnou znalostí historie pak historik odkrývá pozadí písemných „pravd“,³² o kterých jsou mnozí aktéři i přes zjevné rozpory přesvědčeni, a je tak schopen je v konfrontaci s orálními prameny dávat do nových souvislostí a doplnit tak poznání historie.

²⁹ Vaněk, M., Mücke, P.: *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Praha: FHS UK – ÚSD AV ČR, 2011, s. 108,109.

³⁰ Portelli, A.: „*What makes oral history different*“ In: Perks Robert; Thomson, Alistair (eds.). 1998. *The Oral History Reader*. London, New York: Routledge.

³¹ K problematice neverbální komunikace: „*můžeme... diferencovat a samostatně analyzovat například pohyby rukou, pohyby nohou, v neverbálních aspektech řeči například délku odmlčení se, různé druhy intonací a zvukových kadencí, mimiku v dolní části obličeje... atd. ... chronetiku (zacházení s časem).. zacházení s předměty...*“ viz: Vybíral, Z.: *Psychologie komunikace*. Praha: Portál, 2009, s. 81,82.

³² K problematice objektivit historického poznání se vyjadřuje mj. Cassirer, který každý nově objevený pramen považuje za prostředek ke změně dosavadního chápání pohledu na historickou událost, která je zároveň takovým novým obrazem přetvářena. Viz Profant, M.: *Myslet uprostřed dějin. K pojetí dějin a dějinnosti ve filozofii symbolických forem Ernsta Cassirera*. Praha: Epoque, 2011, s. 109.

Obsahová analýza

Další komponentou metodologie OH je **obsahová analýza**. Jednou z historiček, která se tomuto tématu věnuje, je Valerie Yow. Autorka ve svém příspěvku³³ nabádá k pozornému studování textu a třídění nahrávek, důležité je věnovat pozornost detailům a jejich pořadí, pauzám ve vyprávění a následným změnám tématu, opakovaným výrazům. A následně před sebou máme obsáhlý zdroj pro analýzu. Za nejkreativnější část práce pro badatele považuje autorka tu, kdy začíná být zřetelný jistý model či vzor vystupující z dokumentu. V tuto chvíli vzniká prostor pro uplatnění různých analytických přístupů napříč disciplínami. Na jedné straně je potřebné vcítit se do pocitů a zážitků narátora, být mu určitým způsobem nakloněn, na straně druhé je ovšem nutné dodržovat určité limity, bez nichž bychom se lehce zaměřili na pouhá pro nás zajímavá sdělení, bez souvislé relevance, nutné k dosažení optimálního výsledku analytického procesu.

Nutné je při takovéto práci vyvarovat se přílišnému zobecňování, připomínajíc si přitom individualitu a z toho plynoucí odlišný pohled každého z narátorů. Analýzy rozhovorů mohou badatele mnohdy mylně zavádět k tzv. obecným pravdám, zkreslujícím celý analytický proces. Přes často opakované vyjádření obdobných postojů lze pokaždé, s ohledem na individuální přístup, nalézt rozdílné motivace ve vyprávění, skryté za samotným vyprávěním a mnohdy více či méně záměrně nevyjadřované.

Znovu se potvrzuje význam přípravy rozhovoru, kdy podcenění tohoto faktu může vést k mylným závěrům v následné analýze. Individuální vyprávění se svým unikátním pohledem na historii tak dokresluje historické události v pozadí, nikoli jako jedinou pravdu, ale jako jakýsi souhrn důsledků jednání všech individuí na dějinném procesu zúčastněných.

³³ Yow, V. „*Analysis and interpretation*“ In: Oral History Review (Summer 1997).

Validita a reliabilita³⁴ v orálně-historickém výzkumu

*Zatímco validita zkoumá platnost, reliabilita se zabývá především spolehlivostí našeho měření.*³⁵ To je stručná definice uvedených pojmů, potřebných pro správné vyhodnocení kvalitativního výzkumu. Obdobně na toto téma reaguje i Alice Hoffmanová statí s názvem *Spolehlivost a platnost v orální historii*.³⁶ Autorka ve svém článku popisuje praktickou stránku orální historie spojenou s interpretací projektů. Reaguje na kritiku historika Cutlera³⁷ a definuje spolehlivost a platnost v orálně historickém přístupu. Navrhuje, aby orální historik před uskutečněním rozhovoru důkladně analyzoval dostupné historické zdroje a tam, kde se vyskytnou nesrovnalosti, poté tyto nesrovnalosti konzultoval s narátorem.

Hoffmanová definuje orální historii jako sběrný proces, obvykle spojený s nahráváním rozhovoru, vzpomínáním, úvahou a interpretací událostí z nedávné historie, které jsou historicky významné.³⁸ Kritici tohoto procesu argumentují zrádností paměti a tím i zpochybňují spolehlivost a platnost takto sbíraných informací.

Spolehlivost orálně historických pramenů Hoffmanová dokazuje na příkladu dělníka oceláren v Illinois, který byl původně najat jako „donašeč“³⁹, jeho život byl anonymně publikován, ale, což je podstatné, po třiceti letech byl schopen v rozhovoru velmi shodně informovat o událostech ve výše uvedené době. Přínosem životopisných vyprávění, což dokládá i uvedený příklad, je možnost zachování zážitků či zkušeností lidí nemajících literární nadání nebo neochotných psát.

³⁴ Validitou z hlediska kvalitativního výzkumu rozumíme míru přesnosti, která je (oproti kvantitativnímu výzkumu) vysoká. Pod pojmem reliabilita pak chápeme možnost opakovatelnosti výzkumu, která je vysoká naopak v případě kvantitativního výzkumu. Viz mj. Hendl, J.: *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2005.

³⁵ Pelikán, J.: *Základy empirických výzkumů pedagogických jevů*. Praha: Karolinum, 2011, s. 57.

³⁶ Hoffman, A.: „*Reliability and validity in oral history*“ In: Dunaway, David King; Baum, Willa Klug (eds.). 1996. *Oral History. An Interdisciplinary Anthology*. Lanham: Altamira Press.

³⁷ Kritika se týkala právě spolehlivosti, respektive nespolehlivosti OH metod.

³⁸ Viz: Hoffman, A.: „*Reliability and validity in oral history*“ In: Dunaway, David King; Baum, Willa Klug (eds.). 1996. *Oral History. An Interdisciplinary Anthology*. Lanham: Altamira Press, s. 88.

³⁹ Podobnost s tématem této práce z hlediska zaměstnání je čistě náhodná a nemá s „donašectvím“ aktérů rozhovorů žádnou podobnost.

Co se týče přesnosti OH metod, lze odkázat na článek Williama Cutlera *Přesnost v orálně historických rozhovorech*.⁴⁰ Tento článek z roku 1970 je jednou z raných kritik orální historie. Cutlerova kritika přichází ze strany profesionálních akademických historiků.⁴¹ Autor poukazuje na to, že sporné problémy v procesech orální historie tvoří faktory jako zapomětlivost, sebeklam, nepřesné vzpomínky, rezervovanost narátorů, ale i tazatelovy předsudky. Na rozdíl od jiných kritiků ovšem Cutler pokládá otázky pro podnětné diskuse, a orální historici vytváří jakousi zpětnou vazbu v rámci sebehodnocení procesů své práce. Ze strany konzervativních historiků je však autor viněn z kritiky založené na marginálních studiích, jiní dokonce jeho názory považují za provokativní. On však mimo jiné tímto článkem podněcuje „zdravou“ debatu o otázkách historiografických standardů.

Konkrétní problematika takových debat spočívá ve stanovení určitých pravidel – standardů, které je nutno při práci v orální historii ctít. V první řadě je zde nutnost odborné přípravy před samotným zahájením rozhovoru, tazatel musí být seznámen s konkrétními historickými událostmi týkajícími se témat budoucího rozhovoru. V této souvislosti je také potřebné zvolit vhodné téma i konkrétního narátora, poté následně i vhodné otázky. Ty jsou zde důležité z hlediska docílené pravdivosti. Výsledkem rozhovoru je teprve jakýsi hrubý materiál, se kterým orální historik nadále pracuje. Srovnává odpovědi různých narátorů a za pomoci podpůrných pramenů vzniká interpretovaný výsledek jeho práce.⁴²

S tímto souvisí i avizované téma **rozhovoru s narátorem, kterého dobře známe**. V tomto případě se můžeme v roli tazatele stát jakousi „obětí“ **stereotypů**. *Stereotyp je kognitivně-emoční kategorií. Může v něm převládnout poznávací složka (poznávající nesprávně), nebo složka emočního hodnocení: odsuzování ze strachu, lítost, soucit, opovržení... V našem případě hovoříme o autostereotypu, což je cítění o vlastní referenční skupině doplněné jejím zjednodušeným, zobecněným a zkresleným poznáním.*⁴³ To

⁴⁰ Cutler, W.: „Accuracy in OH interviewing“ In: Dunaway, David King; Baum, Willa Klug (eds.). 1996. Oral History. An Interdisciplinary Anthology. Lanham: Altamira Press.

⁴¹ Viz výše kritika A. Hoffmanové týkající se validity a reliability.

⁴² Možnými úskalími interpretací se zabýval i U. Eco, varuje před jakýmsi hledáním pravdy v rámci interpretací, pravda – „realita“ vzniká pouze v případě odsouhlasení komunitou. Tedy i pravda deklamovaná celou skupinou narátorů v rámci výzkumu není a nemůže být pravdou obecně platnou. Viz Eco, U.: Meze interpretace.

⁴³ Vybíral, Z.: *Psychologie komunikace*. Praha: Portál, 2009, s. 79.

znamená, že k rozhovoru s blízkou osobou (ať už se jedná o našeho příbuzného či známého) přistupujeme poněkud odlišným způsobem, a to s jistou důvěrou, tedy jako ke člověku, s nímž již máme určitou zkušenost a, což je hlavní, společné prožitky. Odpadá tak úvodní proces poznávání. To může být nevýhodou ve smyslu nevědomého opomíjení událostí, o kterých bychom hovořili s člověkem cizím, a jež by mohly být přínosem pro následnou analýzu. Proto je vhodné členit komunikaci na vztahovou a obsahovou: *...V konverzaci spočívá obsah v aktuálně použitých slovech, v podstatě toho, o čem se hovoří. Proces však znamená, jakým způsobem je obsah vyjadřovaný, a zejména – co tento způsob vyjadřování říká o vztahu mezi participujícími lidmi.*⁴⁴

Obdobný problém (který se ovšem netýká pouze rozhovoru např. s rodičem, ale mezigeneračního setkání obecně, a platí tak vlastně i v případě rozhovorů s ostatními narátory) se může skrývat v podobě **přenosu**. *Mezigenerační setkání a hovory mohou být snáze a rychleji kontaminovány přenosy a protipřenosy, při kterých se cítíme jako dítě čelící autoritě rodiče, dítě, které někdo peskuje apod. Obsahem přenosu může být vzdor, ochrana vlastní sebeúcty, strach, úcta ke stáří, názorový protest: přenosový proces v nás mohou evokovat archetypy „moudrého starce“, „hodné matky“, „zlé čarodějnice“ aj.*⁴⁵

V rámci analýzy rozhovorů je důležité vyvarovat se tzv. **haló efektu** – *prvního dojmu ve chvíli, kdy druhého člověka vidíme poprvé nebo opět po dlouhé době; hodně se lišíme v tom, „jak moc dáme“ na první dojem a co všechno z něho vyvozujeme a také **ustálených soudů**, jež máme hotové předem (např. ze soudů o skupině, do níž druhá osoba patří), z očekávání, ze stereotypů...*⁴⁶ Při realizaci rozhovorů s blízkou osobou se haló efekt neprojevuje, naopak fenomén ustálených soudů je prvkem, se kterým v takovém případě musíme počítat a zohlednit jej během následné práce. Ustálené soudy nicméně působí a ovlivňují badatele nejen u rozhovorů s blízkou osobou, jsou také přítomny v případě práce se skupinou, do které narátor v rámci výzkumu spadá. Tou je v případě této práce dělnictvo, tedy třída pracujících.⁴⁷

⁴⁴ Tamtéž, s. 45. Cit. podle: Yalom, I. D.: *Láska a její kat*. Praha: Portál, 2004, s. 109.

⁴⁵ Tamtéž, s. 45.

⁴⁶ Tamtéž, s. 46.

⁴⁷ Americký sociolog Erik Olin Wright rozpracoval vlivnou teorii tříd, která v sobě spojuje prvky marxistického i weberovského přístupu (Wright, 1978, 1985, 1997). Podle Wrighta lze v novověké kapitalistické výrobě rozlišit tři rozměry disponování ekonomickými zdroji, podle nichž můžeme definovat i hlavní sociální třídy: - disponování investicemi a peněžním kapitálem – disponování hmotnými výrobními prostředky (pozemky nebo továrnami a kancelářemi) – disponování námezdni prací. Do třídy kapitalistů patří ti, kdo v rámci

Dělnická mentalita podle teorie mentalit

Pokud máme uvažovat z hlediska přístupu ke skupině (respektive skupinové mentality) do které spadají aktéři realizovaných rozhovorů v rámci realizovaného výzkumu, pak tuto skupinu označujeme jako dělnickou třídu, nebo také třídu pracujících.⁴⁸ *Problém národní nebo skupinové mentality se objevuje nejčastěji v souvislosti interpretace změn, a neměl by se zaměřovat nebo dokonce identifikovat se specializovanějším konceptem stereotypů, tj. s existencí zvláštních kolektivně sdílených předsudků, v nichž rozlišujeme tzv. autostereotypy (např. „české holubičí povahy“ ...) a vedle nich i představy „těch druhých“, tzv. heterostereotypy (viz např. dnes stále ještě velice silně stabilizovaný český obraz Němce..., nemluvě o dnešních stereotypech Romů).*⁴⁹ Tímto tématem se zabýval již Halbwachs (který se jinak většinou věnoval tzv. středním vrstvám): *Průmyslové dělnictvo podle Halbwachse charakterizuje v první řadě orientace na zajištění mezd (odpovídající růstu cen, nebezpečí krize) a jejich srovnatelnosti (za stejnou práci stejná peníze...), úsilí zabránit nadpráci (ať už zvyšováním intenzity nebo prodlužováním pracovní doby) a obecné snahy o zvyšování příjmů a snižování pracovního výkonu...*⁵⁰ V roce 2004 byla prezentována studie zabývající se zdroji skupinových mentalit po roce 1989 u nás.⁵¹ O skupině dělníků se zde můžeme dozvědět následující: *Socioprofesionální skupina dělníků se vyznačuje poměrně častým střídáním zaměstnání. To souvisí s nízkou specializací práce, většina lidí popisovala náplň své práce slovy „co je potřeba“...*

Základem dělnické mentality je tedy ochota dělat práci, která je zrovna potřeba, podle momentálních potřeb zaměstnavatele, nadřazených nebo kolegů. V širším smyslu slova jde vždy o službu, o reakci na nějaký požadavek. ... Přestože někteří z respondentů vyjadřovali názor, že jejich cílem je aktivně něco tvořit, podílet se např. na vývoji zařízení,

výrobního systému disponují všemi výše uvedenými rozměry hospodářských zdrojů, zatímco příslušníci dělnické třídy nedisponují ani jedním z nich. Viz Giddens, A.: Sociologie. Praha: Argo, 2009, s. 406.

⁴⁸ Jiná třídní schémata pak nabízí John H. Goldthorp. *Původně tato schémata rozlišovala 11 kategorií... zredukovaných na 8. ... V běžném chápání se však třídní příslušnost dodnes dále redukuje na 3 hlavní třídní vrstvy: „servisní třídu“ (třídy I a II), „přechodnou třídu (třídy III a IV) a „dělnickou třídu“ (třídy V, VI a VII). Viz Giddens, tamtéž, s. 409.*

⁴⁹ Havelka, M. In Havelka, M. a kol.: *Skupinové mentality*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2002, s. 14.

⁵⁰ Tamtéž, s. 19.

⁵¹ Černý, J., Sedláčková, M., Tuček, M.: *Zdroje utváření skupinových mentalit v České republice po roce 1989*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2004, s. 16.

změně prostředí, právě absence této autonomie v rozhodování o náplni vlastní práce je jednou z charakteristik jejich profese. To souvisí i s nízkou jistotou v zaměstnání, neboť nízká specializace dělníků vedla k vědomí vlastní nahraditelnosti. Proto se též někdy lidé z této skupiny snižovali i k pracovním úkonům, které neměli v náplni práce, museli je vykonávat třeba i ve svém volném čase a na vlastní náklady (praní ubrusů v případě jedné servírky), museli pracovat v nevyhovujícím prostředí (hlučnost), nebo snášet diskriminaci ze strany nadřízených (upřednostňování některých kolegů při výběru dovolené).

Důvodem k volbě konkrétního zaměstnání v této skupině nebyla obvykle profesní kariéra, spíše to byla náhoda, faktory jako známost či kamarádi, vliv okolností jako nepřijetí na školu, nedokončení školy, nutnost vydělávat si peníze, příležitost mít vůbec nějakou práci (např. kvůli nedostatku jiných příležitostí na malém městě, návratu z mateřské dovolené, změně bydliště), změněná pracovní schopnost, špatná zkušenost s prací na živnostenský list (nárazová práce, sezónní příjem), zánik dřívějšího pracovního místa atd. Lidé z této skupiny měli také nejčastější zkušenosti s pracovním úřadem. Společná jim však byla vůle pracovat a ochota vzít jakoukoli práci, než zůstat na podpoře.⁵²

Charakterizovaná socioprofesionální skupina dělníků je takto definována a v rámci následné analýzy je potřebné mít na zřeteli objektivitu, jinak řečeno vyvarovat se stereotypizace, která ve svém důsledku může vést (a zavádět) až k určité dehonestaci, zamezující tvorbě skutečně objektivních výsledků zkoumání, nebo tyto výsledky alespoň zkreslit. Dalo by se v této souvislosti hovořit o jakémisi povahovém rysu takovéto skupiny a vycházet z něj při zkoumání jevů souvisejících. Přeci jen se ale jedná o **značně heterogenní skupinu**, obsahující v sobě rozličné profesní (pod)skupiny, a, což považuji za důležité, hraje při výběru tohoto druhu zaměstnání roli **náhoda**, jak zmiňuje úryvek z výše uvedeného výzkumu. Tyto dva faktory tedy podle mého názoru tendenci ke stereotypizaci narušují. Pokud uvažujeme o oné náhodě, pak člen skupiny mohl také skončit ve zcela jiné sociokulturní skupině, a navíc má také možnost volby kdykoli poté. V tom případě uvažujeme o jakémisi většinovém smýšlení, kdy členství ve skupině „dělnických mentalit“ je podmíněné nejen vlivem okolního prostředí, ale také vůlí jednotlivce.⁵³

⁵² Tamtéž.

⁵³ Na tomto místě lze poukázat na interdisciplinaritu metod OH, ale i jako jakýsi trend v současné vědě obecně. Jejím cílem (snahou) není dosažení zisku co největšího množství informací, nýbrž možnost více pohledů na jeden konkrétní zkoumaný jev. Tak například sociologie zkoumá socioprofesionální skupinu dělníků, jinou perspektivou jsou pak postoje a jednání jednotlivého člena takové skupiny, jenž má (nebo může mít) za následek změnu struktury v rámci celé zkoumané skupiny. Ale i naopak, psychologie zkoumá např. z hlediska existenciálního život individuálního člena, a se zřetelem na sociální prostředí i jeho vztahy se

V souvislosti s porovnáváním individuální a skupinové dynamiky se nabízí srovnání s **teorií vazby**,⁵⁴ neboli tzv. attachmentu. Přestože se jedná o vztah mezi matkou a dítětem, je možné do určité míry najít jakousi paralelu ke vztahu člověk – společnost. Tato teorie mluví o **připoutání a jeho čtyřech druzích (vztazích)**⁵⁵: **spolehlivě bezpečný vztah**, pro nějž je charakteristická vysoká míra empatie ze strany matky, vztah kvalitní, bez výrazných výkyvů. Dítě prožívá odchod matky s nevolí, ale po jejím návratu rychle nabývá sebevědomí. **Nejistý, vyhýbavý vztah**, kdy matky bývají někdy (psychicky) nedostupné, střídají nezájem s citovým příklonem v mnohdy nevhodnou dobu. Výsledkem je odtaživost dítěte. Dále pak **nejistý ambivalentní vztah**, kdy matka bývá více nedostupná než v předchozím druhu, mezi oběma panuje nesoulad a dítě na matčinu přítomnost reaguje odmítavě nebo vztekle. Poslední, později doplněný vztah je **dezorganizovaný**, provázený stresem a týráním, na což dítě reaguje nepředvídatelně, agresivně, plačtivě, apaticky nebo naopak vynucováním pozornosti. Takové projevy chování mohou přejít do patologie.

V popisu těchto druhů vztahů lze spatřit určitou souvislost s druhem společenského uspořádání a reakcemi obyvatel daného státu (např. vazba dezorganizovaná má v sobě prvky totalitní společnosti). Obdobně lze tuto teorii využít i při zkoumání společenských jevů, mimo jiné i postavení dělnické třídy v určitém státě (v případě této práce v ČR, případně ČSSR) a chápat ji i ve smyslu formování dalších sociálních vztahů (viz pozn. výše) jako začlenění jednotlivce do skupiny či fungování dané skupiny v rámci celé společnosti. Takové téma by si podle mého názoru zasloužilo širší výzkum.

skupinou, nicméně neposkytuje tak pohled na skupinu jako celek v jejím celospolečenském kontextu. Což se vzájemně nevylučuje (nebo by alespoň nemělo), ale snahou interdisciplinárních vědeckých trendů je právě onen víceperspektivní pohled na danou problematiku.

⁵⁴ *Tuto vazbu studoval zejména J. Bowlby (1979 a jindy), který zde shledával podobnosti mezi chováním dítěte a zvířecích mláďat i mezi chováním lidských a zvířecích matek. V tomto smyslu je pak vztah matka-dítě jako pudově založený elementární sociální vztah chápán jako východisko pro formování dalších sociálních vztahů, zejména vazeb... Viz Nakonečný, M.: Sociální psychologie, s. 104.*

⁵⁵ Viz např. Helus, Z.: Úvod do psychologie, s. 282,283.

2.2.4. Realizace výzkumu

Podstatnou část následující empirické části tvoří rozhovory s pamětníky.⁵⁶ Během jejich analýzy jsem postupoval pomocí **metod kvalitativního výzkumu**. Při jejich vyhodnocování jsem nejprve použil **otevřené kódování**. Rozhovory, respektive jejich části, jsem roztřídil do několika kategorií pro jejich následné snazší interpretování. Vzhledem k vymezené problematice jsem je třídil do těchto okruhů:

Historie dolů, Poldi, v případě, že o nich pamětník mluvil, což byl spíše případ havířů.

Původ, tedy místo narození, dětství. Mnozí z pamětníků pocházejí z poměrně značné vzdálenosti od Kladna a sem se dostali kvůli zaměstnání.

Provoz dolů, Poldi, značnou část vyprávění vyplňuje popis pracovní činnosti, což zároveň slouží k možnosti popisu fungování tohoto průmyslového odvětví.

Sociální podmínky v zaměstnání i mimo něj v dobovém srovnání (výhody, bydlení ap.)

Zájmy, tam, kde narátor o svých mimopracovních zájmech mluvil, nebylo tomu tak vždy.

Rodinné zázemí, o něm mluvili pamětníci nejméně, přesto vyjadřuje motivace k dané profesi.

Ženy na dolech, téma zajímavé náhledem z jiné perspektivy, nejen z pohledu jediné narátorky mezi muži.

Před a po jako retrospektivní pohled a zároveň jako porovnání konkrétních jevů.

Postoj vůči celospolečenským změnám jako rozdělení státu, události r. 1968, 1989.

Takto roztříděné informace jsem následně použil během interpretace. Ta je tematicky rozčleněna do několika kapitol počínaje historií regionu. Samotné citace rozhovorů jsou pak zakomponovány do celkového textu empirické části.

⁵⁶ Jejich stručné životopisy jsou obsaženy v příloze této práce.

Výstupem empirické části práce jsou hypotézy „grounded theory“.⁵⁷

Hypotéza č. 1: Specifičnost tohoto regionu s obdobím nutné markantní nezaměstnanosti a s tím spojené rekvalifikace vytváří vhodné podmínky pro úspěch politické levice.

Hypotéza č. 2: Vlivem propagandy spojené s celkově nižší úrovní vzdělanosti většina obyvatel tohoto regionu nechápe ukončení zdejší průmyslové činnosti jako důsledek globálního vývoje, ale pouze jako regionální „křivdu“.

Během samotné realizace rozhovorů jsem postupoval **narativní metodou**, kdy důležitým prvkem vyprávění byl samotný příběh, na něj moje otázky vhodně navazovaly. Snažil jsem se dodržovat praxi ověřené zásady metod OH, a rozhovory jsem jednak předem domlouval, jejich samotná realizace probíhala v prostředí pro narátory důvěrně známém, to jest u nich doma, případně v hornickém skanzenu. Respektoval jsem časové požadavky i témata, o nichž nechtěli pamětníci vyprávět. Takovými tématy byly většinou jejich rodinné poměry, někdy i postoje k politickému zřízení apod.

Osvědčeným postupem při samotné realizaci se mi stala snaha před začátkem samotného rozhovoru vytvořit klidnou atmosféru jistého přátelského povídání a diktafon při nahrávání použít jaksi mimoděk. V rámci vytvoření atmosféry skýtající prostor pro uvolněné vyprávění životních příběhů jsem rovněž považoval za důležité přizpůsobit **styl řeči** odpovídající stylu řeči konkrétního narátora, kdy otázky vedené příliš odborným (případně spisovným) jazykem by podle mého názoru nijak nepřispěli ke kýženému výsledku této práce. Při následné redakci rozhovorů jsem styl nechal v původní podobě z důvodů autentičnosti, zároveň však věřím, že tento styl pomohl k větší otevřenosti během vyprávění. Jakýmsi **negativem** z tohoto pohledu může být příliš velký prostor ponechaný narátorům pro líčení „provozních okolností“, tedy popis běžných činností v jejich bývalém zaměstnání. Takto získané informace ovšem mohou v budoucnu dobře posloužit pro případný výzkum podmínek provozu v těžkém průmyslu, a to nejen z hlediska historického bádání. Na druhou stranu ovšem nebylo mým cílem ve větší než nezbytně nutné míře do

⁵⁷ Na rozdíl od metod kvantitativního výzkumu zde vyplývá teorie z existujících dat empirické části práce bez předem stanovených kritérií, a to induktivním procesem. Jejím východiskem je existence sociálního problému. Viz: Disman, M.: *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2002, s. 299. Disman zde odkazuje na termín „grounded theory“ viz: Glases, B., Strauss, A.: *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Chicago: Aldine, 1967.

vyprávění zasahovat, a to i přes otázky, které bych v danou chvíli považoval za potřebné pokládat. To se týká zejména osobních zkušeností a postojů narátorů, snažil jsem se ale vcítit do jejich příběhů a respektovat jejich neochotu o takových záležitostech mluvit. Tento postoj se dotýká **etiky**⁵⁸ v rámci výzkumu, kdy je mnohdy obtížné rozeznat hranici mezi potřebou klást otázky a vůlí vypravěče na takové otázky odpovídat.

Pro samotnou analýzu rozhovorů bylo důležité i ono nevyřčené. Jeden z vypravěčů například žádal o přerušeni záznamu v situaci, kdy chtěl hovořit o svém pozici v zaměstnání z hlediska politické angažovanosti. Přes svůj morální postoj, který pro něj ve své době znamenal osobní problémy, nepovažoval za vhodné sdělovat tuto životní zkušenost do záznamu.

Se všemi narátory jsem rovněž probíral záležitosti interpretace jejich vyprávění v této práci a nabídl jim v této souvislosti možnost pozdějšího vyjádření i seznámení s realizovanými interpretacemi. Nesetkal jsem se u nikoho z nich z žádným pozdějším negativním ohlasem, případně s nesouhlasem se zveřejněním informací. Výjimkou byl jediný nesouhlas se zveřejněním zvukového záznamu v případě uvedené narátorky. Důvodem nebyly informace osobního rázu, pouze určitý ostych, jak sama potvrdila.

⁵⁸ O empatiích a etice v OH výzkumu píše např. K. Blee ve svém článku. Tento článek pojednává o způsobech realizace rozhovorů v orální historii z hlediska důkazů, empatie a etiky. Autorka v něm zdůrazňuje důležitou roli pokrokových teorií, zejména feministické, a to v souvislosti s mapováním paměti vrstev společnosti nacházející se mimo skupinu privilegovaných. Hovoří zde zejména o extrémních skupinách, jenž je možné označit i za krajně pravicové. Z důvodu nedostatku materiálů a koneckonců i zkušeností s touto částí společnosti se Kathleen Blee rozhodla v 80. letech minulého století realizovat výzkum s bývalými členy Ku Klux Klanu.

Zde se potvrdila i teze, že pro následnou interpretaci rozhovorů je podstatné i „nevyslovené“. Aktéři rozhovorů vypovídali o svém přesvědčení, že dělali „správnou věc“, své působení v klanu popisovali jako běžné, jako součást jejich každodennosti. Patrná byla i snaha o obhajobu spravedlnosti svého jednání. („banalita zla“). Účastník jednající v určité skupině v duchu překračujícím obecně platné morální a etické normy nereflktuje negativa svého jednání. Paul Thompson (*Voice of the past*) v této souvislosti říká, že to, čemu člověk – narátor věří, považuje za reálný fakt stejný, jako to, co reálně prožívá. Máme-li hovořit o důkazech v orálně historickém výzkumu, pak Thompsonův názor je tím, z čeho by se dalo či mělo vycházet.

Co se pak týká empatie a etiky, autorka zmiňuje původní obavy, které podle ní byly nakonec neopodstatněné, přiznává ovšem, že jistou roli mohla hrát skutečnost, že ona sama je běloškou, nadto původem z Indiany, kde svůj výzkum prováděla, a také připouští určité předstírání v empatii během rozhovorů. Zamýšlí se v této souvislosti nad otázkou, zda tímto svým přístupem nepřispěla k určitému ospravedlnění praktik zkoumaných klanů, což by mohlo do budoucna vést k živení myšlenek a tím i pokračování takovýchto negativních společenských jevů.

V tomto ohledu bezesporu může sehrát podstatnou roli interpretace orálně historických rozhovorů, která ve svém principu ovlivní potencionální čtenáře a badatele, a je proto nutné interpretovat nejen s ohledem na získaná fakta, ale i s vědomím určitého odkazu, tvořícího podstatu takové interpretace. Viz: Blee, K.: „*Evidence, Empathy and Ethics.*“ In: Perks Robert; Thomson, Alistair (eds.). 1998. *The Oral History Reader*. London, New York: Routledge, s. 333 – 341.

3. EMPIRICKÁ ČÁST

3.1. Současnost (nejen) kladenského mikroregionu z pohledu soudobých dějin

3.1.1. Konec mnohaleté průmyslové tradice

Kladensko bylo donedávna známé jako průmyslový region. Kdo by nevěděl, že se zde těží černé uhlí a také vyrábí ocel. A není to tak dávno, mnozí pamětníci této éry ještě nedosáhli ani důchodového věku. Přitom návštěvník zabloudivší sem může mít rozsáhlé ruiny bývalých výrobních areálů, které v současnosti působí poněkud strašidelným dojmem a připomínají spíše nějakou zkázu než památku slavných časů velkovýroby se vším, co k tomu kdy patřilo.⁵⁹ Světlou výjimku tvoří několik naučných stezek⁶⁰ s nezbytnými ukazateli, které nadšené zájemce dovedou k troskám bývalých zařízení, případně poučí ve formě informační cedule o stručné historii dané lokality.

Současným módním trendem se stalo cestování za zážitky, a to i za poznáním nedávné minulosti, mimo jiné i zašlé slávy někdejší „výkladní skříně“ průmyslu bývalé doby. Někdo chápe nutnost změny, někdo si při pohledu na zbořeniště posteskuje po starých zlatých časech, mnohé v těchto postojích znamenají vlastní zážitky a vzpomínky, mnohdy idealizované nostalgií po vlastním uplynulém mládí.

⁵⁹ Své pocity ze zašlé slávy hutí popisuje mj. Stanislav Pavlík v článku „Vteřinové zastavení“. V krátké osobní zpodobě vzpomíná v prostorách ruin bývalých oceláren na doby, kdy zde pracoval. Viz Pavlík, S.: „Vteřinové zastavení“. [online].c2008.[citováno28.04.2015].Dostupnýz:<http://www.kladnominule.cz/pribehy/vterinove-zastaveni>

⁶⁰ Jednu z takových stezek, týkající se historie těžby uhlí na Kladensku spoluvytvářel i jeden z narátorů. Snad další generace mezi sebou najde nadšené pokračovatele udržující v povědomí historii regionu.

Jisté však je, že se zdejší region může jevit jako určitý symbol bývalé ideologie, kdy průmysl hrál jednoznačně *prim*, a kde navázala ideologie na letitou tradici průmyslové oblasti známé už za slavného c. a k. mocnářství. Dále se těžilo uhlí a tavila ocel, tak jako dříve pro rozkvět monarchie, například v podobě budování železnic, i v období po tzv. „vítězném únoru“, kdy už „vše patřilo všem“, všemu lidu, který ve jménu nové ideologie překonával neustále své vlastní rekordy. Neexistovala nezaměstnanost a v onom nekonkurenčním období neexistoval ani potřebný tlak na vlastní sebezdokonalování, které by stejně přišlo vniveč vlivem direktivního plánování z centra moci. A tak si nikdo ani nevšiml oné nekonkurenceschopnosti v porovnání s okolním (vyspělejším) světem. V zajištění vlastních idejí vstoupil posléze na scénu kapitál se všemi jeho důsledky a nezdravé sebevědomí si postupně začalo vybírat svou daň.

3.1.2. Bylo to nutné?

...Určitě. Zásoby uhlí, v tom ranku, neberu slánskou sloj, že jo, beru tady to, tak pan Ing. K., což byl z měřičské kanceláře, čili voni dělali ty zásoby, že jo, všechno. Tak říkal, že jsou tam zásoby ještě za tři miliardy. To by jelo ještě 10 let ty kladenský doly.⁶¹

Otázku, zda bylo nutné ukončit těžbu uhlí na Kladensku si kladlo a stále klade mnoho z těch, kterých se změny přímo dotkly. Po generace stabilní průmyslová oblast, poskytující zaměstnání komukoli, kdo o to projevil zájem, bez ohledu na vzdělání, kvalifikaci. U odborných profesí si pak zájemce mohl svou kvalifikaci rozšířit ve vzdělávacích institucích, patřících k místním podnikům. Nic nebylo nemožné. A právě na

⁶¹ Rozhovor s J. Š. ze dne 5. 11. 2014, kterého se účastnil i manžel narátorky, úryvek patří právě jemu. Vyslovil názor velké části místních obyvatel o možném několikaletém pokračování těžby uhlí na Kladensku.

takovou dobu mnozí z pamětníků dodnes vzpomínají a táží se po nutnosti fatálních změn, vedoucích k ukončení mnohaleté průmyslové tradice.

Nastala doba velkých změn, a naše společnost stvořila další ze svých symbolů, sametovou revoluci, připomínanou vždy 17. listopadu. V dobách následujících by se opět vlastníkem firmy, i přes její velikost, měl stát soukromník. Ale kdo? **Cizí kapitál** v těch pionýrských dobách nebyl příliš vítán, snad z čirého vlastenectví, snad z obavy z příliš silné konkurence, nebo možná jen z jakési ideové setrvačnosti. V revoluční atmosféře je dále nezbytně nutné distancovat se od všeho minulého, tak tedy ani **bývalé vedení podniků** s jistými, snad alespoň trochu odbornými zkušenostmi, nepřipadalo v úvahu coby potencionální privatizátor. Pak ovšem zbývá jen vybrat ten nejlepší **privatizační projekt** ve veřejné soutěži, předem vylučující účast dvou výše zmíněných skupin. Pro vcelku pochopitelný malý zájem možných uchazečů o kladenské hutě byl vybrán projekt pana Stehlíka⁶², který přes své nevelké odborné zkušenosti oplýval entusiasmem a rétorickým umem, kdy dokázal pro své vize nadchnout většinu tehdejších zaměstnanců,⁶³ a v neposlední řadě i banku, jež tyto vize zajišťovala nezanedbatelným úvěrem. Nikoli snad ze špatného úmyslu, přesto za pár let končí slavná Poldi v troskách a obdobně končí i kladenské doly.

Je snadné po letech soudit, není ale ani dnes lehké pojmenovat pravé důvody konce místního průmyslu. Zřejmě střet s realitou Západu, s jeho tvrdým konkurenčním bojem, ale také letitými odbornými zkušenostmi, které z takové situace notně vycházejí, uspišil krach něčeho, co konkurenci po mnoho let nepoznalo. V čase privatizací se zdálo, že má náš nově budovaný stát jen jedinou cestu, jak bylo naznačeno výše, tedy vznik nových velkopodnikatelů, vybraných jaksi z našeho středu. S tímto názorem nesouhlasí mimo jiné ekonom Milan Zelený, který by v takovéto situaci spíše preferoval metodu

⁶² Vladimír Stehlík v roce 1993 privatizoval prostřednictvím své firmy Bohemia Art kladenské ocelárny. Jeho vize prosperující firmy získala ohlas řady tehdejších ocelářů. Z pozdějšího krachu firmy pan Stehlík dodnes viní stát, respektive správce konkurzní podstaty a také soudy, které o případu rozhodovaly. Mezi bývalými zaměstnanci dodnes panuje názorový rozpor na jeho osobu, tedy zda za ukončení masivní výroby nese vinu. Jeden z narátorů popisuje zprostředkovaně situaci jedné z výrobních porad, z níž vyplývá zřejmý nedostatek manažerské kompetence pana Stehlíka.

⁶³ Mnozí z bývalých ocelářů vzpomínají na svačiny za korunu, jeden z mála realizovaných slibů...

zaměstnanecko-manažerské privatizace,⁶⁴ úspěšně praktikovanou v mnoha amerických firmách, odvolávající se navíc na odkaz Tomáše Bati.⁶⁵

V každém případě takovýto jev se neodehrál ojedinele, nýbrž je takovým typickým znakem **demokratizace** naší společnosti. Bylo by příliš zjednodušené definovat demokratizaci jako jakýsi opak událostí v únoru roku 1948. Se svou teorií demokratizace přichází americký politolog S. Huntington, vymezující tři její typy⁶⁶: **transformace**, v tomto případě likvidaci nedemokratického systému iniciují sami představitelé moci (např. v Maďarsku nebo v SSSR), **nahrazení**, kdy opozice svrhává dogmatickou vládu (např. v Rumunsku) a **přesun**. Zde je demokratizace společným dílem autoritativní vlády a prodemokratické opozice (jako v Polsku či u nás). V případě Československa u tohoto typu demokratizace argumentuje Huntington vnitřním (ztráta legitimity komunistického režimu) a také vnějším aspektem (nová doktrína SSSR představovaná Gorbačovem).

Tak, jak fungovala společnost v době před rokem 1990, tedy pod vlivem komunistické ideologie, musela nějakým způsobem fungovat i v období následujícím. Bývalá forma uplatňování moci se zcela vyčerpala a stala se pouhou neúčinnou fraškou díky naprosté zprofanovanosti donekonečna omílaných ideových proklamací. Občany, nebo chceme-li lid, postupně přestalo bavit i ono tupé předstírání a strach, ten původní motiv všech souhlasných projevů, přestával postupně fungovat. Vidina dohnání západní ekonomické úrovně během krátké doby byla velmi silnou motivací v době počátku 90. let. Společnost osvobozená od povinně dobrovolné spolupráce s režimem, osvojující si praktickou svobodu, přeci jen trochu tápala v přirozené nevědomosti a hledala si cestu k uskutečnění svých cílů. A i v té nejliberálnější demokracii musí existovat vedení, realizující nastolený politický směr. Popisovaná doba se nesla v duchu vymezení se vůči minulosti, a také překotného sbírání zkušeností odkudkoli, kde demokracie i ekonomika již nějakou dobu fungovala. Jednoznačným pozitivním jevem se stala nově získaná **občanská svoboda**, představovaná možnostmi cestovat, vyjadřovat beztrestně své názory, hlásit se ke svému přesvědčení. Nutno ovšem podotknout, že pro určitou část společnosti nepředstavovala takováto svoboda příliš velkou hodnotu a usilovala spíše o **svobodu ekonomickou**, tedy o možnosti realizovat své sny a touhy prostřednictvím zisku

⁶⁴ Zelený, M.: *Neučte se z vlastních chyb*, s. 128.

⁶⁵ Zaměstnanci Baťových závodů mající určitý podíl na zisku firmy cítili sounáležitost a hrdost na své zaměstnání a měli reálnou šanci na karierní postup.

⁶⁶ Kubát M.: *Postkomunismus a demokracie*, s. 14.

materiálních hodnot. V oblasti ekonomiky začíná fungovat zcela nový druh výdělečné činnosti, mnohdy na hraně etiky, a to s jediným cílem rychlého zbohatnutí. A tak se i u nás **dělník stává klientem**, jak trefně popisuje Debord⁶⁷:

Zatímco v prvotní fázi akumulace kapitálu „vidí politická ekonomie v proletáři pouze dělníka“, který musí dostávat minimum nezbytné pro zachování své pracovní síly, a nikdy o něm neuvažuje „s ohledem na jeho volný čas a na jeho lidství“, tato myšlenková pozice vládnoucí třídy se převrátí, jakmile stupeň nadbytku dosažený v produkci zboží vyžaduje přebytek dělníkovy spolupráce. S tímto dělníkem, náhle očištěným od naprostého pohrdání, jež je mu jasně naznačováno všemi způsoby organizace produkce a dohlížení na ni, se najednou den co den, kdykoli se ocitne mimo produkci, pod rouškou konzumenta zdánlivě zachází s úslušnou zdvořilostí, jako s váženou osobou. Zbožní humanismus si bere na starost „volný čas a lidství“ pracujících, a to docela prostě proto, že politická ekonomie nyní může a musí tyto sféry ovládat jakožto politická ekonomie. „Završené popření člověka“ se takto zmocnilo totality lidské existence.

3.1.3. Kladensko po roce 1989

Principy propagandy fungují bez ohledu na druh ideologie, které právě slouží, a proto se také stala účinným nástrojem v prosazování komunistické diktatury po roce 1948. Jejím prostřednictvím se podařilo prosadit mnohá negativní opatření, spojená s nástupem nového politického režimu. S její pomocí se podařilo utlumit a nakonec definitivně potlačit jakýkoli odpor vůči nastupující vládě KSČ a uplatňování sovětských vzorů v doposud demokratickém československém hospodářství. Pokud mluvíme o poválečné demokracii, je nutné nahlížet dobu kolem roku 1948 v širších souvislostech, jednak svůj velký vliv sehrála nedávno skončená válka, události, které jí předcházely, zejména Mnichov 1938, a také dohody vítězných mocností. Tyto události značnou měrou přispěly ke snadnějšímu průběhu při postupném přebírání moci komunisty i akceptovatelnosti Sovětského svazu. Ten byl na značné části našeho území chápán jako osvoboditel, na rozdíl od „zrádného

⁶⁷ Debord, G. *Společnost spektaklu*, s. 18.

Západu“. Z tohoto pohledu je zřejmé, že většina společnosti hleděla do budoucnosti s nadějí na zlepšení své sociální situace a byla ve svém přesvědčení podporována právě účinnou propagandou.

A stejně lze popsat i období demokratizace v 90. letech, zásadně se změnila ideologie, určité principy ovšem, ač ve změněné formě, existovaly nutně dál. Nelze jistě srovnávat období před a po roce 1989, zejména z hlediska politického či ekonomického, všední život s jeho běžnými potřebami se nicméně ani nezastavil, ani na bazální úrovni výrazně nezměnil.

Vrátím-li se tedy závěrem k popisovanému kladenskému regionu, i zde platí pro poznání reality principy hledání konkrétních příběhů, ať už vytvořených jako v případě Karla Neumanna či jiných pamětníků, kteří chtějí o svém životě vyprávět. Jejich příběhy pak mohou podat pravdivější pohled na uplynulé období, kdy každý z nich prožil něco jiného, má odlišný postoj od ostatních a dokáže ve výsledku vyplnit historický obraz i z jiného hlediska, než je to obecně známé.

Kladensko, jak už jsem zmínil v úvodu, může být svým „osudem“ symbolem celé naší společnosti tím, jakými změnami prošlo, kdy téměř každý z jeho obyvatel byl restrukturalizací nějak osobně dotčen a nucen mnohdy zcela zásadně změnit zažitý způsob svého života. Kladno černé se změnilo na Kladno zelené a místo dělníků v továrnách je plné pomyslných klientů v supermarketech. Skončila jeho mnohaletá průmyslová tradice a ono si, ostatně podobně jako celá společnost, hledá svou novou identitu. Kladno zelené bylo regionální politickou vizí, jejíž myšlenkou byla přeměna někdejšího „černého“ města uhlí na „zelené“ město plné parků a sportovišť, poskytujících kromě zábavy a sportu i nové pracovní příležitosti v terciálním sektoru. Postupem času se, jako ostatně i v jiných městech, markantně rozšířila síť supermarketů, a určitá část obyvatel (stejně jako narátorka tohoto projektu) zde našla nové pracovní uplatnění. Pro některé z lidí tato situace ale znamenala nové sociální problémy, když byli nuceni z důvodu konkurence ukončit provoz svých obchodů, které předtím vznikly jako jejich živnosti (to je i případ manželky jednoho z narátorů, která si takový obchod otevřela jako východisko ze situace předchozí ztráty zaměstnání v ocelárnách).

Nabízí se srovnání s určitým happyendem, kdy zlo bylo poraženo a my jsme již došli zaslouženého cíle. Jsme tedy skutečně na konci dějin, o kterém hovoří Francis

Fukuyama, uznávající jedině systém liberální demokracie?⁶⁸ Nebo má pravdu již zmíněný Huntington, jeho kritik, spatřující v dnešním světě více alternativ? Současná realita světa po 11. září ve znamení boje proti terorismu se kloní spíše ke druhé z variant. Realita vítězících asijských ekonomik se pak odráží v tezích Fareeda Zakarii⁶⁹, jež si bere část z obou dvou a vidí budoucnost spíše v jakési celosvětové integraci⁷⁰. Zda dokážeme potlačit svá nepřátelství vůči odlišnostem je zřejmě to zásadní v naší budoucnosti, snad nám naše předchozí omyly budou dostatečným varováním.

3.2. Hornický skanzen Mayrau

Pražská železářská společnost začala s hloubením jámy Mayrau v roce 1874 a v říjnu 1877 byla v hloubce 515,2 metru nafárána uhelná sloj o mocnosti devíti metrů. Místo zarážky určil sám vrchní báňský ředitel Pražské železářské společnosti Gottfried Bacher. Jáma byla dohloubena do konečných 527 metrů a pojmenována po Kajetánu Mayerovi, svobodnému pánu z Mayrau. Jáma se hloubila v tehdy netradičním kruhovém jámovém profilu. Tuto novinku a řadu dalších zlepšovacích návrhů, má na svědomí závodní Dolu Mayrau Ing. Jan Karlík, který se proslavil zejména vynálezem tachografu....Jámy byly zasypány v roce 1998...⁷¹

Celý historicky vzácný areál je zachován v modelu tzv. posledního pracovního dne, kde vše zůstalo tak, jako by havíři odešli právě včera. První myšlenka o zřízení hornického skanzenu zde vznikla v roce 1975, ale naplnit se ji podařilo až v roce 1994. V té době byl

⁶⁸ Fukuyama, F. *Konec dějin a poslední člověk*, s. 9.

⁶⁹ Zakaria, F. *Postamerický svět*, s. 239.

⁷⁰ Zakaria také upozorňuje na rozdíl mezi realitou a událostmi takovými, jak jsou prezentovány v médiích. Z nich mnohdy divák nabývá dojmu hrozící celosvětové katastrofy, zcela v souladu s principy působení propagandy, o nichž se zmiňuji výše.

⁷¹ Stručná historie dolu Mayrau, sídla dnešního hornického skanzenu, tak, jak se o ní lze dočíst na jeho webových stránkách.

Důl Mayrau ještě v provozu a k ukončení těžby a následnému zasypání jam došlo o tři roky později. Tím, že byl důl památkou před ukončením provozu, podařilo se většinu technického zařízení dílen a provozů zachovat i se všemi stopami, které jsou s provozem uhelného dolu spojeny.⁷²

Tolik ve stručnosti o historii dolu samotného i o vzniku zdejšího hornického skanzenu. Díky úsilí několika nadšenců je možná i dnes, více než patnáct let od ukončení těžby ve zdejších regionu, vidět, jak zdejší provoz fungoval, a to navíc prostřednictvím interpretace pamětníka, který vlastně vypráví o svém bývalém zaměstnání. Kam se tedy jinam obrátit při hledání pamětníků – havířů, když ne právě sem.

3.2.1. Provoz na dolech očima pamětníků

Ve snaze o jakousi pestrost nebo snad různorodost získávaných životních příběhů se mezi narátory objevuje kronikář a průvodce skanzenu, oba samozřejmě bývalí havíři. Nechybí ani bývalý šéf záchranné služby, coby neodmyslitelné součásti fungování šachet, no a v zastoupení důlních provozů nechybí ani žena, která do uzavření provozů pracovala ve funkci obsluhy těžebního stroje. Je zajímavé, s jakým nadšením dokáží někteří pamětníci vyprávět o svém uplynulém, a bezpochyby těžké, životě v dolech. Snad vlivem času, který uběhl od jejich posledního vyfárání, kdy tento čas (nebo také paměť) bývá milosrdný ve své schopnosti uchovat většinou jen ty dobré vzpomínky, nebylo ve vyprávění znát zehráni na dřinu spojenou s neustálým rizikem. Jistě, v příbězích zaznívají i vzpomínky na tragická úmrtí kolegů – přátel, to už k věci patří, a takové situace se z mysli jen těžko vymazávají, přesto nejsou líčeny s přehnaným patosem, zastřeny emocemi tak velkými, že ani po letech se nadá v klidu vzpomenout. Ne, čas vše srovnal a i takovéto tragické události jsou interpretovány jako nezbytná součást historie dobývání uhlí.

⁷² O vzniku skanzenu viz tamtéž.

Havíři a tragické události

... manžel narátorky: A jak scházeli po těch schůdkách dolů, tak jak byly ty podlázky, tak ta podlážka uhnula, takže. Prolít 24 m, prolít. *Narátorka*: To vidím do dneška, sedím, před sebou mám větrníky, větrníčky, ... chtěl jít domů, ... stejně, já tu nevydržím. Takže my jsme tam zažili právě takovéhle krušné chvíle a Jirka byl bohužel právě u toho, no. No a to přispělo asi k tomu zavření šachty. Tak to vidíme my, kteří jsme tam byli a kteří víme, že to na sebe navazuje tohleto všechno, že jo, takže nás vzalo.⁷³

Ve stručném popisu jedné z tragédií, kdy se narátorka odkazuje na svého manžela coby přímého svědka této události, a kdy oběť byla zároveň také jejich přítelem, zaznívá popis na první dojem líčený bez emocí, které ovšem i po dlouhé doby uplynuvší od smrtelného úrazu rezonují ve vyprávění. Příběh bezesporu v poněkud odlišné formě podaný dnes oproti době, kdy se tato smutná událost odehrála, přesto se stal jedním z milníků osobní historie a nesmazatelně se vryl do paměti jeho aktérů. Zejména pokud byl pro pamětníky událostí zcela výjimečnou, kdy i přes zvýšené riziko obsažené v takovém druhu práce, nebyl běžnou součástí jejich životů a i přes připravenost na možné důsledky spojené s rizikem, vždy dokáže účastníky zaskočit.

Poněkud jiným případem je vnímání takových nešťastných událostí perspektivou záchranáře, tedy člověka, jehož pracovní náplní je v takových situacích aktivně působit, zachraňovat a odstraňovat negativní důsledky fatálních okamžiků. Takovým je i jeden z narátorů, bývalý vedoucí báňské záchrané služby, který v úvodu své vzpomínkové publikace píše o historii záchranářů toto:

⁷³ Rozhovor s J. Š. ze dne 5. 11. 2014. Ta popisuje jeden ze smrtelných úrazů jejich rodinného přítele, jehož svědkem byl její manžel.

Na Kladensku byla i po válce (2. světové) báňská záchranná služba dost zkonsolidovaná. Do roku 1957 však zde nebyl profesionální sbor záchranařů a šachty se musely spoléhat na své závodní záchranné sbory. Vzhledem k tomu, že se tyto sbory skládaly většinou za starších záchranařů, bylo třeba je doplnit o mladší členy, kteří by sbor oživil a získali při práci se staršími záchranaři zkušenosti. Protože narůstal i počet požárů, bylo třeba zvýšit i počet zmahačů důlních požárů. Těch také bylo pak nejvíce v záchranných sborech. Tehdy to pro ně bylo i nepsanou povinností, pokud jim to jejich zdravotní stav dovolil.

V té době jsem i já pracoval v kolektivu zmahačů důlních požárů. Práce záchranařů mě lákala. A protože jsem měl i dobrou fyzičku, vzhledem k tomu, že jsem dost sportoval, přihlásil jsem se do záchranného sboru. Po krátkém zaškolení a zdravotní prohlídce jsem byl v roce 1951 do sboru přijat. Od tohoto roku až do roku 1982 jsem byl stále aktivním členem záchranného sboru. Prošel jsem různými funkcemi ve sboru, od člena přes četaře, zástupce vedoucího sboru a posledních 13 let jsem pracoval jako vedoucí záchranných sborů.

Za těch 31 let jsem se zúčastnil stovky různých zásahů. Některé trvaly 1 den, jiné týden a některé i déle, to podle obtížnosti zásahu. Byla to různorodá práce, která mě přitahovala. Většinou šlo o likvidaci důlních požárů, uzavření důlních děl, odstranění závalů, vyklizení materiálu ze zamořených důlních děl, ale někdy i o vyprošťování lidí. A nesmím zapomenout, že někdy nás požádaly o pomoc podniky, které se šachtami neměly nic společného...⁷⁴

Z úryvku je zřejmé, s jakým entusiasmem autor svou profesi vykonával, že mu byla víc, než pouhým zaměstnáním či zdrojem výdělku. Ale ono to snad při takovém povolání jinak nejde. Kdo snad přišel mezi záchranaře za vidinou dobrého výdělku nebo s touhou po dobrodružství, dlouho tu nevydržel, a to v tom lepším případě. Pro tuto práci musí mít člověk, který ji vykonává, určité předpoklady, a nejenom fyzické. I na toto téma přišla během našeho rozhovoru řeč:

⁷⁴ Lukášek, J.: Vzpomínky báňského záchranaře. Kladno: Klub přátel hornických tradic, s. 4.

Tazatel: No já jsem se chtěl zeptat, takhle dneska je moderní u těch záchranářů, že je u toho vždycky nějaký psycholog a že vždycky vede pohovory..., a to za vás asi nebylo, že ne?

J.L.: Ne, to nic takového nebylo, ale zase jste narazil na správnou stránku, protože já jsem věděl, že ty kluky nemůžete nechat mluvit vo tom, co by se stalo nebo to, to na ně působilo. Tak jsme se snažili, měl jsem tam kluky, který, jako byl zrovna Jarda Grubner, to byl můj záchranář, výbornej kluk, ten byl havír a vzal jsem si ho a von šel, i když věděl, že třeba nebude mít..., no a pak už ty platy byly slušný, tak už to. To byl výbornej kluk a takový kluky já jsem měl rád, protože von uměl udělat legraci a přitom makal, nebyl líný a přitom udělal legraci, vtípy a to bylo důležitý. Radši vypravovat těm lidem nějaký vtíp, bavit se, že jo, aby nemyslel na to, co se může stát, aby přišel na jiný myšlenky. Protože vono, každej to nesnáší. To jsme vyndávali 2 lidi a nebylo to v přístrojích, nebylo to v přístrojích, ale dělali to záchranáři, protože ty lidi byli zavalení, tak nás zavolali a ten jeden kluk mi říkal, vedoucí, když jsme se blížili k těm lidem, tak mi řekl, pošlete toho Pepika pryč, protože jestli mu mákne na hlavu, tak nás tady roztrhá všechny, Pak byli lidi na který to působilo, že jo.

Tazatel: A stalo se někdy něco takovýho, že by někomu z toho bylo psychicky nedobře úplně, že by to dál dělat nechtěl?

J.L.: No tak jo, heleďte třeba když jsem přežil ten výbuch na Ronnovce,⁷⁵ tam nás bylo 13 a byl to okamžik teda, že když šli si připravit další věci na likvidaci toho požáru, šli jsme do vršně, šli jsme nahoru, na nás ty zplodiny šly a tak jsme došli do toho čistýho, kde jsme měli základnu, v tom nastal obrovskej tlak v tý chodbě, no akorát jsem docházel, já měl ve zvyku vždycky chodit poslední z tý akce, protože to je logický, abych věděl, že mi jdou všichni, že se jenom ..., tam první a zpátky poslední. A právě tady jsem šel poslední a najednou obrovskej tlak, když jsem se vohlíd, plnou chodbou šel voheň, plnou chodbou. A tak jsem padnul na zem, prachu, bylo hodně prachu, což bylo nebezpečný tady na Kladně, pak nám nařídili, musely bejt vaničky, kdyby se něco takovýho stalo, vaničky s vodou, to se převrhne a tím se zvlhčí ten prach, protože ten prach je taky výbušnej jako metan, víte. Víte uhelnej prach byl výbušnější, ten způsobil víc neštěstí, než samotnej metan, poněvadž ta iniciace rozpráší ten prach, tak do určitého množství, že jo, tak je to výbušný. No, tak teď ten prach a to všechno co se hnalo, jak jsem ležel, tak jsem cítil a eště jsem viděl, jak jdou takový jako lokomotivy z těch uhelnejch, že jo, lítaly ty plamínky malinký, kousičky, jak to hořelo, to když jste viděl v noci lokomotivu, tak vidíte, no a to samý bylo tam, ty kousičky byly rozpálený a oni

⁷⁵ Jednalo se o jedno z větších důlních neštěstí kladenských dolů, požár spojený s výbuchem uhelného prachu, o kterém se pan Lukášek podrobněji rozepisuje ve své vzpomínkové knize. Přes reálné riziko takové situace se o takových událostech v Kladně a okolí dlouho poté debatovalo a důsledkem byla mimo jiné i následná bezpečnostní opatření.

nás, poněvadž jsme byli voblečený... ale tady nás to tepalo do toho obnaženýho, no ale byla potřeba najít ty kluky, přijely pro ně sanitky a mysleli jsme si, no, bude to dobrý. Jako nikdo necejtíl, že by ho něco bolelo, že jo. Já jsem bydlel už na šachtě tehdy a žena jak slyšela sanitku, poněvadž to bylo ráno, v šachtě se to stalo po 5. hodině, žena jak slyšela sanitku, tak přišla na šachtu a viděla mě a já jsem říkal, to bude dobrý, odpoledne jsem doma, neboj se, byl jsem samozřejmě špinavej. No, jenže odpoledne jsme doma nebyli teda hned, protože tam nás svlíkli do naha a už tam s náma, jo, vočistit, ale ty první dva dny jsme leželi tak špinaví, jenom nás takovým volejem mazali, já nevím co to bylo. Teprve za dva dny. Žena za mnou přišla druhý den, já byl špinavej, jak, na tý bílý posteli, ta špína jak teklo ze mne, tak to bylo, no tak to bylo takový komický, ale dobře to dopadlo.⁷⁶

Takové vyprávění může u čtenáře vyvolat (a zřejmě i u většiny z nich vyvolá) poněkud smíšené pocity. Jak může vypravěč líčit takové události s takovým klidem, a jak se po takovém zážitku mohl vůbec ke své práci znovu vrátit? Z vyprávění je ale zřejmý i určitý nadhled, který souvisí s nutnými předpoklady pro tento druh povolání. Těmi jsou kromě těch fyzických i psychické v podobě určité odolnosti vůči stresu, a nadto i potřebná míra sebekázně a sebepřekonávání. A také nutně i altruismus, tedy vůle pomáhat potřebným. V dobách, o kterých je zde řeč, neexistovala v tomto oboru nijak propracovaná psychologická péče, jež by se zaměřovala na prevenci i na případný posttraumatický stres a záleželo tedy v první řadě na samotné psychické odolnosti záchranářů.

Téma důlních neštěstí a následné záchranářské práce nebylo přirozeně každodenní realitou na šachtách, nicméně bylo důležité o něm napsat. Všední život dobývání uhlí nebyl jen těžkou dřinou, nebyl jen něčím tajuplným a pro někoho možná i tak trochu romantickým, nebyl ani všední rutinou. Jeho nedílnou součástí byly i zmíněné fatální události, které, bohužel, k takové práci neodmyslitelně patří. A na druhé straně strach, který je důležitý pro přežití, nesmí ale převládnout nad zdravým úsudkem. Strach je pochopitelnou součástí lidské mysli a při záchranné akci v dole se nesmí podcenit, i toho se vyprávění dotklo:

Tazatel: No a takhle, když říkáte, různý neštěstí ke kterým jste se jako záchranáři dostali, tak to určitě nemohl dělat každej a to bylo asi docela náročný psychicky, že jo?

⁷⁶ Rozhovor s J. L. ze dne 11. 11. 2014.

J.L.: Za prvé, já když jsem si vybíral někam lidi, tak jsem si vybíral lidi, vo kterých jsem věděl, protože máte pravdu, říkáte to dobře. Některý kluci byli velmi dobrý záchranáři, ale jenom na tý domácí šachtě, kde znali ty chodby, kde věděli ty únikový cesty a tak. Ale když měli přejít jinam, byli jsme na Maxovce, nás zavolali na Maxovku v Libušíně, a teďka ten jeden kluk mi povídá, vedoucí, já fárat nemůžu, von totiž viděl, jak se hulí z toho, jak ten kouř jde, tam padali vrabci, jak přiletěl vrabec, tak padnul, tak to bylo, protože to bylo, jo zaplňovaný, kysličník uhelnatej, že jo, tak von když to viděl, jak to hoří, tak se zalek toho a říkal, vedoucí, já mám bejt ve 12 hodin na ONV kvůli bance, že nějaký doklady, tak jsem musel okamžitě sehnat jinýho chlapa. Takže z toho jako jsem věděl, že chlapani třeba byli dobrý na naši šachtě, ale nebyli už dobrý na jiný šachtě. Když jsme byli potom, jak jsem vám říkal, ten 60. rok byl nešťastnej, jsme byli v tom Německu, a na podzim v tom říjnu to bylo na tom Nosku, tam zahynulo těch 20 lidí, jo. A tam právě potom, když mně svěřili to, abych na 14 dní, voni vyndali ty lidi a za 14 dní voni potřebovali vtevrít, aby se dostali dál, do těch dalších partií, takže nás povolali, kde by šly udělat, abych zjistil, kde se dají udělat uzávěry, že tam to uzavřeme a jako že se bude pokračovat dál. No tak jsme tam byli a šli se mnou, měl jsem tři čety celkem a šla se mnou četa z Nejedlýho. Já jsem se jim nesmál, protože když kluci nemají zkušenosti s tím, takže jako, ale byl jsem rád, že jako mi to řekli Ten jeden mi řekl vedoucí, já to cejtím, já nemůžu, jo a ten druhej, jak tohle zjistil, jak to slyšel, tak říkal, mně to dělá taky, já nemůžu. Tak já musel sebrat všechny tři čety, to nemůžete nechat, abych jim řek, jděte zpět hoši, to bych ležel někde nataženej třeba, nevíte co a tam byl mechanik, kterej zjistil, že na přístroji vůbec nic nebylo. Ale hoši dostali strach, jo, ale strach je hrozná věc, to zastaví srdce, to jsem zažil taky s klukem, takže jsem byl rád nakonec, že to řekli.⁷⁷

Je ovšem vhodné zmínit ještě dobrou pověst kladenských záchranářů, která přesáhla i hranice našeho státu. Je zřejmé, že svou práci vykonávali víc než dobře, o čemž svědčí i zájem německých kolegů, kteří v 60. letech (20. století) požádali Kladenské o pomoc (o čemž je krátká zmínka v předchozím úryvku):

...Právě s ním jsme byli i v tom Německu, tehdy nás požádali, tam..., a oni si to Němci strašně považovali, že jsme tam přijeli, protože to bylo v té době studený války v 60. roce, že jo a voni nějaký západní Němci se s nima nedohodli na tom, tak voni pozvali

⁷⁷ Rozhovor s J. L. ze dne 11. 11. 2014.

nás, věděli proč, von ten důl byl obrovskej, ten měl 4000 zaměstnanců ve Cvikově, tam dělali trabanty, továrna tam ve Cvikově, tak tam 4000 zaměstnanců. A oni nás tam pozvali, protože věděli, že my máme s požárama zkušenosti a voni, přitom jak jim to tam bouchlo, voni nevěděli, proč to bouchlo. Potom zjišťovali, protože my jsme tam byli 8 dní, tak voni zjišťovali, ta komise, že v tu dobu, tak tam byl nějaký pohyb hornin a tehdy ten metan tam byl nadřenej, že někdo, voni, já nevěřím, že to bylo, protože voni mají dost velkou disciplinu ti Němci, že si nezapálí dole, protože když to tam bylo, tak jsem to viděl, že si nezapálí ani na dvoře, protože věděli, že se to nesmí a to.⁷⁸

Přestože záchranáři na dolech postupně získávali na prestiži a jejich činnost se profesionalizovala, mohli by se najít mezi řadami běžných havířů negativní reakce poukazující na svou nesrovnatelně větší námahu každodenně vykonávanou. Mezi všemi havíři ale panovala taková sounáležitost, navíc spojená s vědomím potřeby záchranářů kdykoli během své práce, že jsem nezaznamenal jediný náznak negativního hodnocení záchranářské práce, který by například poukazoval na jejich (ne)činnost během pohotovostí. Naopak, ostatní havíři si jich velice vážili.

Havíři a běžný provoz na šachtě

Převážnou většinu času při důlních činnostech tvoří ovšem běžná rutinní práce, vyžadující síly i trpělivost horníků. Jedná se o poměrně specializované činnosti, které nelze vykonávat bez předchozího vyučení (nebo alespoň zaučení) a ve kterých je požadováno podle konkrétního druhu práce mnoho odborných předpokladů. Své uplatnění zde najde tesař, zámečnick i elektrikář. Běžného provozu na dolech se také týkala podstatná část

⁷⁸ Tamtéž.

realizovaných rozhovorů. Není jistě snadné vyprávět o zažitých tragických událostech, ale na druhou stranu ani o svém soukromí jako je rodina nebo zájmy mimo zaměstnání.

Popis běžné činnosti v rámci dobývání uhlí má svou nepochybnou vypovídací hodnotu, umožní poskytnout pohled na všední den na šachtách prostřednictvím vyprávění těch, které tato práce po léta živila a pro které se stala podstatnou součástí jejich životů. Umožní tak vedle zdrojů odborné literatury doplnit obraz tohoto světa o zážitky a postoje pamětníků- aktérů, kteří takový obraz, byť mnohdy neuvědoměle, vytvářeli. Jedním z pamětníků, kteří vyprávěli svůj životní příběh spojený s kladenskými doly, byla i J. Š., ta se nakonec stala jedinou ženou mezi těmi, kdo poskytli rozhovor. Pracovala až do uzavření dolů ve funkci obsluhy těžebního stroje:

Tazatel: Takže vy jste vlastně obsluhovala ten výtah, nebo jak se tomu říká?

J.Š.: Výtah, já jsem vlastně, my jsme seděli v budově, kde byly bubny, na které se ... Jo, předtím byla bouda a tam byly dvě páky, jedna byla brzda a druhou se přidávalo. A tam když jsem nastoupila byly rafičky a potom nám to udělali digitální, že jo, rádio, abyste věděl, kde asi ta klec je. Takže já jsem vlastně se koukala na bubny, který šly tam, já neviděla, takže tam jste neviděl, vy jste prakticky poslepu, tak co. Neviděl jste co.

Tazatel: Jestli to chápu, to znamená, jakoby výtahem, kterým se posílalo to uhlí, jo?

J.Š.: Ano, ano, normálně v tom byli lidi a byly v tom kolejničky a navázely se v tom vozy s uhlím. Dolů jely prázdné, tam se vyrazily ven a dole narazily plné a nahoru a tam je vyndali a poslali prázdné a takhle to prostě, ty dvě klece proti sobě. Jedna jela nahoru a druhá jela dolů.⁷⁹

I tato činnost samozřejmě vyžadovala jistou odbornost. Té bylo mimo jiné možno dosáhnout doplněním kvalifikace v průběhu zaměstnání. To byl ostatně případ i narátorky coby obsluhy těžebního stroje:

⁷⁹ Rozhovor s J. Š. ze dne 5. 11. 2014.

...v pátek 13. jsem dělala přezkoušení jako na strojnika. Takže jsem musela tam něco písemně a ústně samozřejmě a musela jsem jít i do strojovny a předvést ve strojovně. Jezdili jsme do Příbrami ano, protože do Příbrami se jezdilo vlastně z Měděnce, jo z Měděnce. To jsem jezdila na psychotesty do Příbrami, protože to byly vlastně rudné doly v Příbrami, na ředitelství a tady se jezdilo do Ostravy.⁸⁰

V jiném z rozhovorů vypravěč popisuje svou každodenní práci jako střelmistr. Jednalo se o další z poměrně specializovanou činnost, v tomto případě navíc spojenou s určitým rizikem, navíc také se zvýšeným dohledem nadřízených orgánů. Práce s výbušninami má svá specifika, která nelze podcenit, což neplatí zdaleka jen pro éru socialismu:

Tazatel: Byly na to i nějaký kontroly na to? Z nějakých vyšších míst?

J.U.: Ano chodily, chodily a přišel, přišel normálně, nebo se zeptal, kolik tam máte střeliva. Tam byly takový bedny s košem, ty byly opatřený zámkem jo, nebo dva zámky a ještě okolo obalenej řetěz, aby to nešlo otevřít, protože tam byli ti trestanci, takže to muselo bejt zajištěný a v každým čase, v každý minutě když přišel kontrolní orgán, musel střelmistr vědět, kolik tam má toho střeliva, kolik má střeliva, kolik má rozbušek atd. atd. Takže takhle no.⁸¹

Tazatel: ... a jak to šlo třeba dohromady, že jak jste říkal dělal střelmistra, a dělal vlastně toho štajgra? To byly vlastně dvě funkce dohromady.

J.U.: Ano, dvě funkce. Takže, abych v tom pokračoval, von mě dal ty, ty příkazy a mezitím co já jsem, co se moje příkazy realizovaly, tak mezitím už horníci si tam navrtali, navrtali díry, buď navrtali na to produktivní pracoviště na tom, na tom, no v tom rubání na pilíři anebo na chodbě a navrtali je a já sem tam přišel se střelivem, tam sem jim to naládoval, nabil ty, ty, ty vývrty, pak jsem jim to podpálil a mezitím už třeba, už

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ Rozhovor s J. U. ze dne 24. 10. 2014.

další pracoviště mi volalo abych šel, abych tam přišel, že tam potřebovali taky střílet, takže, dalo by se říct, že během toho dopoledne, jsem se nezastavil.

Tazatel: A vy jste byl jako střelmistr jedinej na tý šachtě, jo ?

J.U.: Ne, jako na tom, na tom, úseku, na tom, ty úseky tam byly tři nebo čtyři, jo jako v zemi. No a já sem byl třeba na úseku sever, no a takže někdy sme bývali dva, ty střelmistři, protože tam bylo více těch pracovišť, na tom úseku a aby to ten střelmistr stačil, aby ti horníci nemuseli čekat na toho střelmistra, no tak tam byli třeba dva ty střelmistři. Takže takle to, takle to bylo. No takže, ten střelmistr střílel, mezi tím organizoval tu práci, protože horníci potřebovali najednou teda odpálit to, to pracoviště, nebo, udělat ten, ten odpal buď na tý chodbě, na tom překopu, pilíří, ale potřebovali třeba materiál.⁸²

Pro laika znalého pouze několik filmových záběrů z důlního provozu, kdy na dokumentárních záběrech je možné spatřit havíře se sbíječkou razícího novou sloj nebo dobývající na jejím předku uhlí, může vzniknout milný dojem, že se na těžbě uhlí podílelo na daném úseku jen malé množství pracovníků, že tomu tak nebylo, o tom svědčí i další popis z provozu:

Tazatel: No a kolik vás vlastně pracovalo na tom jednom úseku během tý šichty?

J.U.: No takových 50, 50, 60 lidí. 50, 60 lidí na jednom úseku.

Tazatel: To jako fungovalo, že se prostě na tom předku rubalo uhlí a ti ostatní, že ho dopravovali někam dopravníkama nahoru na povrch?

J.U.: Tam byly, tam bylo několik druhů toho odtěžení, buď se to nakládalo rovnou do vozů, to byla ta stará metoda, že se bendžovalo⁸³ lopatou přímo do vozu a potom nastoupila mechanizace, byly takzvané nářasné žlaby, pak byly takový dopravníky a byly kombajnové stěny jako třeba kolega dělal na tý kombajnové stěně a to byly takový kombajny, který skutečně výkonný, to byly kombajny nejenom cizí, ale hlavně naše, jeden kombajn, co já si pamatuju, tak byl z toho Ratíškovice MB 9, MB 10. Tak já vím,

⁸² Tamtéž.

⁸³ Jedná se o slangový výraz pro nakládání materiálu lopatou. Slovníček takových výrazů obsahuje i vzpomínková publikace Renaty Malé s názvem *Takovýho uhlího*.

že tady ta fabrika, co vyrábí tyhle ty kombajny, ta se jmenovala Tomáš a tu ještě tenkrát v roce 1937 zakládal Tomáš Baťa.⁸⁴

Přes relativně kvalitně propracovaný systém nábory pracovních sil do dolů, spojených nutně i s tehdejší propagandou, na druhé straně ovšem i s určitými sociálními výhodami, nebylo havířů nikdy dostatečné množství. V povědomí potencionálních zaměstnanců, případně mládeže rozhodující se o svém budoucím povolání panoval jistý strach z hornické práce, která s sebou nesla určitá rizika, obecně známá zejména v uhelných oblastech prostřednictvím důlních neštěstí. A tak dalším z běžných jevů, se kterými bylo možné se na dolech setkat, byla přítomnost potrestaných. Ti se na důlním provozu rovněž podíleli:

...No a vod toho materiálu tam, tam byli většinou lidi, většinou teda vodsouzený, byli tam většinou vodsouzený a ty bylo potřeba prostě, kontrolovat a pořád bejt v patách, aby, aby ten materiál tam prostě dali co nejdřív. Dělal se to tak že, ti vodsouzený fářali o hodinu dřív. Horníci fářali třeba, v kolik? V šest? V šest no. Takže oni už fářali před pátou hodinou, šli dolu do podzemí a okamžitě šli na pracoviště naložili ten materiál, protože tam na to patřil ještě, nebyli, nebyly koleje, kde by se ten materiál dopravoval po kolejích až na to pracoviště, ale koleje byly, jenom na ty, na ty hlavní, hlavní chodby a už, nebo k těm hlavním chodbám a potom tam z těch hlavních chodeb se to dopravovalo buď ručně a nebo tam byl, takovej způsob dopravy, jmenovalo se to , závěsná dráž anebo rávek, to byly kolejnice pod, pod stropem to byl takovej vozeček a tam se to naložilo a to se tahalo až na to pracoviště, a tohleto právě dělali ty vodsouzený a proto oni fářali, proto oni fářali vo hodinu dřív.

Tazatel: No a jak třeba fungovali nějaký vztahy mezi váma horníkama a těma odsouzenýma? Oni tam předpokládám asi neměli nějaký bachaře dole asi, tam byli samy.

J.U.: Ne, Ne. Takhle, voni prostě, oni věděli, že musej makat. Oni to věděli. A byli takový, že prostě, že stačilo mu prostě nařídít, anebo já sem řek, já sem s nima teda neměl problémy. Já jsem prostě na začátku směny jsem jim nařídil co je potřeba udělat a říkám pánové já za váma nebudu chodit, já za váma nebudu běhat, tohleto a tohleto uděláte a jestli to nebude hotový, tak já vám zkrátím šichtu. To znamená nedostane osm

⁸⁴ Tamtéž.

hodin, napsaných osm hodin, ale třeba jenom šest. No a když měli zkrácenou směnu, tak měli postihy, měli postihy. No a jsem jim to řek takhle na rovinu, prostě tohleto a tohleto uděláte a jestli to nebude, tak já prostě udělám si poznámku anebo když bude celoměsíční vyhodnocení, tak ty dobrý pracovníci dostanou vyhodnocení, který za to dostanou nějaký výhody u nich, nákup televize, návštěvy atd. atd. No a kdo nechce makat, tak tohleto nedostane. Tak jsem jim tohleto řek a dál jsem s nima neměl problémy. Když bylo potřeba zvýšit hlas, dělat bububu jo, ale vždycky jsem měl jako úspěch v úvozovkách, že stačilo říct na rovinu tak pánové tohleto a tohleto tam bude a ještě jsem jim třeba určil čas do kdy tam bude a jestli to tam nebude, tak já vám zkrátím šichtu. A tohleto pro ně bylo bububu.

Tazatel: A vy jste chodil během šichty kontrolovat kolik toho udělali?

J.U.: No já jsem, protože jsem přecházel z jednoho pracoviště na druhý, protože jsem se pohyboval po těch chodbách, takže jsem viděl, kde jsou s tím materiálem, nebo kdo co potřebuje, takže i v průběhu tý dopravy toho materiálu jsem jim mohl říct, ano jedete tam nahoru, kromě toho, že tam dovezete tohleto dříví, tak tam naložte železnou výztuž, to jsou tak zvané hajcmány, to je ta železná výztuž, taková kovová. No takže v průběhu tý šichty já jsem měl možnost s nima jako komunikovat a pořád je řídit a kontrolovat.

Tazatel: No a vy jste si je, nebo ten kdo je měl na starosti když se fáralo, tak je ráno před tou šichtou přebral od těch bachařů a oni potom po šichtě na ně čekali?

J.U.: Sjeli dolů do podzemí a už byli pak prostě naši a my jsme jim pak poručeli a jinak ti bachaři byli jen na povrchu. Oni sjeli do podzemí jenom v době, když tam byl nějaký průser, že nechtěl dělat, už tenkrát bývaly ty klepky... a používali různý, jak se to jmenovalo kvásek, kvásek jo, to byla, prostě někde sehnali bandu od oleje, tu vyčistili, vydrhli pískem no a dole v podzemí byla voda, oni si přinesli chleba, přinesli si chleba někde sehnali třeba kvasnice, tam to naložili a potom tu bandu tady s tím kváskem dali nad výztuž, protože nad výztuží tam byla ještě prostora 6 až 8 metrů, tam bylo teplo, tím pádem zkvasilo to a oni to potom pili. A byli z toho naklepaní. Takže i takovéhle případy jsme neřešili my, ale to už ti příslušníci, ti bachaři. Já jsem se s nima nemydli. Tak pánové, tady ho máte, to je vaše parketa. Já mám na starosti civilní zaměstnance, já mám na starosti havíře, já jsem zodpovědný za bezpečnost, já jsem zodpovědný za střelivo, abych se ještě zdržoval s nějakým naklepaným trestancem, tak to nebyla moje věc.⁸⁵

⁸⁵ Tamtéž.

3.2.2. Udržování hornických tradic

Přes uvedený nedostatek pracovních sil existoval ovšem jakýsi „stálý kádr“, tedy havíři, kteří se pro tuto práci sami rozhodli, ať už byly jejich původní motivace jakékoli. Prožili tak podstatnou část svých životů na šachtách a byli si přitom vědomi určité sounáležitosti, snad se dá říci i hrdosti či stavovské cti. Stali se pokračovateli a udržovateli hornických tradic, potvrzovaných různou symbolikou v podobě slavností, nošením uniforem, ale také ve své běžné činnosti například přijímáním slangových výrazů. Na ostatní profese mimo doly se dívali s jistou dávkou despektu, nikoli ale s pohrdáním. Zkrátka po dlouhá léta platil onen známý slogan „já jsem havíř, kdo je víc“. Podporou v udržování pocitů hrdosti byla jistě i oficiální propaganda, vedena s vědomím akutní potřeby uhlí, hojně využívaném v tehdejším průmyslu.

J.U.: Jinak Den horníků celostátně se začal slavit až v roce 1949, byl uzákoněn.

Tazatel: Já myslel, že už to bylo dřív, že třeba už před válkou.

J.U.: Do té doby byly ty Prokopský slavnosti.

J.G.: Voni se zrušily, když byl 1900, tak po tý, tam byla ta velká stávka a ty společnosti, protože ty havíři ty už na toho, na toho, voni už se nemodlili, že jo, to už bylo pro ně, tam už převládalo to dělnický hnutí u nich, tak už se jim na to vykašlali a už nechtěli na ty parády chodit a pak se někde poprali a dali to to, a voni ty společnosti teda ty Prokopský slavnosti zrušily. Ale jsou ještě fotky z těch Prokopskejch slavností, nádhera, já osobně si myslím, že tady na Kladně my slavíme svatou Barborku jako naší patronku, ale já si myslím, že na Kladno spíš patřil sv. Prokop, že jo. Takže tady tenkrát, když to začínalo, tak společnost, co byla tenkrát první, tak to byl Buštěhradskej statek, kterej tady zahajoval tu těžbu, tak tenkrát pozval z Příbrami 12 havířů, to bylo někdy v první polovině toho 19. století, který tady učili ty chlapy, vlastně jak se to uhlí dobejvá, jo, razit, hloubit jámy velký, tenkrát hluboký, jo a právě příbramáci uznávali sv. Prokopa, ti si ho s sebou přinesli sem sv. Prokopa a vod tý doby tady byly Prokopský slavnosti, že jo. Tak já si myslím, že na Kladno patřil spíš sv. Prokop než sv. Barbora, která byla

spíš tadyhleta Ostrava, Kutná Hora a tam ten německy mluvící ty lidi, ale na Kladno bych viděl spíš toho sv. Prokopa, no, je to tak.⁸⁶

Zvláštním, a ne zcela obvyklým jevem v dobách reálného socialismu (v rámci tohoto výzkumu se jedná konkrétně o dobu od počátku 60. let 20. století do roku 1989) bylo spojování hornických tradic, jako jakési ikony socialismu, s náboženstvím. A to nejen v podobě uctívání sv. Prokopa nebo sv. Barbory, ale zejména v samotném havířském pozdravu „Zdař bůh“, který byl neustále a striktně dodržován. Je tak trochu paradoxem, že havíři – členové KSČ přes ideologii stavící se negativně vůči náboženství, dbali a stále dbají na dodržování tohoto známého hornického pozdravu. Jsou takto natolik spjati se svou tradicí, že jim tento rozpor nepřipadá vůbec zvláštní (a tento pozdrav byl zcela akceptován podle mých informací i v období vlády KSČ). Například jeden z pamětníků hájící i v současnosti ideje socialismu stál o to, abych jej i já během našich setkání takto zdravil.

Jiným příkladem hornických tradic byla oslava pověstného Dne horníků, spojená s oceňováním pracovníků, kteří se nějakým způsobem zviditelnili svou prací nad rámec požadovaných norem. V takovémto druhu aktivity, jako jsou slavnosti spojené s bilancováním pracovních výkonů, lze spatřit jistou symboliku. Z hlediska kulturní antropologie můžeme mluvit o symbolickém rozměru politické moci. V rámci výzkumu **symbolických akcí** jako zdroje legitimizace moci a politické autority. Soukup⁸⁷ v tomto případě odkazuje na práci sociálního antropologa A. Cohena *Dvojrozměrný člověk* (1974), který poukazuje na přítomnost symbolického rozměru vedle utilitárního chování. Autorita je tak spojována s určitými rituály a symboly. Z hlediska symbolického jednání je pak možné odkázat na Holého knihu *Malý český člověk a velký český národ* (1996),⁸⁸ kdy autor považuje **kulturu** za *system kolektivně sdílených názorů, představ, předpokladů, idejí, sklonů a významů... s jehož pomocí si lidé navzájem sdělují světový názor, hodnotové orientace a etické konstanty.*

⁸⁶ Tamtéž. Dále odpovídá J. G., další z narátorů, který během rozhovoru s J. U. přišel do muzea, místa realizace prvního rozhovoru a části rozhovoru se na přání J. U. také účastnil.

⁸⁷ Soukup, V.: *Antropologie. Teorie člověka a kultury*. Praha: Portál, 2011, s. 360.

⁸⁸ Holý, L.: *Malý český člověk a velký český národ*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s. 100 In: Soukup, V.: *Antropologie. Teorie člověka a kultury*. Praha: Portál, 2011, s. 361.

Funkce upevňování politické moci (vlivu), která byla s takovýmto druhem rituálu, jakým byl například Den horníků, ovšem nebyla zřejmá a masa (dělnická třída), jenž se takových akcí účastnila, přistupovala k oslavě spíše jako k možnosti setkávání, projevu jisté stavovské hrdosti, ale v neposlední řadě i jako ke zdroji **sociálních výhod**, což byl konečně také jeden z pilířů známé „tiché dohody“ mezi státem (zastoupeným politickou reprezentací, v rámci zkoumaného období konkrétně vládou KSČ), což ostatně potvrzují i pamětníci, kteří oslavy Dne horníků zažili v časech jejich největší slávy:

Tazatel: Já si pamatuju, pardon že vám skáču do řeči, jako kluk mám takový vzpomínky, že na ty Dny horníků, že právě bylo různý zboží nedostatkový, já nevím, banány, mandarinky a takovýhle věci.

J.G.: No, to bylo úplně jednoduchý, havíři dostávali věrnostní, že jo a stát potřeboval, aby ho z nich zase vytáh, jo a tak se nakoupily takovýhle věci a jiní ty věrnostní utratili, jo. Byly poukazy na auta třeba, jo, byl třeba poukaz na Spartaka, no a všechno bylo v tom září. Dostal věrnostní a hned bylo všechno a hned to, že ten stát...

Tazatel: Takže v tom září byly třeba i k dispozici poukazy na ty auta?

J.G.: No, byly.

J.U.: Taky byla tombola a v tombole se vyhrálo auto.

J.G.: Vono to tam bylo, no, no ten havíř, já jsem havíř, kdo je víc. Oni kolikrát ty lidi byli našťvaný, že havíři jsou víc prosperovaný, než třeba ti hutníci nebo něco. No, ale jestli měl prachy, každej tam moh jít do tý díry, každej tam moh jít a měl by je taky, jo. Tak když se mu nechtělo, že to nemá vokna, no tak holt byl nahoře a pak nemoh nadávat na havíře.⁸⁹

Pokud máme v této souvislosti označit oslavu jako druh rituálu, pak symbol je zde zastoupen v podobě hornických uniforem a vlajek. Takové symboly byly nedílnou součástí tohoto rituálu a složily jako jeden z propagandistických nástrojů. Dělnické třídy, v tomto

⁸⁹ Rozhovor s J. U. ze dne 24. 10. 2014. Vyprávění doplňuje J. G., další z narátorů.

případě horníkům, byla vštěpována idea soudržnosti a příslušnosti k něčemu, co by se dříve dalo označit jako cech. Poněkud odlišná byla situace v poválečném období, v té době panovala taková celospolečenská atmosféra, kdy většina společnosti nejen dobrovolně, ale dokonce s nadšením budovala svou vlast poničenou minulou válkou a takové nadšení pokračovalo i po únorovém komunistickém převratu v roce 1948. I přes perzekuce části obyvatel „nepohodlných“ nově nastolenému systému mohl tehdejší režim stále těžit z nadšení obyvatel spočívajících jednak v pocitech štěstí z konce dlouhotrvajícího utrpení,⁹⁰ ale i v nadějích na lepší budoucnost.

3.2.3. Sociální výhody

Postupně ovšem společnost od svého původního nadšení upouští, když mnohé z proklamovaných slibů ani po dlouhé době nebylo realizováno a ekonomika naopak upadá, a režim je z důvodu udržení moci nucen ve stále větší míře používat sociální výhody jako argument i nástroj pro svou vládu.⁹¹ Sociální výhody nicméně mají svá značná pozitiva a pracujícím umožňují mimo jiné i regeneraci sil. Zřejmě nejznámějším je v tomto ohledu možnost závodní **rekreace**, realizované prostřednictvím odborů (ROH⁹²), zdroj mnoha zážitků a vzpomínek. A budeme-li přistupovat k rekreacím jako k jistému druhu komodity, charakterizované nízkou pořizovací cenou a zároveň vysokou hodnotou, navíc diferencovanou v široké míře atraktivitu, zákonitě se otevírá prostor i pro možnost korupce, nebo alespoň rozličné způsoby manipulativního jednání. Nutno ovšem říci, že

⁹⁰ Ačkoli určitého množství společnosti se válka reálně nedotkla a oni žili své všední životy, obdobně jako později v období vlády KSČ. Zde je právě patrný určitý rozpor mezi oficiálním výkladem dějin, mající i své politické důvody, a „malými dějinami“, tedy pohledem na běžný život neangažovaných lidí.

⁹¹ Toto je však zároveň jeden ze zásadních argumentů v diskusích o způsobu vlády KSČ a jejích důsledcích. U jejich zastánců jsou brány jako trumf právě sociální výhody, jejich množství i různost. To ovšem není tak jednoduché a na problematiku sociálních výhod je nutno pohlížet v širších souvislostech, jednak jako na mocenský nástroj, a jednak i z dlouhodobého ekonomického hlediska.

⁹² ROH je zkratka Revolučního odborového hnutí, odborové organizace s celostátní působností.

v realizovaných rozhovorech o těchto negativech spojených se ziskem odborové rekreace není ani zmínka, naopak, vzpomínky na tuto součást života byly pokaždé spojovány s příjemnými prožitky a interpretovány spíše jako jistý zasloužený bonus:

J.U.: Ano, můžu říct, my jsme dostávali rekreace, teda tenkrát byly rekreace velice levný, jo. To byly rekreace od ROH, celá rodina třeba na 14 dní na Máchovo jezero i jiná rekreační střediska. Já pamatuju, že byla doba, že ROH měla rekreace, jezdilo se na hory, jezdilo se do Tater, jezdilo se do Krkonoš a to bylo za pár korun. No a potom už skoro každá šachta měla svoje rekreační středisko, jako třeba středisko se jmenovalo Horní Blatná, to bylo za Varama, jako na Potůčky, takže jsme dostali normálně rekreaci buď v zimě, nebo v létě. Nebo zase šachta Zápotocký, nebo Rona, tak ty měly zase Hubertus u Karlových Varů, tam jak je benzinová pumpa tam doleva do Kyselku. Takže tyhlety rekreace ty byly skutečně za pár korun a bylo to dobrý.⁹³

Další formou sociálních výhod byla **lázeňská péče**. Zaměstnání horníků je práce se zvýšeným rizikem a se zvýšenou možností trvalých změn v organismu. Kromě onemocnění zad nebo kloubů se jednalo zejména o zaprášení plic.

J.U.: Já měl třeba zaprášený plíce, tak to byla nemoc z povolání. ... Já si pamatuju, že jsme jezdili do těch Karlových Varů, tak tam jsme chodili do toho Termálu, tam byl ten bazén s teplou vodou, v březnu padal sníh a my jsme se tam koupali. Je to součást Krušných hor jo, takže to prostředí tam bylo. Tohleto bylo všechno v rámci zlepšení toho zdravotního stavu těch horníků. A nejenom to, tam byly Luhačovice a ještě něco tam bylo. I Tatry byly.⁹⁴

⁹³ Rozhovor s J. U. ze dne 24. 10. 2014.

⁹⁴ Tamtéž.

Z časového hlediska byla taková lázeňská péče vícedenní, obvykle v délce trvání dvou až tří týdnů, nebo krátkodobá, kdy horníci po skončení své směny byli odvezeni do nedalekého lázeňského zařízení a po potřebných procedurách se večer vraceli domů:

J.U.: Jezdilo se tady vocad' do Mšené lázně, to je tady kousek. No a tam se jezdilo tím stylem, že je naložili do autobusu, byli tam odpoledne do večera a pak jeli domů. Praktikovalo se tím způsobem konkrétně tady naproti tady byla kantýna, zezdola ty horníci vyjeli v půl dvanáctý a v půl jedný už tady čekal autobus, odvezl je do lázní Mšené a tam normálně dostávali ty procedury, takže to byla obrovská pomoc po tý stránce zdravotní a takový tý fyzický to byla taková podpora pro ty horníky.⁹⁵

Kromě rekreací a lázní mohli zaměstnanci požádat o **příspěvek** například na letní tábor pro své dítě. Dále se organizovaly různé poznávací zájezdy, mnohdy ovšem spojené spíše s možností nakoupit nedostatkové zboží. Typickým příkladem můžou být zájezdy do Polska nebo bývalé NDR. Jen vyprávění o praktikách těchto druhů zájezdů by bezesporu vystačily na samostatnou knihu. Dnes působí absurdně ona pololegalita nutící účastníky umně schovávat za své vlastní peníze nakoupené zboží, strach z celní prohlídky, a to šlo přitom o hranice se státy stejného politického zřízení.

Mimo to asi nejzřetelnějšími výhodami poskytované horníkům byl **deputát**, tedy nárok na každoroční přiděl uhlí, ale zejména možnost **dřívějšího odchodu do důchodu**⁹⁶, kdy tento druh práce byl podle tehdy platných zákonů zařazen do zvláštní kategorie, tzv. „jedničky“ a za splnění určitých podmínek v podobě odfáraných let získal horník nárok na odchod do důchodu o několik let dříve oproti ostatním pracujícím. Nezanedbatelným po finanční stránce byl i **věrnostní příplatek**, poskytovaný pravidelně zaměstnancům po určité odpracované době, zpravidla 10 let.

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ Důchodové kategorie podle zákona o sociálním zabezpečení 100/1988 Sb. byly v roce 1993 zrušeny. Do té doby existovaly 3 kategorie, horníci a převážná část zaměstnanců provozů těžkého průmyslu spadali do I. kategorie, čímž měli nárok na odchod do důchodu v 55 letech. Tato situace byla určitým způsobem ošetřena i posléze, kdy horník po odpracování daného počtu hodin v dolu naplnil tzv. prašnou expozici a nesměl nadále fárat, jak se o tom zmiňuje i jeden z narátorů níže.

J.Š.: Ano přispívalo, na lázně nám přispívalo, přispívali na ty tábory dětské, já nevím přispívali na všechno. Na lázně stoprocentně. Na dovolené, my jsme jezdili přece do Polska s Jirkou autobusem, do Polska jsme jezdili, to vypravovali každý měsíc ňák, ze šachty se jezdilo za nákupama. Dneska by se hodilo.

Tazatel: A měli jste já nevím, kromě té dovolené ještě nějaký výhody na ty šachtě?

J.Š.: My jsme měli výhody, brali jsme věrnostní, my jsme brali věrnostní, když brali horníci na jedniče, Jirka vám to vysvětlí nějak podrobnějš a my jsme to brali taky tak nějak. My jsme měli vlastně nejvyšší věrnostní s horníkama a se šachtákama, strojníci. A to bylo věrnostní, to se platilo já nevím po kolika letech, no ale když už jsem potom končila, tak už jsem brala hodně. Já jsem měla stejně, jak ty (obrací se na manžela) Věrnostní ano. To se bralo jednou za rok. A dokonce dřív se bral deputát. My jsme prodávali, my co bydlíme v činžáku, tak to koupili lidi, co mají chalupy, že jo.

Tazatel: Deputát, to jste dostávali uhlí i když jste bydleli takhle v sídlišti v paneláku, jo?

J.Š.: Měl jste na to nárok jako ve městě, takže nevím, jestli to měli i kancelářští nebo to jsem se neorientovala, ale vím, že my jsme to měli a že dopředu jste měl domluvené, že si to od vás koupí, protože měl chalupu, třeba že jo. Ale hlavně co bydleli v Libušíně, co měli baráky.⁹⁷

V souvislosti se zmíněným předčasným odchodem do důchodu nastává po roce 1990 změna a horníci nesmí fárat po odfáření určitého počtu hodin. To znamená, že pokud taková situace nastala ještě před završením důchodového věku, horník, ale i záchranář, nesměl do šachty. Jednalo se o tzv. **prašnou expozici**, tedy období, po které se havíř pohyboval v prašném prostředí.

...to bylo na plnění prašný expozice, to tenkrát to bylo po revoluci, když přišla, tak tam byl ministr práce a sociálních věcí Müller a tenkrát vláda uznala, že kdo má vyfáraný

⁹⁷ Rozhovor s J. Š. ze dne 5. 11. 2014. V závěru úryvku je patrná přítomnost tzv. šedé ekonomiky, kdy jistá benevolence podniku dovolovala materiální dotaci určenou zaměstnanci se ziskem předat cizím lidem.

hodiny, tedy doslova hodiny a šichty, tak že havíři měli 2500, my jsme měli asi 3500 vyfáraných šicht a už jsme nesměli pod zem.⁹⁸

A pokud má být téma sociálních výhod v období socialismu vyčerpáno, je nutné zmínit i **přidělování bytů**⁹⁹. Téma s přesahem do současnosti, dodnes žhavé a způsobující mnohé vášnivé debaty porovnávající výhody minulého režimu s bezohledností dneška. V dobách dřívějších, zejména v období tzv. normalizace bylo celkem běžnou praxí, že zaměstnanec nově přicházející do podniku jakéhosi strategického významu, v převážné většině se jednalo o těžký průmysl, měl nárok na přidělení bytu, většinou spojený s podmínkou úvazku zaměstnání na delší dobu. Zcela z jiné oblasti je osud bytů po jejich následné privatizaci v 90. letech a následná snaha jejich nových vlastníků o zisk.

Je pravda, že dostávali (přidělený byt), ale některý ti horníci chudáci ti jako dopadli špatně, hlavně v době, když doly převzal nebo koupil ten Bakala. Bakala koupil ostravsko-karvinský doly a tím, že to koupil, tak dostal, normálně získal tady na kladensku získal asi 2500 bytů, takže kdo nastoupil na šachtu, tak dostal hned byt. Na ostravsku je těch bytů asi 44000. A dneska ten Bakala udělal to, že prostě nutí ty lidi, co bydlejí v jeho bytě, nutí, aby si ty byly buď koupili, anebo aby se z těch bytů vystěhovali. Ten byt stojí 1,500000 Kč. Ten vedoucí co tady byl, ten měl ten šachetní byt, byl tady na Kladně, no a on jako důchodce s manželkou, že by dali 1,600000Kč, tak se odstěhoval a bydlí támhle někde u Příbrami, jmenuje se to Čenkov. A takových bytů tady bylo 2000 a on ten Bakala ty byty prodal nějaký realitní kanceláři a tady ta realitka je nutí, aby si ty byty koupili.¹⁰⁰

⁹⁸ Rozhovor s J. G. Ze dne 29. 10. 2014.

⁹⁹ Přidělování bytů spolu s náborovým příspěvkem bylo relativně běžnou praxí v těch odvětvích průmyslu, kde existoval politický zájem na náboru pracovních sil. Přesný počet přidělených bytů zaměstnancům těžkého průmyslu ve zdejším regionu není znám, lze se v této souvislosti odkázat pouze na statistiku bytové výstavby, kdy nejmarkantnější nárůst existoval v 70. letech 20. st., tehdy se v ČSSR konkrétně v roce 1975 postavilo téměř 100 000 bytů. O 10 let později byla výstavba téměř na polovině této hodnoty. Viz např.: <http://www.portalobydleni.cz/zpravy/298-statistika-kolik-bytu-se-stavelo-v-minulem-pulstoleti/> [online]. [cit. 2015-05-06].

¹⁰⁰ Rozhovor s J. U. ze dne 24. 10. 2014.

3.2.4. Politická rivalita a milníky „velkých dějin“

Jak už vyplývá z předchozích řádků, existují v současnosti některá témata vedoucí k neutuchajícím debatám o výhodách a nevýhodách politického zřízení dříve a nyní. V této souvislosti je dobré vrátit se zpět do doby vlády KSČ. Někteří z pamětníků se, byť jen okrajově, dotkli i témat politických, většinou v popisu vlastní zkušenosti člena KSČ. Během realizace rozhovorů bylo pro mne celkem překvapivé, že ani v jediném náznaku nezazněla z vyprávění nevráživost vůči bývalým kolegům, a to ani přes to, že někdy měli zcela odlišný názor na politiku. Dalším poměrně překvapivým faktem byla již dříve zmíněná absence popisu významných historických událostí v souvislosti se životem vypravěče. Obojí lze přisoudit době, která od zážitků do současnosti uběhla, anebo zkrátka tomu, že přátelství pro ně znamená víc než politické rozdíly a přelomové události dějin nejsou v jejich očích tak důležité. Pravda může být v obou tvrzeních.

V souvislosti se střetem světa politiky a světa práce (ale také soukromí) uvádím úryvek z jednoho z rozhovorů, kde pamětník (bývalý člen KSČ) svou situaci po předchozím váhání popisuje, také s přesahem do současnosti, jak ale takový postoj vyžaduje:

Tazatel: Jestli se můžu zeptat, nemusíte na to samozřejmě odpovídat, ale jak jste ze začátku jmenoval ty vaše aktivity, že jste se zmínil, že nechodíte k volbám až teď v poslední době, jste znechucený z politiky, nebo z jakýho důvodu?

J.G.: Dobře...

Tazatel: Nemusíte mi na to odpovídat samozřejmě...

J.G.: Můžete to použít nebo nemusíte, mně je to jedno. Já jsem byl vodjakživa vychovanej mámou i tátou k socialistickému zřízení. Nebyl jsem svazák, byl jsem pionýr, ale byl jsem ve straně. Byl jsem v krajském výboru strany, byl jsem v plénu toho posledního sjezdu strany a když tohleto všechno se jako votočilo, tak já proti tady tomu zřízení mám určitou averzi. A já jsem řek, ti co to chtěli, ten kapitalismus, tak ať si ho užijou, ale já ho podporovat nebudu, jo. Teď za mnou přišlo moje dítě vlastní, který kandidovalo na Brandejsku do zastupitelstva a teďka jak byly volby, potřebuju hlasy, podepišeš mi to. Já povídám nepodepišu chlapče, já k volbám nechodím a ty mi za to

jednou poděkuješ, že jsem ti to nepodepsal. Politika je svinstvo a když to vidím dneska, tak dělám jediné dobře, že k těm volbám nechodím. Vemte si to, na Kladně a vůbec všude, když se podívám okolo, když jsme u tý politiky posraný, takže na tom Kladně i na tom Brandejsku, to už je jedno. Na Kladně se zvolí zastupitelstvo, zvolí se figury, jednotlivci, jo a nakonec třeba ta vítězná strana je úplně jinde, protože se udělá koalice a ten, ten, ten a je to vodbytý. Tyhle ty dva vodsunou a je to úplně vodbytý. Říkám, jestli je to dobře nebo špatně, já budu někoho volit a on, i když to vyhraje, tak tam stejně nebude, jo. To samý je na Brandejsku, tam vyhráli a nakonec to vyhrála ta třetí strana, protože zakroužkovali stranu, že jo. No, takže jednotlivci, voni vyhráli jednotlivci, ale bude to mít někdo úplně jinej, no. Ani Zemana jsem nevolil, no takže já jsem jako v tom, já jsem tady s tím skončil v 89. roce. Já vždycky říkám, já byl naposled volit, když se ještě nesmělo chlastat. Takže tohleto jako politika jde vokolo mne a já jsem si jí užil dost, já jsem chtěl všechno vždycky dělat pro lidi, snažil jsem se no, a pak mě támhle pranýřovali na Ronovce na schůzi v 89., jako že za to můžu za všechno a já povídám dost, konec.¹⁰¹

Zajímavou je poněkud odlišná zkušenost s rokem 1989 a hledáním viníků. V jiném rozhovoru manžel narátorky mluví o zkušenosti z časů „revolučních změn“, kdy podle svých slov na schůzi navrhoval coby předák a zároveň i člen KSČ své odvolání z funkce. Reakcí podle něj byl jednoznačný nesouhlas jeho podřízených:

Tazatel: Prostě nějaký tlaky, vyřizování účtů, to nebylo?

J.Š.: Ne, možná někde jinde na šachtě, ale já si myslím, že asi zřejmě nic takového neproběhlo. Musel jste si dělat svoji práci. (*Manžel:*) Já jsem říkal, tak mě chlapi, ... tak změníte předáka, já jsem komunista. Ty jsi blbej!¹⁰²

Z předchozího textu je zřejmé, že ve stručnosti analyzovat situaci kolem obměny pracovních funkcí v období po listopadu 1989 nelze. Nejednalo se totiž o jev s jednotným principem a posuzovat tedy paušálně všechny takové případy by vedlo ke zcela zkreslujícím závěrům. U každého konkrétního případu samozřejmě záleželo na

¹⁰¹ Rozhovor s J. G. Ze dne 29. 10. 2014.

¹⁰² Rozhovor s J. Š. ze dne 5. 11. 2014.

předchozích zkušenostech zaměstnanců se svým nadřazeným, na tom, jakým způsobem svou svěřenou moc uplatňoval, důležitým aspektem ale byly i postoje samotných zaměstnanců, které nadto byly ovlivněny tehdejší celospolečenskou atmosférou naplněnou touhami po změnách, mnohdy vedených subjektivními pohnutkami, kdy osobní msty nebývaly ničím výjimečným. Samotná profesionalita vedoucího pracovníka byla v tomto duchu mnohdy až na posledním místě ve výčtu požadovaných kritérií.

Pamětníci vzpomínali na rok 1968, na uvolněnou atmosféru a následný vpád okupačních vojsk. Nikde se ale nejedná o takový způsob líčení této dějinné epochy, že by se dalo označit za zásadní životní zlom v životě dotazovaných. Dokonce ani období následující po okupaci nepůsobí v příbězích nijak osudově a pamětníci když už vůbec, pak o něm mluví jen okrajově, jako o jakési letní bouři, která se pouze přehnala a zmizela v nenávratnu. Své osudy poté líčí s až trochu zarážejícím klidem, pramenícím snad z poznané nezbytné rezignace, z pocitů prožité bezmocnosti. Jediným důsledkem u některých z nich jsou stranické prověrky v roce 1970,¹⁰³ kdy po projeveném názoru nepatřícím mezi ty očekávané, byli tito odvážlivci nuceni změnit své zaměstnání nebo alespoň pracovní pozici.

Zajímavé je i to, že člověk s jakýmsi „cejchem“, sloužící vojenskou službu u známých PTP,¹⁰⁴ se mohl později ve své profesi prosadit a dokonce i posléze zastávat vedoucí funkci. Provoz na dolech se zřejmě řídil přeci jen trochu odlišnými pravidly než okolní svět. Na šachtách tamní lidé přeci jen do jisté míry dokázali ocenit profesi a nenadřazovali nad ní politické zájmy. A tak bývalý „černý baron“ dělal vedoucího svému dobrému příteli, někdejšímu členu KV KSČ a dodnes jsou skvělými kamarády a vzájemně si sebe váží.

...Jak jsem tady byl jako voják, PTP jsem tady byl, ... Takže voni nás brali takhle, voni jako byli, ... no jo PTP nespolehliví, ale tihle chlapi a ten druhej, co s ním dělal, to byl

¹⁰³ Stranické prověrky, kdy měli členové KSČ vyjádřit svůj postoj ke vstupu vojsk Varšavské smlouvy na naše území v srpnu 1968. V případě projeveného nesouhlasu byli vyloučeni z řad KSČ (jednalo se o vyloučení, případně pozastavení členství, druhá varianta znamenala mírnější postih, důsledky byly ovšem srovnatelné) a následně kariéerně perzekuováni. O tomto tématu také v kapitole pojednávající o Poldi.

¹⁰⁴ PTP je zkratkou pomocných technických praporů, fungujících v čs. armádě v průběhu 50. a 60. let 20. st. Zde absolvovali vojenskou službu muži nepohodlní tehdejšímu režimu. Podle černých výložek si také nechali říkat „černí baroni“.

předseda strany, u nich, v Kladně, jo. No, takže to byl nákej funkcionář a vzali si mě do prádla a dokonce pak mi navrhli, že bych moh já jít do školy a že bych moh, že mám pro to nějaký vlohy, koukli se, když jsem dělal s nima, no a vohňáři, to už byla kasta taková, která právě dělala likvidaci požárů a právě kvůli tomu jsme se dostali, a taky nejvíc vohňářů bylo v záchranném sboru, protože to bylo, vždycky byly požáry a tam bylo nejvíc využito zkušeností.¹⁰⁵

3.3. Zašlá sláva Poldi

3.3.1. Proč pracovat v ocelárnách a ne na dolech?

R.Š.: Dědeček mi vyprávěl vo soustružnicích, dědeček byl kapacita v oboru a vyprávěl mi, co všechno dělal a tohleto a mně se to strašně líbilo, ale neměl jsem o tom přehled úplně, takže jsem byl v biografu, viděl jsem žurnál, a já jsem se přihlásil na soustružníka kovů, tak nějak no.

Tazatel: A ve škole to nedělali nějaký nábor, jo?

R.Š.: Ne, ne. Tenkrát to bylo takový období, že spíš nábor se dělaly na hornictví, tady byl havíř Koťátko, protože zase on nosil uniformy černo zelený, brigádýrku, výložky a tohleto a sváděl kluky, aby se šli vyučit havířem, aby nastoupili jako havíři, no a vo to nebyl nákej zájem, takže celkem pohořeli.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Rozhovor s J. L. ze dne 11. 11. 2014.

¹⁰⁶ Rozhovor s R. Š. ze dne 2. 3. 2015.

Popisovat provoz, běžný, všední a každodenní zvlášť na dolech a zvlášť v ocelárnách může na první pohled působit jako zbytečnost. V obou případech se jednalo o plnění požadovaných plánů, o každodenní rutinu spojenou s kolektivní činností a to, zda se přitom dobývá uhlí nebo taví ocel, není podstatné. Při bližším pohledu na zkoumanou problematiku lze ovšem jisté rozdíly nalézt, a s určitou nadsázkou lze dokonce říci, že se jednalo o dva zcela rozdílné světy, mezi kterými navíc panovala i určitá rivalita. Už jen ze samotného úryvku rozhovoru uvedeného výše vyplývá, že v rámci rozhodování o budoucím povolání hrála svou roli dobová propaganda a na druhé straně určitý nezájem o hornickou profesi. Přes mnohá „lákadla“ v podobě různých sociálních výhod vítězila v mnoha případech obava z nebezpečné práce v podzemí. Jinou motivací pak mohla být i osobní zkušenost budoucího učně s konkrétním povoláním ve svém domácím prostředí, navíc společně s rodinou vazbou, která rovněž byla faktorem při rozhodování:

M.B.: Já vím, tenkrát jsme dostávali náký, já nevím, jestli to dostávají ještě dneska, tam jsi si napsal co by si se chtěl buď dál do školy anebo do učení. No, já jsem tenkrát byl zblblej do toho, do automechanika, rozumíš, jenže tam mi tenkrát nevzali, ju a možná do dneška budu lítovat, nabídli mně autoklempíř. Jenže bych musel do Vysokýho Mýta a do internátu. Tam byla karosárna Vysoký Mýto, ju, jenže Mirečkovi se nechtělo vod maminky, vid', no tak jsem řek já puđu teda na toho zedníka. Možná kdybych se vyučil jako autokarosář, tak dneska by člověk nebo když byl mladej, tak už dávno podnikal, vid' nebo tohleto.

.... Já jsem byl jako učedník, to bylo v roce 66 jsem šel do učení, to jsme akorát tady předělávali ten barák, tenkrát mě zblbli do zedničiny, tak jsem se šel učit zedníkem.

Tazatel: A to zblbli, že nějaký nábor ve škole, jo, když se dělal?

M.B.: Ne, jako ty starý chlapí, vid', co nám to tady dělali, že to je výborný řemeslo a že si vydělám prachy, vid' a tenkrát v tý době ty si zřejmě vydělali slušný peníze, no a tak říkám, tak se puđu učit. No a tak jsem se vyučil vid' a v 69. jsem se vyučil, no ale nechtěl jsem to dělat, vid' a tak jsem nastoupil v 69. do kováren, tam dělala máma, čistírna

polotovarů vid', tam jezdila na jeřábu, tak mi to tam vyřídila a tak jsem vlastně začal dělat tam. No a tam jsem dělal do té doby, vlastně revoluce.¹⁰⁷

A konečně svou roli sehrává i náhoda, jako v případě dalšího z vypravěčů. Přes své původní vlohly, vztah přírodě, se dostává k hutnické profesi, nejprve na studiu a posléze i díky kvalitní práci na prázdninové brigádě. A stejně jako v předchozím případě v situaci mnohdy podceňované, při rozhodování o budoucím studiu, které mnohdy člověka ovlivní na celý život, se rozhoduje i přes zájem o určitý obor nastoupit jinam, protože kýžený obor se dá studovat jen daleko od domova, a toto studium by muselo být spojené s pobytem na internátu:

Tazatel: Já tedy jestli můžu se zeptat úplně od začátku, jak jste se vlastně k té práci dostal, to nějaká rodinná tradice, jestli tatínek nebo někdo.

K.N.: No, no, no, to jsem se dostal povahou. ...Povahou, já jsem zemědělec spíš jako, les a tohleto, proto jsem si taky vopatřil tu chalupu, jenže na lesnickou bych musel do Písku. A to víte do Písku, vod maminky, že jo a do toho, ježíšmarjá,a na internát, to by nešlo, no tak jsem šel do průmyslovky na huťárnu a byla to taková náhoda, já bych řek, že v životě je strašně náhod. Já jsem ve 3. ročníku šel na brigádu, protože jsem tam měl nějakýho pana Rysa, taviče a to byl eště, já říkám to byla eště ten na jedničce ocelárně. No a já jsem od něj potřeboval, abych tam byl vo 14 dní dýl nebo co, tak jsem tam zůstal, protože vždycky se brali brigádníci na prázdniny, protože byly dovolený, že jo, no a von pak napsal pochvalnej dopis do školy. Ten Ing. Bláha, náš třídní, to čet, co by, ty jsi byl v pekárně a co vy jste, podívejte tady Neumann. To mi i tak nějak zůstalo, já byl pak jako expert branej, protože jsem tam byl druhým rokem a von ten pán tam byl taky, protože i profesori si chodili přivydělávat, že jo a kupodivu jsem dostal umístěnku sem, to jsem se strašně bál a dostal jsem sem do Poldovky, no a tak jsem jako v té ocelárně nastoupil, a protože nejsem žádněj ten a dřív to ani tak nebylo, tak jsem tam i zůstal.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Rozhovor s M. B. ze dne 2. 3. 2015.

¹⁰⁸ Rozhovor s K. N. ze dne 4. 3. 2015.

Jistý druh náhody se projevil i v případě posledního z vypravěčů – bývalých ocelářů. Je jistě zajímavé znát jeho životní příběh z doby, kdy se rozhodovalo o jeho budoucím povolání v souvislosti se současným pohledem na tohoto člověka coby uznávaného odborníka ve svém oboru, jako vzor pro některé kolegy a koneckonců i toho, kdo mnohé ze svých budoucích kolegů zaučoval, jako je tomu i v případě předchozího narátora. V tomto stručném popisu jeho učebních začátků s razantním a nekompromisním přístupem jeho otce se zřejmě ukrývá, ač to na první pohled tak nevypadá, jeho budoucí cílevědomost, snaha o zlepšování věcí okolo sebe, ale v neposlední řadě i celoživotní vtaž k práci, projevující se i v jeho volném čase:

J.M.: Jo tak jsem se, člověk když si vzpomněl eště na jiný věci, ale. Je toho hodně za těch 70, to ne, za těch vod 15, já jsem šel do hutí, to bylo tenkrát JUK, jednoroční učební kurs, protože nás bylo hodně dětí a málo učebních oborů a táta povídá, hele, jeď do Český Lípy strejdovi, von tam dělá, já nevím v Český Lípě co to bylo, vagonka, myslím, jo vagonka, a to, tak ňákýho já nevím učít se soustružník nebo něco takovýho. Tam jsem přijel k strejdovi a von tam se mnou šel, von jinak strejda byl ve válce kapitánem u letectva v Anglii, tak von měl politický hrozný problémy, to nic. Tak tam šel za tím ředitelem toho učiliště a já jsem přines vysvědčení a tam byla dvojka z mravu a von říká tak co jako, i když se znali, tak říká, to nezlob se Ládo, tohleto bych, to bych moh, to nejde. Tak jsem přijel domů, táta mi zmlátil držku samosebou, táta byl kovář, jenom jsme měli kovárnu, tomu 5 ha polí, tak mi naflákal držku pořádně, no a říká pudeš do hutí. Tak jsem jel do Kladna do GDM no a tak jsem šel do hutí, no a bylo vymalováno, ten se s tím nesral.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Rozhovor s J. M. ze dne 16. 3. 2015.

3.3.2. Všední den na „Poldovce“

Já jsem to, já jsem tam od nástupu v tom roce 69., to nás tam bylo 25000 zaměstnanců, jo. V těch provozech veškerých. To fungovaly ocelárny, válcovny, kovárný, jo, teď tam byly ty provozy vokolo, ČP, ta čistírna, pak byla čistírna ingotů, tam se zase čistily ingoty, co vodlili na ocelárně, no a pak byly ty různý, Anticorka tam byla...¹¹⁰

V časech největší slávy kladenských oceláren zde pracovalo přibližně 25000 zaměstnanců. Podnik měl strategický význam jednak z hlediska národního hospodářství, kdy výrobky sloužily v mnoha odvětvích, zejména v armádě, ale proslulá byla i chirurgická ocel. Vyráběly se tu lékařské nástroje i kloubní náhrady. Velký odbyt byl rovněž ve stavebnictví. Historie kladenských oceláren je poměrně dobře zmapována a není proto nutné na tomto místě uvádět konkrétní informace o jejich proměnách v čase ani o konkrétních provozních záležitostech. Touto problematikou se dlouhodobě zabývá například Jiří Kovařík, který podrobně mapuje zejména poválečné období do roku 1970,¹¹¹ odkazuje i na studii z roku 1989, kterou ovšem nepovažuje za zcela objektivní.

Ocel. No tak podle toho, záleží co je to za značky, vid'. Já už si tak ňák nepamatuju. Tam se dělalo anticorro, pak se dělala měkká ocel, vid', no a taková, jak se to jmenuje, jak se tomu říká člověče, taky tam dělali takovou ňákou tu stavební, co z toho dělali ty dráty do betonu, vid', se dělaly a tyhlety. Ale na Poldovce většinou se dělala legovaná 2002, 2002K, to jsou takový značky tvrdý.¹¹²

¹¹⁰ Rozhovor s M. B. ze dne 2. 3. 2015.

¹¹¹ Viz Kovařík, J.: *Kladenské hutě v poválečném období*. In: *Slánský obzor* č. 13, 2005.

¹¹² Rozhovor s M. B. ze dne 2. 3. 2015.

Výroba surového železa probíhala ve vysokých pecích. Taviči, kteří tuto pec obsluhovali, byli bráni jako určitá elita. Toto jejich privilegium sice postupně ztrácelo na významu, podle vyprávění byli jakousi dělnickou šlechtou mistrů, kteří zde pracovali ještě v poválečném období, a když na jejich místo postupně nastupovali nekvalifikovaní pracovníci dosazovaní z čistě politického rozhodnutí, kteří se stali známými různými závazky překračování plánu, plněním rekordů, kvalita výroby oceli se stala poněkud druhořadou. Situace se postupně lepšila od konce 50. let (20. st), kdy se na místa tavičů dostávali lidé, kteří předtím absolvovali odborné vzdělání.

Ale já když jsem tam přišel, tak jsem tam zažil ty laureáty a tak dále, to jejich chování a todlecto všecho, to bylo šílenost. ...To jsou léta, já nevím, 56, 57.

Tazatel: Takže ta doba takových těch vlastně překračování plánů...

J.M.: To byly rychlotavby, to nebyla, to ještě když jsme dělali, tak jsme byli zblblí jako kluci, to, jo...No, samozřejmě kvalita ňák, byly tam to OTK, ta kontrola technická a tak dále, to fungovalo, ale samozřejmě dalo se to dělat rychlejc svým umem anebo se to dalo dělat rychlejc, že prostě to byli lidi, který byli vytypovaný jako Benák, Kostečka, nositelé řádu práce, že jo, ceny míru Mudra, přitom to byli takoví primitivové samosebou. No, ale byli to soudruzi, no a potřebovali je vytipovat, no tak prostě jeli. No a to honem píchat a píchat přednostně tu jeho tavbu, kolikrát to bylo ještě tak zvané studený, že to zamrzlo v pánvi, byly s tím problémy, ale prostě ji udělal prostě vo hodinu nebo hodinu a půl kratší než ten druhej, že jo.

Tazatel: Mně přijde právě zvláštní, a to nejste první, kdo to říká, že tady ti vlastně úderníci a překračování a že tady tohleto, že to byli primitivové tak trošku.

J.M.: Primitivové, no hrozný, ne trošku, hrozný! To vám řeknu příklady... tak to byli blbeci, doslova. To byli primitivové, který třeba, tavič Švejcar, tavič, měl kolektiv, no a živil se předtím prostě tím, že v cirkusu lehal na hřebíky, fošnu, to ještě za mně jsem viděl v Domě oddechu, když byla jako ňáká, takový to sezení, tak Švejcar si tam leh, polykal oheň a tak dále, prostě jinak to byl blbec, kterej se pořádně ani neuměl podepsat a dělal taviče.¹¹³

¹¹³ Rozhovor s J. M. ze dne 16. 3. 2015.

Rekordy¹¹⁴ se nerealizovaly jen při tavbě, v 50. letech, v dobách překračování plánů, byli úderníci prakticky v každém provozu, v každém odvětví průmyslu. A rekord, i ten sebeabsurdnější, byl platný a náležitě oslavován i přes prokázanou nereálnost nebo přímo podvod:

...protože tenkrát byla taková doba, to byla doba úderníků, to bylo za totáče, jak se říká, no a tam byl soustružník Sůva a ten dělal normu za 450% výdělku... von to byl nositel řádu práce, takže se na něj nemohlo a vono se pak zjistilo, že to byl podvodník a že si přimalovával procenta. ...No zjistilo se to, ale nemohli s tím hejbat, protože kdo by odsoudil nositele řádu práce.¹¹⁵

Ale k samotnému provozu oceláren. Postupně byl způsob tavby modernizován a vedle klasických pecí, tzv. martinských, se zaváděly i pece elektrické.

Ty martinky jsou jedno, protože martinka je pevná tak, aby mohla pod tu pec zajet pánev a aby to z ní vyteklo. Elekrika, ta se naklápí...¹¹⁶

Tato činnost byla efektivnější, snížila se potřeba uhlí, na druhou stranu se ovšem výrazným způsobem zvýšila spotřeba elektrické energie, čímž se paradoxně zvýšila spotřeba uhlí v elektrárnách a z celkového hlediska se v podstatě téměř nic nezměnilo. O

¹¹⁴ Rekordy, respektive organizovaný produktivismus, se v průmyslu začal projevovat už po roce 1945 v rámci poválečné obnovy státu, např. již 8. května 1945 bylo vyhlášeno v ostravských dolech stachanovské hnutí. Viz Heumos, P.: *Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví*, s. 42.

¹¹⁵ Rozhovor s R. Š. ze dne 2. 3. 2015.

¹¹⁶ Rozhovor s K. N. ze dne 4. 3. 2015.

dopadu na životní prostředí, který se stával palčivým problémem, se začalo jednat později, kdy se situace stávala neúnosnou. Otázky ekologie jako důsledky průmyslové výroby si ale málokdo ze zaměstnanců těžkého průmyslu připouštěl.

Samotná výroba oceli byla specifickou záležitostí, vyžadovala odborné znalosti, a při nedodržení technologických postupů hrozilo riziko znehodnocení celé tavby:

Samozřejmě je předpis, když to má uhlík, tak tam musíte dát rudu, že jo a tohle. Jsou takový předpisy a kolik čeho, ale musí se, aby to bylo tak akorát na špičku nože, tak něčeho, víte. To je jako v kuchařině, takže z kovárny přines vohýbačku, to vykove takhle a podle toho, jak se to vohne, jestli to prasklo nebo ne a teď jak se škrtá, aby věděl kolik to má asi uhlího a kolik to má rudy. Protože kdybyste jí tam dal moc, tak jste to vychladil vlastně a byly s tím problémy, když jste jí tam dal málo, tak jste jí musel dávat ještě jednou, že jo, protože jsme to museli dostat na já nevím 0,12 uhlího a my jsme tam dělali polotovary. A když to bylo takhle, my jsme tam udělali takovej polotovar, a ten se pak přelil do elektrický pece, kde z toho udělali už ocel, tavili přísady a to. Ale pak jsme dělali i na hotovo, na hotovo, to znamená, že se to vodpíchlo a že to rovnou se vodlilo a byla to ocel. To byla jenom taková uhlíkatá ocel a tam zase bylo to velice, to nebyla legrace, protože jak jste tam dával tu rudu, tak to uhlí furt utíká určitou rychlostí a vy máte třeba, zrovna se dělá 25, 30 uhlího aby to mělo. No a vono to mělo uhlího třeba 60. tak tam musíte dávat rudu, aby to slezlo, zas jí tam nemůžete dát moc malonko, protože by to lezlo pomalu, tak aby ten čas tak nějak byl. No a furt to běží a vy v ten určitéj čas si včas zavolat pánev a vodpíchnout to. A to je právě to umění, to bylo, že jo, protože jsme dostávali, posílalo se to poštou potrubní a to byl to. Na tohleto jste musel dát velikej pozor, no a pak jste viděl, v tý době, když to pícháte, tak už to má asi 24, tak já potřebuju mít 27 a jedna lopata mouru je bod, tak se tam dá trošku, hodil jste tam mour, to jste si to moh upravit, kdyby vám to uteklo víc, tak jste tam dal třeba 10 lopat, zase tam se nesmí dát 50, že jo. No a to uhlí se tam dalo vrátit, že jste tam dal mour do toho při vodpichu, dá se tam ještě mangan, no a co bylo potřeba a já jsem třeba na ty kanálky, přesto, že jsem byl vlastně dost mladej, tak jsem byl nejlepší.¹¹⁷

¹¹⁷ Tamtéž.

V rámci plánování v oblasti těžkého průmyslu vznikl projekt nové ocelárny, který byl postupně realizován tzv. na zelené louce a měl se stát chloubou průmyslu nejen u nás, ale celé tehdejší RVHP. K jeho dokončení a následnému uvedení do provozu došlo počátkem 80. let a obrovské množství finančních prostředků investovaných do tohoto projektu se nestačilo za několik málo let jeho provozu státu vrátit. Jednalo se o megalomanský projekt, jeden z mnoha nástrojů tehdejší všudypřítomné propagandy a jeho uměle vytvořená pověst zdaleka překračovala ekonomickou rentabilitu. Jak trefně během rozhovoru poznamenal jeden z narátorů, už v době realizace stavby chápalo tehdejší politické vedení nerentabilitu, a o stavbě nové ocelárny mluví jako o omylu, který se nedá zastavit.

Převážná část výroby oceli a souvisejících činností se ovšem stále odehrávala v původních prostorách, tedy v areálu oceláren, kde se tato činnost začala již v dobách jejich vzniku. Zásadním úsekem byla samotná tavba, bez ostatních provozů by ale takový průmyslový kolos fungoval jen obtížně:

Představte si, tenkrát tam byly čtyři martinský pece, siemens martinský, každá ta pec měla taviče, dva pomocníky a dveřáčku, to byla ženská, která při sázení natahovala a to... dveře... Dveřáčky měli, no to se všecko potom vočesalo potom, to si natahoval pomocník, nebo tavič sám. To pak se snižovaly stavy a to už šlo všecko to do kálu. Jako honili jsme ty tavby a tak dále. No tenkrát Poldovka, když jsem tam přišel, tak byla tak samostatná, vopravdu, ta měla všechny řemesla, tam byla truhlárna, tesárna, plechárna, tam byli řemenáři, já nevím tepelný oddělení samozřejmě, no co jste si vzpomněl za řemeslo, ta Poldovka, to bylo tak vymakaný, že žádný firmy aby si zvala, všecko si uměla udělat. Vopravit, všecko. Nezávislý, absolutně nezávislý, ty měly všecko. Vopravdu měly všecko, no.¹¹⁸

¹¹⁸ Rozhovor s J. M. ze dne 16. 3. 2015.

Podobně jako v případě dolů i zde hrozilo zvýšené riziko pracovních úrazů.¹¹⁹ Přes toto zvýšené riziko se nicméně většina pracovních úrazů stávala vinou nepozornosti, případně nedodržováním technologických postupů. Pokaždé se jednalo o mimořádnou událost, kterou se musely zabývat příslušné složky k tomu určené, a po následném vyšetřování bylo navíc nutné označit viníka takové události. Od toho se také odvíjela případná výše odškodného, mnohdy takový úraz posloužil jako jistý odstrašující příklad při dalších školeních bezpečnosti práce. Pokud na základě vyšetřování bylo shledáno určité pochybení ze strany závodu, projevilo se to následně v nově stanovených bezpečnostních opatřeních. Pracovní úrazy byly rovněž jedním z témat rozhovorů, a podobně jako v případě důlních neštěstích, i zde nebylo pro vypravěče jednoduché mluvit o nešťastných událostech, kterých byli sami svědky, a to přesto, že od takové události uplynulo mnoho let:

Většinou ty úrazy, většinou byly, že si to lidi blbostí zavinili sami, vopravdu, všechny, jo, tohleto. Jo taky, za jedno nebudu spoléhat, že mi ten koncák chytne, že jo... No tak počkám, a když to vidím, tak to zastavím, no dyk to dneska víme, no jestli to nechal a čuměl dolů, už aby šel domů a vono mu to přejelo... Vono teď eště jeden úraz takovej, Martinovskej, tenkrát jsme vopravovali pece, tak zvanou exo směsí, to bylo tak, že po tavně, dycky se vylila tavba, tak se votevřely dveře, pootevřelo se víko tý elektrický pece, to si umíte představit, že jo, elektrická pec, pootevřelo víko takhle a házelo se lopatama dolomit, vopravovala se takzvaná strusková vyžraná čára v tom zdívu, protože ocel vám neublíží tomu zdívu, to ne, ale struska, ta je aktivní a ta vyžírá. Tak do tý struskový čáry se hází co možná nejrychlejc, aby se to zapeklo, pak lopatou se vobjíždí eště takhle za těma pilířema a za těma vratama a to, no a když to bylo víc, tak se, tak

¹¹⁹ Konec 50. let a zejména první polovina 60. let byly charakterizovány dlouhodobým výrazným trendem poklesu hodnot ukazatelů pracovní úrazovosti v čase. Jednalo se jak o ukazatele počtu pracovních úrazů, tak o ukazatele četnosti pracovních úrazů na 100 pojištěnců i ukazatele průměrné délky trvání pracovní neschopnosti pro pracovní úraz. Tento trend byl do určité míry ovlivňován administrativními metodami redukce počtu evidovaných pracovních úrazů, které byly motivovány různými „socialistickými soutěžemi“... od roku 1969 do roku 1999 počet zaznamenaných pracovních úrazů klesl o 62,5% (z 256 038 případů v roce 1969 na 95 971 případů v roce 1999, tj. pokles o 160 067 případů) a současně se snížila hodnota ukazatele četnosti případů pracovních úrazů na 100 nemocensky pojištěných o 59,7% . Viz: http://www.bozpinfo.cz/knihovna-bozp/citarna/clanky/statistika_pu/pu1950_99040316.html#pu1969 [online]. [cit. 2015-05-06].

nevím, kdo to tenkrát vymyslel, exo směs, to znamená silicium prachový, já nevím, co všechno tam bylo za složení, to se vždycky udělala hromádka, že jo a tím se to pohodilo, aby se to rychleji zapeklo, ta voprava. Ale mělo se to dělat, nebo muselo se to dělat tak, víko pootevřený a voni prostě tenkrát víko málo pootevřeli nebo ho zavřeli a ti kluci vopravovali, že to brali a házeli to tam a ten Láda Martinovský prostě tak hodil exo směs, směs chytla, z toho vylítly takový žlutohnědý, prostě žhavý plameny, pěti,šestimetrový, z těch dveří, vono to šlo i tím, víkem, ale to bylo málo votevřený, tak to vylítlo dveřma a ten Láda, jak se lek, tak klopejt přes ten zbytek tý hromádky, pad na ní, ten plamen zapálil tu hromadu, von se v tom vyválela vlastně se uškvařil, letěl ven ze vrat, jo, to bylo na ypsilonce, tak kluci jako vzali deku a tak dále, ale to už bylo prostě, během, já nevím jestli jednoho dne nebo měl hrozný popáleniny, to. Tak takovýhle blbosti se tam stávaly ty úrazy. Kdyby normálně se házelo ze strany, víko hodně votevřený, když se to tam nahází, zavři víko, zavři dveře, ať to tam pak bafne, ať se to posere, vono se to speče, ale takhle, prostě to baflo, vylítlo to a von klopejt, jak se lek a upad na tu hromadu, to hned chytlo, fuj. Takže pak se to taky hned zakázalo dělat a to.¹²⁰

S problematikou pracovních úrazů souvisí, i když to nemusí být pravidlem, fenomén požívání alkoholických nápojů během pracovní doby. V tzv. horkých provozech oceláren, tedy při tavbě a v kovárnách, byla oficiálně povolena konzumace piva s nízkým obsahem alkoholu, většinou 7 stupňového. To bylo možné zakoupit v podnikových kantýnách, případně si jej nechat přinést od svačinářky. Konzumace alkoholu mimo ten oficiálně povolený byla ovšem relativně běžnou praxí:

...strašně se chlastalo, sedmička se točila, ale za každým rohem jste měl flašku vod rumu... Pak se to postupně začlo jako to, až se to úplně vymýtilo a dávalo se tam foukat. A dávalo se, ti vůbec nesměli ani pít pivo, jeřábnicí, odlejšvací, to víte se 40tunama nad váma, tak těm se dávalo foukat, a chlast se takřka vymýtil.

¹²⁰ Tamtéž.

Tazatel: To ještě v 80. letech nebo až potom pozdějš?

No, to už v 80. letech, ale protože já pamatuju vodlejšvací jeřábík, tam se šlo po takovým žebříku, a von totálně vožralej a lez nahoru, co říkal ten anděl strážnej... ti museli makat jak barevný.¹²¹

Není nutné dopodrobna popisovat provoz jednotlivých oddělení tohoto výrobního závodu ani líčit přesné technologické postupy výroby oceli, přesto, že se takových popisů týkala značná část vyprávění. Pamětníci mluvili o takových věcech nejen ze zájmu o obor jejich bývalé činnosti, mluvili o nich i proto, že tato činnost tvořila bez nadsázky důležitou součást jejich životů, práce zkrátka pro tyto lidi byla téměř vším. O to cennější je každá zmínka o něčem jiném, o něčem jaksi nevšedním v rámci jejich všední každodennosti. Tím je mimo jiné i pověstné zaměstnávání hokejistů, kteří ve své době nemohli (nesměli) být profesionálními sportovci, přesto de facto profesionálně hráli a trénovali. Oficiálně byli zaměstnanci Poldi (tedy v případě kladenských hráčů, jinak byla takováto praxe běžná všude, kde fungoval prvoligový tým nebo kde měli působiště hráči národního týmu):

...Hokejisti, byl tam zaměstnanej Jirka Kulíček, brankář kladenskej v hokeji a národního mančafu, pak jich tam já už si ty jména moc nepamatuju, to už je nějakej pátek, byli to i hráči, brankáři tam byli, no jejich pracovní morálka byla, protože se říkávalo, že tady nemáme žádný profíky, že máme samý amatéry, tak voni chodili do práce aby se neřeklo, no a voni přišli do práce, jejich práce spočívala v tom, že přišli do práce, dali si svačinku, kafičko, zahráli si karty a šlo se na trénink a bylo po šichtě.

Tazatel: No a oni nemuseli plnit nějaký normy nebo něco takovýho?

Ne, voni byli oficiálně vedení jako mistři výrobního výcviku, ale voni nikoho neměli (učně).¹²²

¹²¹ Rozhovor s K. N. ze dne 4. 3. 2015.

¹²² Rozhovor s R. Š. ze dne 2. 3. 2015.

3.3.3. Život po pracovní době

Život dělníků, ať už popisujeme období tzv. normalizace nebo dobu po roce 1989 až do současnosti, se nicméně neskládal pouze z jejich zaměstnání. Svůj volný čas trávili různě, podle svých zájmů a zálib, a možnosti pro jeho trávení jim nabízel i samotný zaměstnavatel v podobě již zmíněných rekreačních pobytů. Jejich atraktivita postupně v době normalizace upadala a lidé spíše preferovali možnost individuální rekreace, ať už v podobě rodinného cestování, nebo ve stále větší míře populárnějšího chataření a chalupaření. Rozhovory se v některých případech dotkly i tematiky chalupaření, nicméně pouze okrajově. Pamětníci nepovažovali tuto část jejich života za tolik důležitou, aby o nich mluvili v souvislosti problematikou tohoto projektu. Daleko podstatnější pro ně byl popis jejich činností v zaměstnání, navíc se v tomto případě jedná o jejich soukromí, o kterém se zmiňovali velmi zřídka a především v souvislosti s jejich bývalým zaměstnáním. A tak pokud se vyprávění týkalo trávení volného času, pamětníci většinou mluvili o nabídkách podnikových rekreací a možnostech jejich získání:

To přišly prostě do podniku poukazy se tomu říkalo na 14 dní a tohleto, musel jsi si zaplatit cestu, no a voni hradili pobyt, no... Každopádně to bylo v rámci dovolený. Rekreace byla vlastně dovolená, že jo.¹²³

Z hlediska zkoumané skupiny narátorů, tedy bývalých dělníků, se jejich volnočasové zájmy nelišily od ostatní populace. Jejich podrobný popis tak nemá pro tento projekt velkou vypovídací hodnotu. Rozdíl lze spatřit snad jen ve vyšší míře únavy coby důsledek náročného zaměstnání. To se samozřejmě týká těch pracovníků, kteří svou činnost

¹²³ Tamtéž.

vykonávali v těžkých provozech, ať už se jedná o obsluhy tavících pecí v ocelárnách nebo horníků. Nelze v tomto ohledu paušalizovat, o uvolněné pracovní morálce v dobách „reálného socialismu“¹²⁴ toho bylo jistě publikováno mnoho, na druhou stranu mnozí z dělníků pracovali poctivě a už samotná náplň jejich práce jakékoli zanedbávání vylučovala.

Jedním ze zájmů byl například fotbal. Jeden z pamětníků byl dlouhou dobu trenérem dorostu, i přes relativně fyzicky náročné zaměstnání si pravidelně nacházel čas na tuto činnost:

...Hele, co děláš takhle když přijdeš ze šichty, já povídám, nic, flákám se, to jsme chodili tady s klukama hrát kulečnick ke Klímovům, vid' a na prší, no tenkrát bylo, já nevím pivo za 1,70 korun, vid' a tam když jsi měl 10 korun, tak jsi tam byl celý vodpoledne, vid'. Pojd' prej na Slovan, von tenkrát v té době byla móda dívčí jedenáctka. A vždycky ty ženský hrály předzápas vždycky těm chlapům. Se hrály ty mistráky těch chlapů a ženský hrály předzápas. Pojd' prej se mnou dělat ty ženský. No tak jsem šel, vid' a začal jsem dělat s těma ženskejma a vono to nemělo dlouhý trvání, to se pak rozpadlo... No tak, bylo jich málo, vid' a ňák tak to. A začal jsem dělat žáky, vid'. No a pak postupně s těma klukama jsem šel žáci, dorost, Áčko, no a já jsem dělal já nevím tam 20 let u Áčka vedoucího, vid', pak jsem i chvíli dělal předsedu Slovanu, 30 let jsem tam chodil.¹²⁵

Jinou aktivitou se zabýval další z nich, ten kromě záliby v chalupaření, kdy s rodinou pravidelně odjížděl na svou šumavskou chalupu, do svého rodiště, sepsal a vlastním nákladem vydal vzpomínkovou publikaci o všedním i nevšedním životě kladenských oceláren. To sice až v důchodovém věku (kde je od svých 54 let), jeho zájem o historii zdejšího závodu je ale dlouhodobý. V současné době je navíc aktivní v regionální politice a aktivně se angažuje v resortu životního prostředí, navíc se zásadně zasloužil i o

¹²⁴ Termín „reálný socialismus“ lze chápat jako synonymum období tzv. normalizace, ten je historiky více užíván (ovšem pro celé období až do roku 1989), původně byl komunisty užíván pouze pro počátek období po roce 1968 a (výstižnější) pojem „reálný socialismus“ pro období pozdější, tzv. „nehybné fáze“. Viz Otáhal, M.: *Normalization 1969-89: The State of Research*. Praha: Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, vol. 36, 2002.

¹²⁵ Rozhovor s M. B. ze dne 2. 3. 2015.

místní cyklostezky. Svou publikaci, jak sám říká, psal s určitou vidinou zisku, i když zachování vzpomínek bylo jistě tím hlavním, je však v tomto ohledu po zkušenostech značně skeptický:

...No jistě, ti to píšou na kšeft, pak jsou lidi, který to píšou proto, aby se zviditelnili a dostanou na to dotaci, ale je jim jedno, že to pak leží v muzeu, tady Sládečkovým a to. Protože voni akorát že to vydali, byla vernisáž a pak ta knížka se rozdává zadarmo a leží tam a leží a leží. Takovejch knížek i tady v muzeu je, dostanou na to dotaci. Ale hlavně že to vydali. No a já jsem si jako myslel, že bych si taky moh přivydělat, no a když jsem zjistil pak nakonec jako podruhý, když jsem protože zas vám poradějí, že prvně jsem nevěděl jak do toho... Všichni, ty vole, napiš eště, protože toho by bylo určitě eště na další knížku a věřím, že by se zase prodala. Protože těch 500 kusů není až tak moc a těch ocelářů je fůra a jak vám říkám, Kanzelberger píše, že by jako rád a já už na to nemám...¹²⁶

A konečně další z pamětníků, pro něhož byla, jak sám říká, práce celoživotním koníčkem. Možnost mylného zobecnování v rámci interpretace je možné dokazovat právě na tomto místě. Pokud máme na mysli dělnické mentality, pak jedním z markantních znaků je v tomto případě jistá rezignovanost na vlastní pozitivní změnu v podobě práce jako celoživotního údělu. V úvahu je ovšem nutno vzít i rodinné zázemí tím bylo i v případě tohoto pamětníka dětství strávené na rodinném hospodářství, kde práce byla brána jako samozřejmá nutnost, což si s sebou v rámci výchovy odnáší i do dospělosti. Má potom tento způsob života hluboce zakořeněný a neuvažuje vůbec o tom, že by jej mohl změnit. Během vyprávění jeho životního příběhu je tedy i jeho čas mimo zaměstnání naplněn další prací v podobě různých brigád. A nejedná se jistě o nějaký druh mamonářství, peněžní zisk i přes svou atraktivitu není hlavní motivací pro takovou činnost. Pokud má vyjádřit své důvody pro práci jako celoživotní náplň, pak tento fakt prezentuje jako samozřejmost, o které dopodrobna neuvažuje. Odpočinek pokládá za jakousi ztrátu času.

¹²⁶ Rozhovor s K. N. ze dne 4. 3. 2015.

Tak já dycky rád dělal. To je zajímavý tak vám řeknu, že já jsem dělal 25 let jako brigádník u Melioračního družstva Kladno, to se skládalo z toho, že sem přijel za šichty... Tak jsem dělal brigády tím, že jsem vysekával strouhy, no vysekával strouhy, čistil jsem to bahno dole, že jo,... No mezitím jako eště ze šichty, tak jsme chodili vykládat vagony a to taky vám řeknu. Třeba jsme dostali vagon s chromem, manganem, to jsou ty legury, hrůza.

Takže tohle jsem dělal brigády v těch letech, to vám řeknu, támhle stavěli baráky na Ostrovci, stojí tam dva svépomocí a předseda Bytového družstva Jírka Baret, my jsme se něk znali, povídá hele ta vole, ty tam děláš toho mistra a sekáš to tam, já bych potřeboval, nechtěl by sis u mne udělat brigádu. Já povídám jakou, tam stavějí svépomocí, dva baráky, je tam sto lidu a už to dělají pět let...¹²⁷

V důchodu, spíše na žádost manželky než z vlastní vůle, přeci jen začal trávit volný čas odpočinkem, i na své chatě, kterou vlastní dlouhodobě a před kterou dával přednost práci na brigádách, a přesto hodnotí kriticky současnou pracovní morálku. Stal se známý svým zájmem o práci a vytvořil si i svůj kredit poctivého pracovníka nehledícího pouze na okamžitý zisk, a tak komentuje i stížnosti známých na obtíže při hledání nových zaměstnanců, kteří by byli ochotni a schopni poctivě pracovat a nežádali již předem atraktivní odměny:

... manželka šla do penze a říká, hele tadyhle chata a ty chodíš furt do práce, dyť je to blbost, tak jsem jim řek. Představte si eště vloni mě volali na chatu, prosím vás, já povídám nepudu, ne, ale nevíte vo nějakým pracovitým slušným dělníkovi, nás prej už se tady vystřídalo, ...nemohli chytit prostě, tady je nezaměstnanost a vidíte to, ví. A voni prostě takhle nemohli sehnat chlapa, na kterýho by bylo spolehnutí a tak dále. Nešťastní úplně, prostě my máme zakázky a prostě nám nestačí, my nemůžeme sehnat dělníka, kterej by nám tady byl, no. Každěj přide a hned co za to, já nikdy jsem se neptal, říkám

¹²⁷ Rozhovor s J. M. ze dne 16. 3. 2015.

ukaž co umíš, když to bude, tak oni tě vohodnotějí sami... Mne vždycky práce hodně bavila...¹²⁸

3.3.4. Jak to vidí dnes?

Následující téma se zabývá interpretacemi postojů aktérů vyprávění k jejich současnému životu a srovnání se životem v dobách jejich zaměstnání, jejich názory na sociální podmínky, celkovou atmosféru ve společnosti, posouzení kladů a záporů života současného a života v období před rokem 1989. Jistým mezníkem je rok 1968 spojovaný s nadějemi na lepší budoucnost a zklamáním z následného vstupu okupačních vojsk. Vyjádření nesouhlasu se vstupem těchto vojsk při stranických prověrkách v roce 1970 znamenalo pro některé z pamětníků poměrně radikální změnu v jejich profesním, ale i osobním životě. Přes určitou marginalitu, s jakou dnes tyto záležitosti líčí, je znát jistý názorový posun, a to v podobě zklamání, ale také postoje vůči současné situaci ve společnosti, jež může pramenit z této negativní zkušenosti, kdy naděje v lepší budoucnost se zdá předem marná. Pokud mám v této souvislosti uvést osobní zkušenost, pak perzekuce jako důsledek „cejchu“ prakticky fungoval téměř po dvě desetiletí, bez konkrétních direktiv živen pouze autocenzurou nadřizovaných a měl dopad na celou rodinu. Setkal jsem se během rozhovorů s překvapivým názorem hodnotícím někdejší postoj jako zbytečnou hloupost. Právě zde je zřejmě příčina současného skepticismu většiny pamětníků, tedy alespoň těch, se kterými byl v rámci této práce realizován rozhovor.

¹²⁸ Tamtéž.

Důsledky pražského jara

...ráno telefon a von povídá, pane vstávejte, ale můžu vám říct, že jsme vobsažený a já povídám děkuju. To byl 21. to, koukám z vokna, mraky, říkám co blbne, von mraky to, ale nákej zvuk dole, ty Rakušáci a tohle, co bydleli v hotelu, už to prali. Já povídám Růží, co se děje a vona povídá, no celou noc tady něco hučí, to byly ty letadla a tohleto.¹²⁹

No a v 69. jsem byl na cvičení (vojenském), no a blízko nás byli Rusové... A když to vezmu po stránce lidský morálky, voni to byli chudáci... taky jsme chodili k nim normálně na návštěvu, ...přišel ruskej důstojník... a povídá, tak co vojáci, jak se máme. To víš já už byl starší patron a byli tam starší padesátníci taky na cvičení, to ještě byli vojáci a říkali stojí to za hovno. A von povídá jak to. Není pivo, není tohle, člověče von to zařídil...¹³⁰

Jak je patrné z výše uvedených úryvků, počáteční šok z okupace postupně odezníval a již zhruba za rok se z nenáviděných okupantů stávali přátelé. To jistě neplatilo beze zbytku, atmosféra ve společnosti ovšem začala podléhat rezignaci a odhodlání k jakékoli reakci. Takovéto postoje platily pro celou společnost, dělníky nevyjímaje a i v tomto případě diferenciací postojů dělníků a například inteligence může být zavádějící. Lze zřejmě konstatovat, že v případě dělníků se jakási postojová nivelizace projevila dříve než u vysokoškoláků, nejsem si nicméně vědom, že by byl na toto téma realizován nějaký průzkum.

Negativním způsobem se situace ve společnosti dotkla některých narátorů v případě stranických prověrek v roce 1970, kdy vyjádření svého nesouhlasu se vstupem vojsk pro

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Rozhovor s R. Š. ze dne 2. 3. 2015.

ně znamenalo karierní pád, někdy i s dlouhodobým dopadem. Je paradoxem, že se sankce vztahovaly i na dělníky, navíc na řadové zaměstnance bez podřízených:

...a ptali se mě jaký mám názor na vstup spojeneckých vojsk. No a to víš, to bylo vožehavý téma, já jsem říkal, že s tím nesouhlasím z důvodu, protože věřím, že bylo určitě jiný řešení než aby sem vstoupily vojska. No a tím jsem to měl posraný. Takže mi pozastavili členství, tak mě potom vyhodili, no a já jsem sháněl zaměstnání, chtěl jsem nastoupit do VKD. Tak jsem napsal životopis,... a teďkon mi přišla, vrátili mi veškerý doklady, který jsem tam přiložil a okamžitě se dostavte na kádrové oddělení... Tak jsem tam šel, tam byl ten kádrovák, takový zvíře jako prase, a povídá, soudruhu vy dobytku co jste si to dovolil takový hovada a kretény budeme dávat ke zdi a střílet mi povídá. Já povídám soudruhu, proč mi to říkáte. Víte co říkal soudruh Husák, že ti co jsou pomýlený, tak s nima mají zacházet slušně. No a tím to bylo v prdeli stejně. No a pak když jsem byl v Antikorce a ať jsem měl kamkoliv zájem všude zabito. Protože jsem byl kádrově špatnej. To jako říkám upřímně teda. No a tak jsem šel, už mi to naštválo, šel jsem za předsedou partaje, já povídám hele, co mi to děláte, já nechci žádný vedoucí funkce... všude je to předem zabítý. Proč? A von podívá Kudlo, ty vole, když najdeš jeden podnik, kterej bude mít vo tebe zájem, my ti bránit nebudeme. No a voni se ozvaly Technický služby, tam jsem nastoupil. Náměstek Kopřiva ten říkal vy hovado já jsem čet vaše názory, že jste se na to nevysral. Já povídám, já to jinak neumím. No tak tam jsem zůstal v těch Technickéjch službách.¹³¹

...to mě vyhodili z mistrování, protože jsem nesouhlasil se vstupem jako mistr sovětskejch vojsk, tak jsem šel, mne vyhodili, za měsíc jsem asi vo 1000 korun dolů a šel jsem, na dispečink mě dali. Abych nemoh řídit lidi, protože jsem živel, no a tak dále, to nic. A tak jsem potom 10 let byl na dispečinku, tam byl plat hovno teda, práce žádná, to byla úplná sranda pro mne, flákal jsem se...¹³²

¹³¹ Tamtéž.

¹³² Rozhovor s J. M. ze dne 16. 3. 2015.

Situace ve společnosti i v ocelárnách samotných se postupně stabilizovala (normalizovala) a v roce 1976 se jejich název změnil ze světa nic neříkajících SONP¹³³ na Poldi – SONP. Rok předtím byla zahájena výstavba monstrózní pobočky na Dříní.¹³⁴ V rámci normalizace se v daleko větší míře projevoval i vliv Sovětského Svazu, a to ve všech možných oblastech. Prakticky cokoli si kořistnický přivlastnili. Ani taková výrobní tajemství, jako je výroba ušlechtilých ocelí, nezůstalo bez povšimnutí:

Poldovka si držela, to bylo tajemství určitých značek, že prostě to jako nikdo nesměl todleto, aby to věděl. No a tenkrát přišli nějaký Rusáci, no a to se nám nelíbilo, prostě začali se hrabat v kartonech a chodili s náma do směn a tak dále, všechno si psali. Já sem tenkrát dělal... Ing. Váchal, šéf ocelárny, já říkám heleďte pane inženýre, to jako není..., a on říkal, ale co můžu dělat, to je příkaz prostě to. A potom Ing. Tlustý, Radim Tlustej, byl v Rusku, já nevím v který tý ocelárně, přijel, tak jsme byli zvědaví, co asi říkáme, no Rusko, voni to. A von říká, kluci to byste čuměli, ty ty anticorra švihají, to dělají, mají výsledky jako máme my, no protože to tady vokoukli, to byl průser právě... No, kdy to mohlo bejt, jistě to bylo někdy kolem roku 70.¹³⁵

Pohled zpátky

Byl nárok na práci a z toho se vycházelo. Ať jsi šel kamkoliv, práci jsi dostal.¹³⁶

¹³³ Spojené ocelárny národní podnik byl nový název závodu používaný od roku 1946, jejich součástí byla i známá huť Poldi.

¹³⁴ Nová elektroocelárna podle sovětského vzoru, která, jak již bylo uvedeno, fungovala jen několik let od její dostavby v roce 1984 a nedočkala se kýžené rentability.

¹³⁵ Rozhovor s J. M. ze dne 16. 3. 2015.

¹³⁶ Rozhovor s R. Š. ze dne 2. 3. 2015.

Je jistě zajímavé, jak rozdílně se dá prezentovat určité období. Přes sankce v důsledku stranických prověrek v roce 1970 a s tím spojené obtížné hledání zaměstnání, kdy tato skutečnost přetrvávala prakticky až do roku 1989, preferuje v retrospektivě období tzv. normalizace před současností právě z důvodu jistoty zaměstnání. Bez znalosti souvislostí by neznalý posluchač (čtenář) mohl snadno nabýt dojmu, že současnost je daleko horší než období minulé.

Právě na tomto místě lze poukázat na souvislosti s dělnickou mentalitou. Chápeme-li dělnickou třídu jako skupinu disponující pouze námezdní prací a hledající sociální spravedlnost,¹³⁷ pak z nich plynou i motivace jejich postojů a tendence k posuzování dané situace jako pro ně nespravedlivé:

...když to vezmeš, to je zase jenom pro ty bohatý, pošleš ty holku studovat někam do Anglie nebo... ty bys na to měl? Jedině zas je to výhoda pro ty bohatý, jo. Vono je to strašně krásný, že si můžu sbalit pár fidlátek, jak to řeknu lidově, koupit si letenku do New Yorku, letět do New Yorku a nikdo se mě nevšimne, tohleto a támhleto, no ale co je mi to platný, když na to nemám.¹³⁸

Jedním z argumentů preferující minulé období, je i dřívější odchod do starobního důchodu, kdy stejně jako havíři i oceláři v exponovaných provozech byli zařazeni do 1. důchodové kategorie. Odchod do důchodu na konci 90. let pak považuje pamětník za jednu (jedinou) výhodu, navíc jako pozůstatek dob minulých:

No, to byli oceláři, vid' a tohleto a voni teďka tohleto ňák ty kategorie vyloženě je jako ňák je v tom, jako klucí, který třeba, který jsou starý jako já, ju, ten 51. ročník a to okolí pár roků, takže a dělali na ocelárně, takže šli všichni v 55 do penze, jo. Ti už jsou, já

¹³⁷ Viz např. Giddens, A.: *Sociologie*. Praha: Argo, 2009.

¹³⁸ Rozhovor s M. B. ze dne 2. 3. 2015.

nevím 10 let v penzi, vid', rozumíš, to je jediný, ta jediná výhoda, že chodějí dřív do penze.¹³⁹

Pokusem o zavedení sociálních výhod byl pověstný i nový majitel Poldi, pan Stehlík. Značná část dělníků v jeho prospěch demonstrovala po rozpadu podniku, jedním z hlavních argumentů byla jeho vstřícnost vůči zaměstnancům (zřejmě upřímná) například v podobě snídaní za korunu. Právě zde také pramení značná část nepochopení a pocitů křivdy u řady zdejších dělníků, shledávajícím za snahami majitele a pozdějším úpadkem podniku jistou konspiraci, a to bez ohledu na celkovou perspektivu jakou je schopnost konkurenceschopnosti, včasných plnění obchodních závazků atd.

No tak já jsem tam jako nebyl nikdy, já jsem se jako, ale vím, že tam klucí byli, tenkrát tam byla nějaká demonstrace za Stehlíka, tak po nich plivali a to, vid'. Jsou tady zase ti Kladeňáci, Pražáci je neměli rádi, vid', von tenkrát zaved to, vid', snídani za 1,- korunu, ne, já tam nikdy moc nechodil, tam spíš chodili ti kancelářský, vid'. Tam jsi dostal hrnek čaje a jeden rohlík a byly na něm tři kolečka salámu nebo čtyři vid', no za 1,- korunu. Je to pravda, vždycky každej tejdén v pátek tam byla fronta jako kráva, prodával tam maso, vid'. To bylo jako pro lidi, že jsi si tam moh nakoupit maso za menší cenu jak v krámě, vid'.¹⁴⁰

Hledání viníků je pochopitelnou reakcí na masové propouštění ze zaměstnání. V zásadě lze hledat dvěma směry. Buď může za rozpad firmy konkurence, nebo bývalý režim. O konkurenceschopnosti a také možnosti zachování provozu je přesvědčeno mnoho z bývalých zaměstnanců. Právě oni ve svém přesvědčení nacházejí pomyslnou křivdu minimálně regionálního charakteru:

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ Tamtéž.

Jistě, třeba jako já jsem mluvil s řídícími lidmi, třeba s tím Hrabětem, kterej tam dřív dělal, pak třeba tady, sehnal peníze, Ing. Bernard, obrovská kapacita, no tak s těma jsem jako já mluvil, no a ti všichni samozřejmě, že byli jsme schopni velice dobře, jak vám říkám, dávali si sem Němci dělat, aby si nehuntovali ty, aby si nehuntovali agregáty, tak jsme jim to dělali. To ne, to určitě, samozřejmě že by se nedělaly takový miliony, takový obrovský množství tun, ale dělalo by se míň a na ty hřídele a na to, bysme to a to super, co je potřeba na ty nádoby všelijaký a tohle, jo. Takže to ne, já bych řek, že vopravdu dvojka mohla určitě jet. Protože mám zase známýho, ten dělal v těch strojírnách, tak ty jsou zoufalí, nemají ocel. Umělo se to a byly tu navíc všechny agregáty, elektriky tu byly, kde se to jako, tam se to dodělávalo. Měli jsme tu moderní technologii, která byla ve světě. Ta byla na dvojce a na jedniče taky.¹⁴¹

Zároveň se mezi bývalými zaměstnanci najdou hlasy schopné kriticky přiznat neefektivitu výroby, která za krachem firmy stála:

Tý Poldovky je strašná škoda, protože dole stálo autobusů A, B, C, D, E, F, to sem jezdilo, když bylo 23000 zaměstnanců. Samozřejmě, že řídící jich byla naprosto zbytečných, přezaměstnanost, ale ty ocelárny vodváděly, že jo a válcovny...¹⁴²

Nebylo to pružný, prostě moc lidu... Když tenkrát udělali prosím vás soutěžní oddělení, tam byly kdysi vedoucí inženýr a asi pět, šest lidu, kancelář, k čemu, jenomže aby hodnotili, jak pracujou brigády socialistický práce, já bych se posral, tak to bylo soutěžní oddělení, to bylo něco. A co těch kluků a holek chodilo jenom vzali si noty, aby nešli jen tak po tý Poldovce, prostě bylo tam spousta zbytečných lidí.¹⁴³

Přezaměstnanost byla i podle vyprávění příčinou sebedestrukce systému. Proklamovaná motta jako právo na práci a záruka sociálních výhod se stala sebezničujícími. Nelze pouze vinit konkurenci či politický systém z krachu, pokud neznáme a nechceme

¹⁴¹ Rozhovor s K. N. ze dne 4. 3. 2015.

¹⁴² Tamtéž.

¹⁴³ Rozhovor s J. M. ze dne 16. 3. 2015.

znát celkové souvislosti. A důsledky se naplno projeví v 90. letech v marné snaze o setrvačný provoz oceláren. Dohady či přesvědčení o úmyslném krachu nebo jen diletantismu doplněné obecně známými fakty o nesmyslné nadprodukcí konce 80. let doplňují celkový obraz o událostech spojených s koncem „zlaté éry“ kladenské Poldi:

Ne, ne, já si myslím a jsem přesvědčen i s tím Pavlem Fuxem a s těmahle klukama, že to byl záměr Dlouhého vůbec tu Poldovku zlikvidovat, jo. Voni, je fakt, že to měli spočítaný tihle kluci, když tam byl eště Dlouhej a tohle za komunistů, že budem říkat, Tak ty to hnali, většinou se dělaly PH programy, to znamená vojenský zakázky, jo. To bylo většinou, kartony, vojenský zakázky. A dělalo se tak, to dneska člověk vůbec si a my jsme to už tenkrát věděli. Prostě nadvýroba na sklady, my jsme měli, třeba Karel Budil, vedoucí skladu ingotů měl 40000 tun ingotů jako na skladě, to je šílenost. Už se mu to nevešlo, to jsme skládali ingoty na struskovišti, do ulic Poldovky, kde jezdily nákladáky a vedle mašinky...

...Prostě vočesat to, šlo by to, aby to bylo výdělečný, tenkrát, to mi říkal Pavel, že tady, než Stehlík, tak tady byl Švédák, ježíš, já už to jméno zapomněl, a chtěl... tu Poldovku si vzít, protože má podobnou fabriku ve Švédsku s touhle ocelí, anticoro, my jsme měli dobrý anticora a tohle, že jo. A tak von to chtěl, jenže prostě von to nedostal, že, jo a von měl podmínku, že okamžitě propustí nebo uvolní já nevím asi z tý Poldovky kolem 6000 lidí, a to bylo v tý době, to byla rána, to bylo hned po revoluci.

Pak nakonec vodešlo těch 15000,¹⁴⁴ jo, to vodešli všicky, to bylo dobrý. No a pak Dlouhej, jak se říká za korunu vopravdu zjistili, že my tady máme, že nejsou zakázky, Stehlík udělal poradu a takhle mával s papírama, že má zakázek a kluci říkali, z obchodního říkali, ty vole, to jsou, podívej na ten papír, to jsou zežloutlý, to jsou starý věci, prostě lže, kecá nám tady voloviny, on zakázky nemá.

...tenkrát přijel (dlouhodobý italský zákazník Poldi) a přišel se úplně vomluvit, protože jeho táta nakupoval z Poldovky, že jo. No a von tenhleten říká, no jo ale já to potřebuju od vás a vy mi dáváte termín půl roku, to já nemůžu. Když támhle na moři mi jezdějí

¹⁴⁴ Přes obrovská čísla počtů nezaměstnaných by bylo mylné domnívat se, že Kladensko bylo v tomto ohledu extrémní výjimkou. Podle údajů Českého statistického úřadu zdejší region v počtu nezaměstnaných nijak zřetelně nevybočoval z celostátního průměru. Například v roce 1993 vykazoval středočeský kraj 4,86% nezaměstnaných oproti celostátnímu průměru 4,13%. Jedná se ale o krajský průměr, nezaměstnanost na Kladensku byla v té době vyšší. Již v roce 1991 zde vzniká Úřad práce coby reakce na hromadné propouštění. Viz statistické údaje na www.czso.cz.

lodi, mají zabalený tenhleten materiál a na písknutí okamžitě přijedou a přivezou mi ho.¹⁴⁵

Dělníci z podstaty své sociální pozice, tedy bez investičních a výrobních prostředků, nemohou příliš ovlivnit souvislé události. Z vyprávění se dá i proto vyčíst jisté zklamání z vývoje, který negativně ovlivnil jejich dosavadní životy. Při dotazech na jejich zpětný pohled je tak znát jisté zklamání, většinou z celospolečenského vývoje, který se ubírá poněkud jiným směrem, než očekávali. Z původního nadšení po roce 1989, kdy tuto situaci považovali za potřebnou nebo dokonce nutnou vzhledem k popisu neefektivního předchozího hospodaření, se vyvinul jejich negativní postoj událostí, které podle jejich slov nepřinášejí našemu státu kýženou prosperitu, ale naopak prodlužují dobu stagnace, ne-li dokonce zavádějí stát do ekonomické nestability. Za logickou reakci občanů pak považují zhoršení vztahů obecně a v porovnání z dobou minulou právě argument vztahů je aspekt, který hovoří ve prospěch časů dřívějších:

Je to zklamání po letech... Protože v tom 89. roce, když tenkrát jsem ti vyprávěl, že cinkalo se klíčema, se řeklo, zase na tý tribuně, to byli ti hokejisti, herci a já nevím co všechno, Ťulda tady taky byl a říkali, že mají rozhlas, poslouchají rádio, tak vám chceme oznámit, že konečně byla dneska zrušena vedoucí úloha strany... to byl rachot, lidi pískali, jásali, byli k sobě hodný. Sice se tam našli ti provokatéři, jak jsem ti říkal, jdeme na ně, že jo, to byli blbci teda, kam by šel, no. Tak se věřilo, že to KSČ vedlo těch 40 let teda, tak se říkalo, no konečně to pude k lepšímu, bude jiná doba, budeme se mít dobře a tohleto, jako v Německu a takhle, no a pak to začalo tady těma podvodníkama.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ Rozhovor s R. Š. ze dne 2. 3. 2015.

...No, nebylo, za toho Stehlíka to nebylo ještě tak uškrcený. To je jasný, že nároky byly ale takový ještě snesitelný. Teďko po tom roce, po tom, když začli ti Němci a pak se ti Němci, voni to vzali Němci, pak byl dva roky Zemek, myslím, pak znova Němci, teďko ti Ukrajinci, voni to teda, to jsou Ukrajinci, že to jsou lidi, který ani s Ukrajinou nemají nic společnýho, všichni žijou v Německu.

To je jasný, že dřív ta atmosféra byla lepší, vid', zajedno jsi neměl strach vo práci, vid', jo to už musel bejt velikánskej průser na to, aby tě vyhodili, jo, dřív neexistovalo, aby tě někdo vyhodil za to, že bys byl napitej nebo jo, tak tě někam uklidili, dělal za tebe někdo jinej, jo nebo to, dostal jsi ty,ty,ty a ještě jednou a uvidíš. A jinak tak. A dneska i ti lidi k sobě jinak byli stmelení. No, dneska už je to takový, že se bojiš něco před druhým říct, jo, protože jsou donášeči, jo, jsou takový lidi, jak bych řek kurvy, že chodějí žalovat, jo.

Hele, dneska tam spousta kluků přišlo vo práci, že nafoukali třeba já nevím, nebo je chytli chlastat někde, na hodinu, jo. Jenže ještě to vyřešili tím způsobem, že mu nedali já nevím tu 55 nebo že by nedostal ani podporu, vid', takže šli vlastně na dohodu. Pustili je na dohodu, vid', no a zase to bylo takový, že mu řek za rok to zkus a my tě vememe zpátky. Stalo se takových případů a ti kluci jsou tam zpátky, vid'.¹⁴⁷

Zklamání ze současného vývoje je na první pohled patrné a je zároveň pozoruhodné, jak pamětníci, zejména v druhém úryvku, hodnotí současné dění jako morálně špatné, plné donašečů. A to i přes obecně zažitě postoje vůči předlistopadové době, která je právě takovým jednáním proslulá. Za zmínku stojí bezpochyby i postoj narátora k toleranci vůči konzumaci alkoholu na pracovišti, jev dříve relativně častý, přitom ovšem zcela jistě negativní a netolerovatelný.

Poněkud odlišnou optikou posuzuje současnost další z pamětníků. Zmiňuje špatnou morálku, zároveň ovšem hodnotí současný stav ekonomiky jako důsledek bývalé dlouhodobé vlády KSČ (přesto, že byl sám jejím členem, dokáže být sebekritický a nehledá vinu pouze v politických rozhodnutích polistopadového období), popisuje i svou kritiku některých tehdejších praktik, celkově považuje za reálnou udržitelnost vlády KSČ za určitých podmínek, především při zlepšení politiky v oblasti ekonomiky. Dnešní politikou je doslova znechucen, vadí mu nekalé praktiky a neprůhlednost mnoha rozhodnutí:

¹⁴⁷ Rozhovor s M. B. ze dne 2. 3. 2015.

Kam se to řítí, nevím, tady ty telefony, mám z toho strach až takovej. Protože myslím, že morálka je v čoudu... Hodně se to zhoršilo, žádná zodpovědnost a nedodržování čehokoliv, každej když vím, že něco chce, hned začne říkat, proč to nejde.¹⁴⁸

...jak si dovolí komunistí teď něco kecat, dyk to měli 40 let. Kdo měl 40 let moc. No a kam to dovedli, bylo dohnat a předechnat a pak už bylo, co jsme si vyprávěli, udržet stopu, že jo. Dyk tady teď eště mohli bejt a mohli jsme bejt dál než Rakousko a Německo, kdyby to vedli jo dobře. Jenže vod začátku to byl průser. Já jsem taky, já jsem povídal, soudruzi, jak to, že mají, vy to asi nevíte, jak to, že měli absolutní přednost v jízdě vládní vozy, absolutní. To znamená i před sanitou a před hasiči třeba a byl tam soudruh, tady z dopravy, ano soudruh má pravdu, něco by se s tím mělo dělat.¹⁴⁹

Přes své negativní postoje vůči současnosti je aktivní v regionální politice, zajímá se o celkové dění ve společnosti a klade si i otázku o možnostech zrušení KSČ. Na toto téma podle svých slov vedl i různé debaty s politiky a v rozhovoru tlumočí i jejich postoje:

Proč jsme nezrušili komunisty. Mne to zas moc zajímá. Tak jsem se bavil s Diensbierem, bavil jsem se s Roučkem, to je náš europoslanec ze Družce a von mi říká, to víš, to byla věc ODS. Protože ODS věděla, že kdybychom zrušili KSČ, takže udělají třeba dělnickou strana pak ta dělnická strana a ČSSD by mohly jít dohromady a my bysme byli vodkecaný. To víte, že je nepustil ani na Hrad, nic, nikdo s nima, dneska už se s nima, ale na začátku prostě ODS se bála, že by byla příliš silná ta levice, že jo, že by byla tedy dělnická strana a ta by šla, s tou by mohla ČSSD jít dohromady a voni by je převálcovali. Tak to prej hlavně proti zrušení KSČ bylo prej hlavně ODS.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Rozhovor s K. N. ze dne 4. 3. 2015.

¹⁴⁹ Tamtéž.

¹⁵⁰ Tamtéž.

4. ZÁVĚR

Empirická část této práce odráží na základě rozhovorů názory vybrané části (bývalých) dělníků - zaměstnanců kladenských dolů a oceláren. Ti v rámci svého vyprávění popisují svůj běžný život v bývalém zaměstnání, ale i své postoje vůči celospolečenskému dění. Lze u nich nalézt určitou názorovou shodu, ale také značné rozdíly v postojích vůči určitým událostem, které jejich život v minulosti ovlivnily.

Jako výstup interpretací těchto rozhovorů lze považovat následující hypotézy:

Hypotéza č. 1: Specifičnost tohoto regionu s obdobím nutně markantní nezaměstnanosti a s tím spojené rekvalifikace vytváří vhodné podmínky pro úspěch politické levice.

Pokud budeme brát za výzkumný vzorek relativně malou skupinu lidí, kteří jsou součástí výzkumu jako aktéři životopisných vyprávění, pak u většiny z nich lze z jejich názorových postojů vysledovat sympatie k levicovému typu politiky, většina z nich je také bývalými členy KSČ, a i přes projevenou kritiku vůči praktikám této strany považují druh její vlády za vhodnější oproti takovému typu politiky, jaký je v současné době u nás realizován. Uznávají nutnost změn, ovšem jádrem jejich politického smýšlení je inklinace k sociálně spravedlivému státnímu zřízení. Podle výsledků voleb nelze zdejší region považovat za ryze levicový, důvodem je zřejmě i vliv blízkého hlavního města, kam nemalá část obyvatel dojíždí do zaměstnání, s jeho tradičně pravicovějším smýšlením. Přesto i v názorech mladší generace, zejména s nižším vzděláním a v dělnických profesích, převládá inklinace k levicovému smýšlení.

Hypotéza č. 2: Vlivem propagandy spojené s celkově nižší úrovní vzdělanosti většina obyvatel tohoto regionu nechápe ukončení zdejší průmyslové činnosti jako důsledek globálního vývoje, ale pouze jako regionální „křivdu“.

Pocity křivdy pramenící z razantního ukončení průmyslové výroby v tomto regionu, nesouhlas s takovým řešením a naopak přesvědčení o možnosti pokračování výroby oceli i těžby uhlí, byť v menším měřítku, se prolíná prakticky všemi realizovanými rozhovory tohoto projektu. S odkazy na fundované informace argumentují pamětníci reálnou možností pokračování těžby uhlí minimálně v dalších deseti letech, její razantní ukončení přičítají vyšším ekonomicko-politickým zájmům. Obdobně v případě oceláren je většina ze zúčastněných bytostně přesvědčena o reálné šanci na další dlouhodobý provoz výroby oceli. Argumentují kvalitou oceli známou po celém světě a konkurenceschopností firmy. Setrvačná funkce propagandy bývalé doby, mnohdy umně živená v rámci předvolebních kampaní ve snaze o zisk hlasů masy dělnické třídy, se hluboce zakořenila v mysli mnohých z nich a oni pak, bez úvahy celkových souvislostí jakými je nutnost snížení umělé přezaměstnanosti nebo ztráta bývalých trhu a odbytu vojenských zakázek, vnímají a zároveň prezentují zánik těžkého průmyslu jako jev zbytečný, nebo alespoň ne tak nutný ve své masové míře.

Motem této práce je otázka zániku dělnické třídy na Kladensku. Většina z narátorů byla samotným názvem této práce potěšena. Chápou totiž pojem dělnické třídy v onom dlouhodobě prezentovaném marxistickém smyslu, kdy jejím typickým představitelem je pracovník těžkého průmyslu, z pohledu aktérů časově zasazen do období mezi poválečným budováním státu potřebujícího uhlí a ocel a obdobím přelomu 80. a 90. let, tedy konce tzv. normalizačního období charakteristického gorbačovskou perestrojkou a počátkem „nové doby“ budování kapitalismu s novými jevy jako nezaměstnanost a ztráta sociálních jistot. Z tohoto pohledu je možné říci, že taková dělnická třída zanikla.

Pokud ovšem dělnickou třídu chápeme v širším kontextu, z pohledu sociologického, pak se tato třída pouze transformovala v reakci na poptávku trhu a existuje dál přesunuta ve velké míře do terciální sféry, jak ostatně dokládají i statistické údaje. Ve formě takové, jak ji chápeme původně, existuje také, ale ve zredukovaném stavu, například ve zdejších regionu v nově vybudovaných průmyslových zónách, kde se zdejší firmy zabývají výrobou autodílů, elektrosoučástek nebo, jako nejznámější případ, výrobou známých dětských stavebnic. V těchto firmách třída pracujících funguje nadále, v prostředí ekologičtější a respektujícím nutná bezpečnostní a hygienická pravidla. Zdejší zaměstnanci zachovávají obdobné postoje charakterizující jejich sociální status projevovaný snahou o sociální jistoty

současně s jistou rezistencí vůči změnám. A tak jen původní cyklický čas v podobě očekávání úrody změnil svou podobu a úroda byla nahrazena mzdou, volným víkendem, případně dovolenou.

Vzhledem k věku narátorů této práce nelze zcela čerpat z jejich současné zkušenosti aktivního zaměstnání. Své postoje vůči dnešnímu životu mohou hodnotit z pozice starobního důchodu, tedy z určitým odstupem, ale také z jistým nadhledem. Mnozí z nich nežijí pasivní život, naopak tráví čas naplňováním svých volnočasových zájmů v podobě organizování společenských akcí, průvodcovstvím či psaním pamětí. Otázku tvořící zároveň i název této práce chápali jako jistou formu vzpomínání na zašlou slávu zaniklé dělnické třídy, na kterou lze dnes jen vzpomínat.

Třída pracujících ovšem (nejen) v tomto regionu existuje nadále, a její pozměněnou formu také pamětníci akceptují. Není snadné změnit zakořeněné ideje o dělnické třídě, prezentované po dlouhá léta v podobě oceláře či horníka. Pro ně byla dělnická třída synonymem těžké dřiny, kterou dnešní dělníci v nově vybudovaných továrnách nejen neznají, ale jen obtížně by ji byli schopni a ochotni vykonávat. Zásadně se změnila požadavky na pracovní prostředí, nejen z hlediska bezpečnosti, ale i námahy a hygieny. Generace dnešních dělníků je z tohoto pohledu zcela odlišná a nechápe v mnohém generaci svých předchůdců. V debatách z jejich představiteli se takové nepochopení odráží, přesto je z nich zřejmá i určitá shoda v problémech. Otázky výdělků, obava ze ztráty zaměstnání, snaha o vyšší mzdu i touha po sociálně spravedlivějším systému je pro všechny generace stejná. Určitý rozdíl lze vyzorovat pouze v míře intenzity, se kterou po takovém zisku touží. Apel starší generace na větší skromnost mnohdy vyznívá naprázdno a reakcí na něj bývá sebevědomé pohrdání. I o tom se ostatně někteří z pamětníků zmiňovali. Každá generace je poněkud odlišná, a nelze mezi nimi zcela porovnávat. Pamětníci v tomto projektu prožili své dětství ve válečném nebo poválečném období se všemi zkušenostmi, které k tomu patří. Představitelé současné třídy pracujících žijí v demokratické společnosti bez obdobných zkušeností a zážitků a z toho se odvíjí i jejich životní cíle.

5. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

5.1. Životopisná vyprávění

Bývalí zaměstnanci kladenských dolů:

Uváček, Jan. *Životopisné vyprávění*. Vinařice, 24. 10. 2014.

Grubner, Jaroslav. *Životopisné vyprávění*. Vinařice, 29. 10. 2014.

Šmolcňopová, Jarmila. *Životopisné vyprávění*. Kladno, 5. 11. 2014.

Lukášek, Josef. *Životopisné vyprávění*. Vinařice, 11. 11. 2014.

Bývalí zaměstnanci kladenských oceláren:

Šťáhlavský, Rudolf. *Životopisné vyprávění*. Kladno, 2. 3. 2015.

Bárta, Miroslav. *Životopisné vyprávění*. Kladno, 2. 3. 2015.

Neumann, Karel. *Životopisné vyprávění*. Kladno, 4. 3. 2015.

Musil, Josef. *Životopisné vyprávění*. Kladno, 16. 3. 2015.

5.2. Literatura a další zdroje

Literatura:

- Blee, K.: „*Evidence, Empathy and Ethics.*“ In: Perks R., Thomson, A. (eds.): *The Oral History Reader*. London, New York: Routledge, 1998.
- Cutler, W.: „*Accuracy in OH interviewing*“ In: Dunaway, David King; Baum, Willa Klug (eds.). 1996. *Oral History. An Interdisciplinary Anthology*. Lanham: Altamira Press.
- Černý, J., Sedláčková, M., Tuček, M.: *Zdroje utváření skupinových mentalit v České republice po roce 1989*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2004.
- Debord, G. *Společnost spektaklu*. Praha: Intu, 2007.
- Disman *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2002.
- Dunaway, D. K.; Baum, W. K. (eds.). *Oral History. An Interdisciplinary Anthology*. Walnut Creek: Alta Mira Press, 1996.
- Eco, U.: *Meze interpretace*. Praha: Karolinum, 2004.
- Fukuyama, F. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, 2002.
- Giddens, A.: *Sociologie*. Praha: Argo, 2009.
- Glases, B., Strauss, A.: *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Chicago: Aldine, 1967.
- Halbwachs, M.: *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.
- Hartl, P.: *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004.
- Havelka, M. a kol.: *Skupinové mentality*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2002.
- Helus, Z.: *Úvod do psychologie*. Praha: Grada, 2011.
- Hendl, J.: *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2005.
- Heumos, P.: *Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví!* Praha: ÚSD AV ČR, 2006.
- Hoffman, A.: „*Reliability and validity in oral history*“ In: Dunaway, David King; Baum, Willa Klug (eds.). 1996. *Oral History. An Interdisciplinary Anthology*. Lanham: Altamira Press.
- Holý, L.: *Malý český člověk a velký český národ*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001.
- Iggers, G.: *Dějepisectví ve 20. století*. Praha: Nakladatelství LN, 2002.

- Kárný, M. z roku 1959 s názvem *Sto let kladenských železáren*. Praha: Práce, 1959.
- Kovařík, J.: *Kladenské hutě v poválečném období*. In: *Slánský obzor* č. 13, 2005.
- Kovařík, J.: *Proměny. Z historie kladenských hutí*. Kladno, Poldi SONP, 1982.
- Kubát M.: *Postkomunismus a demokracie*. Praha: Dokořán, 2003.
- Lukášek, J.: *Vzpomínky báňského záchranáře*. Kladno: Klub přátel hornických tradic.
- Majerová, M.: *Haviřská balada*. Praha: Odeon, 1977.
- Majerová, M.: *Siréna*. Praha: Československý spisovatel, 1986.
- Malá, R.: *Takovýho uhlího*. Kladno: Arteum, 2010.
- Mlynář, Z.: *Mráz přichází z Kremlu*. Praha: Mladá fronta, 1990.
- Nakonečný, M.: *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999.
- Neumann, K.: *Ocelárna má středisková*. Kladno: vlastním nákladem, 2006.
- OKD Ostrava, 2006 *Dobývání uhlí na Kladensku*. Ostrava: Ostrava, 2006.
- Otáhal, M.: *Normalization 1969-89: The State of Research*. Praha: Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, vol. 36, 2002.
- Pelikán, J.: *Základy empirických výzkumů pedagogických jevů*. Praha: Karolinum, 2011.
- Perks R.; Thomson, A. (eds.). *The Oral History Reader*. London, New York: Routledge, 1998.
- Portelli, A.: „*What makes oral history different*” In: Perks Robert; Thomson, Alistair (eds.). 1998. *The Oral History Reader*. London, New York: Routledge.
- Profant, M.: *Myslet uprostřed dějin. K pojetí dějin a dějinnosti ve filozofii symbolických forem Ernsta Cassirera*. Praha: Epoque, 2011.
- Ricoeur, P.: *Čas a vyprávění*. Praha: Oikoymenh, 2002.
- Soukup, V.: *Antropologie. Teorie člověka a kultury*. Praha: Portál, 2011.
- Šik, O.: *Jarní probuzení. Iluze a skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 1990.
- Švaříčková *O paměti, historii, vědomí a nevědomí*. In: *Dějiny – teorie – kritika*. Praha: FHS UK, 2/2007.
- Thompson, P.: *Voice of the past: Oral history*. New York: Oxford university press, 1978.
- Vaněk, M., Mücke, P.: *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Praha: FHS UK – ÚSD AV ČR, 2011.
- Vaněk, M.: *Mocní? A bezmocní?* Praha: Prostor, 2006.
- Vybíral, Z.: *Psychologie komunikace*. Praha: Portál, 2009.
- Yalom, I. D.: *Láska a její kat*. Praha: Portál, 2004.

Yow, V. „*Analysis and interpretation*” In: Oral History Review (Summer 1997).

Zakaria, F. *Postamerický svět*. Praha: Academia, 2010.

Zápotocký, A.: *Rudá záře nad Kladnem*. Praha: Práce, 1986.

Zelený, M.: *Neučte se z vlastních chyb*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2007.

Internetové zdroje:

<http://mayrau.omk.cz> [online]. [cit. 2015-05-06].

<http://www.kladnominule.cz/pribehy/vterinove-zastaveni> [online]. [cit. 2015-05-06].

<https://www.czso.cz/documents/11240/26853964/CZ020> [online]. [cit. 2015-05-06].

<http://www.omk.cz> [online]. [cit. 2015-05-06].

<http://www.portalobydleni.cz/zpravy/298-statistika-kolik-bytu-se-stavelo-v-minulem-pulstoletu/> [online]. [cit. 2015-05-06].

http://www.bozpinfo.cz/knihovna-bozp/citarna/clanky/statistika_pu/pu1950_99040316.html#pu1969 [online]. [cit. 2015-05-06]. [online]. [cit. 2015-05-06].

6. PŘÍLOHY

Stručné životní příběhy narátorů:

Jan Uváček, narozen 1935

Pan Uváček pochází ze Slovenska a do Kladna se dostal ze zájmu o hornickou profesi ještě během své vojenské služby. Zde následně také založil rodinu a zdejší region se mu stal novým domovem. Na dolech vykonával profesi střelmistra a mluvil v této souvislosti o zodpovědné a zároveň přísně kontrolované činnosti. Svou profesi považuje za životní poslání a jeho zájem byl natolik velký, že se stal kronikářem zdejšího hornického skanzenu. O historii hornictví se podle svých slov zajímal již dlouho před odchodem do důchodu. Ze svých zájmů kromě historie dolů zmínil působení v hornické dechové kapele. Rodinná tradice havířů u něj končí, jeho syn se věnuje jiné profesi. Společný je pro ně zájem o hudbu.

Jaroslav Grubner, narozen 1950

Pan Grubner pochází z rodiny několika generací kladenských havířů. V současné době je již v důchodu, ale pracuje jako průvodce hornického skanzenu Mayrau. K této funkci se dostal kvůli svému dlouhodobému zájmu o historii hornictví. Během provázení

skanzenem dokáže zájemcům poskytnout odborný výklad doplněný mnoha zajímavostmi ale i osobními zážitky. Pracoval v pozici tzv. ohňáře, tedy specialisty na likvidaci důlních požárů. Jeho celoživotním koníčkem je sport, navíc v podobě organizování hromadných akcí v jeho bydlišti. Kromě toho se zasloužil o realizaci nedaleké naučné stezky mapující vznik hornictví na Kladensku.

Koncem 80. let zastával poměrně významnou funkci v rámci KSČ a s jistým zklamáním popisoval události roku 1989 a následující, kdy mu byla mnohými spolupracovníky tato angažovanost vyčítána. Důsledkem byla nejen rezignace na jeho funkci, ale i jeho negativní postoj k nastalé společenské situaci. Doposud zastává myšlenky socialismu jako jediné správné a odmítá se účastnit voleb. Ve svém volném čase je ovšem dosud velmi aktivní, nejen v rámci průvodcovství, ale také při organizování již zmíněné poznávací stezky i různých společenských akcí, například v podobě pravidelných setkání připomínajících osvobození naší vlasti sovětskou armádou na konci 2. světové války.

Jarmila Šmolcnopová, narozena 1952

Paní Šmolcnopová je jedinou zástupkyní žen v rámci realizovaných rozhovorů tohoto projektu. Pochází z jižní Moravy a k tomuto původu se dodnes s hrdostí hlásí. Po dokončení studia se s manželem přestěhovala nejprve na Měděnec a posléze z rodinných důvodů nalezla zaměstnání v kladenských dolech jako obsluha těžebního stroje. V dělnické profesi na dolech prožívala zpočátku nesdačné období, později si zde ale díky své povaze našla řadu přátel, posléze i dalšího manžela. Pozdější ztrátu zaměstnání z důvodu ukončení těžby uhlí považuje za neradostné období, vzápětí ovšem našla nové uplatnění v blízkém supermarketu. Má mnoho volnočasových zájmů, je velmi zručná a zvládá i veškeré práce při opravách bytu či rekreační chaty.

Josef Lukášek, narozen 1928

Pan Lukášek má mezi oslovenými havíři velmi dobrou pověst (pan Grubner je jeho bývalý podřízený), a to jistě nejen kvůli dříve vykonávané funkci vedoucího báňské záchranné služby. V této profesi zažil mnoho nebezpečných situací, za které byl také několikrát oceněn, mimo jiné i za záchrannou akci v bývalé NDR. Je autorem knihy „Vzpomínky báňského záchranáře“, ve které líčí mnohé zážitky ze své práce, kterou považoval za své poslání a své úspěchy v ní přičítá i zájmu o sport. Vedoucí funkci vykonával jako nečlen KSČ, mezi jejími členy měl i má řadu přátel a tvrdí, že na šachtách se to bralo trochu jinak než jinde. Kromě své profese se donedávna angažoval v předsednictvu Svazu důchodců, o sociální problematiku se zabývá dlouhodobě a pomohl vyřešit problémy i mnoha svým kolegům. Byl i soudcem z lidu. V současné době je na odpočinku, který tráví v domě se svou rodinou.

Rudolf Št'áhlavský, narozen 1936

Jedná se o mého otce, který do začátku 70. let pracoval v dělnické pozici v kladenských ocelárnách. Zde se nejprve vyučil, k práci se dostal částečně díky rodinné tradici a také kvůli dobové propagandě. Předtím se setkal ve škole s nábořem do dolů, tato práce jej ale nelákala. V ocelárnách pracoval v několika provozech, ve výrobě polotovarů a v kovárnách. Práce jej bavila, negativně hodnotí pouze existenci úderníků, kteří podvodem několikanásobně překračovali plán na úkor ostatních. Do KSČ vstoupil v roce 1967, po projeveném nesouhlasu se vstupem vojsk při stranických prověrkách byl z oceláren propuštěn a obtížně hledal zaměstnání. Nakonec byl přijat do místních Technických služeb a po několika letech nakonec do Melioračního družstva.

Miroslav Bárta, narozen 1951

S panem Bártou se také znám, bydlí nedaleko ode mne. Celý svůj profesní život spojil s prací v kladenských ocelárnách. Nejprve se sice vyučil zedníkem, posléze ale nastoupil do jednoho z provozů oceláren, kde pracovala jeho matka. V jiném zdejší provozu byl zaměstnán i jeho otec. O své profesi vyprávěl poměrně podrobně, nepovažoval ji ovšem za poslání, spíše za nutnou životní realitu. Zlom nastal počátkem 90. let, kdy byl s mnoha dalšími ze zaměstnání propuštěn a obtížně hledal jiné. Zhruba rok pak dojížděl za prací jinam, pak měl možnost vrátit se zpět do oceláren, kde zůstal až do důchodu. Celý život se věnoval trenérské činnosti zdejšího fotbalového dorostu, mimoto rád cestuje. Politicky se nikdy neangažoval.

Karel Neumann, narozen 1943

Pan Neumann pracoval jako mistr oceláren. O své práci napsal také vzpomínkovou knihu „Ocelárna má středisková“ vydanou vlastním nákladem. Pochází ze zemědělské rodiny, zřejmě proto má celý život kladný vztah k přírodě. Rád jezdí na Šumavu, o té ostatně také psal. O své profesi dokáže s velkým zaujetím vyprávět, je zřejmé, že dokáže vidět věci v širších souvislostech. Působil také v regionální politice v oblasti ekologie. Má velkou zásluhu na realizaci i údržbě okolních cyklostezek. Z této doby má i hodně přátel, jak mezi podnikateli, tak i mezi politiky. Je bývalým členem KSČ (přes nesouhlas v rámci stranických prověrek nebyl díky přímluvě přítele perzekuován), praktiky její vlády ovšem hodnotí negativně. Vyjadřoval se i k situaci kolem krachu oceláren, považuje je za chybný, provoz mohl podle něj nadále pokračovat. Ve vyprávění i ve své knize popisuje osobní poměrně nepříjemné setkání s panem Stehlíkem v dobách jeho působení v roli majitele oceláren.

Josef Musil, narozen 1936

Rovněž pan Musil pracoval jako mistr oceláren (zaučoval zde pana Neumanna). Pro tuto práci měl talent už od středoškolských studií, kdy chodil do oceláren na brigádu. Jeho nástup do zaměstnání nebyl snadný, starší zaměstnanci se neradi dělili o zkušenosti. Popisuje i období překonávání rekordů, mající pokaždé negativní vliv na kvalitu výroby. Tyto rekordmany – úderníky bez patřičného vzdělání postupně začala nahrazovat jeho generace odborníků. Za svůj dlouhý profesní život posbíral mnoho zkušeností a byl v kontaktu s vedením závodu. O konci 80. let hovoří jako o období přezaměstnanosti a nadprodukce, jež poté vedlo k zániku závodu. Práce je pro něj vším a je navíc sociálně zdatný, a tak po odchodu z oceláren úspěšně podnikal v oblasti pojišťovnictví, posléze byl několikrát osloven s žádostí o spolupráci v několika firmách jeho přátel. Teprve nedávno si podle svých slov našel čas na odpočinek na své chatě. Pochází z obce východně od Prahy, kde ve svém dětství musel pracovat v hospodářství, což považuje za samozřejmost. Jako bývalý člen KSČ byl po projeveném nesouhlasu se vstupem vojsk odvolán z vedoucí pozice, sice na úkor mzdy, ovšem s menší zodpovědností, takže tuto situaci nepovažuje za nijak fatální.